

ВНЗ «НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»

ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ МАГІСТРАНТІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ УПРАВЛІННЯ – 2021

Київ – 2021

УДК 330
ББК 65.29

Розповсюдження і тиражування
без офіційного дозволу
НАУ заборонено

*Наукове видання рекомендовано Вченою радою
Національної академії управління
(протокол № 8 від 22.12.2020 року)*

Редакційна колегія:

Єрохін С.А. – д.е.н., професор, ректор Національної академії управління.

Єрмошенко М.М. – д.е.н., професор

Штулер І.Ю. – д.е.н., професор.

Матвеев С.В. – к.ю.н.

Антонова О.М. – к.е.н.

Костюк В.Р. – к.е.н., доцент

Неговська Ю.М. – к.е.н., доцент

Збірник наукових праць магістрантів Національної академії управління. – Київ:
“Національна академія управління”, 2021. – 106 с.

ISBN 978-617-7386-34-5

У збірнику наукових праць магістрантів, опубліковано результати їхньої наукової роботи у 2020-2021 рр., які базуються на магістерських дипломних роботах, виконаних ними під науковим керівництвом викладачів НАУ, та інших вузів.

Збірник включає наукові статті по таких спеціальностях: маркетинг, міжнародна економіка, облік і аудит, фінанси, право, системний аналіз.

Матеріали збірника будуть корисні студентам, аспірантам і фахівцям з наведених спеціальностей.

ISBN 978-617-7386-34-5

УДК 330
ББК 65.29

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА

Веселовський М.О. Проблеми становлення та напрями розвитку бюджетного менеджменту в Україні	4
Загребельна К.М. Надання інформативно-консультаційних послуг ФОП резидентом України іноземному підприємству (3 група)	11
Ковалевська Я.П. Розвиток українського підприємництва та маркетингу: становлення і сучасний стан	16
Кузема Т.І. Комплексне маркетингове дослідження конкретного товару (на прикладі підприємства ПАТ "Миргородський завод мінеральних вод")	26
Леонова В.В. Роль та місце іноземного інвестування в соціально-економічному розвитку України	32
Сидорець Н.В. Тенденції розвитку стартапів в Україні	37
Токарська Г.Б. Аналіз способів інвестування у криптовалюту	41
Дмитренко К.М. Формування доходів державного бюджету України	46
Хріненко Н.С. Стан кредитування малого та середнього бізнесу в Україні	51
Войтюк О.В. Система управління державним боргом України	57

ПРАВО

Бойко Ю.М. Компетенція органів місцевого самоврядування Польщі, Чехії та Угорщини	62
Гончарова О.В. Спільна власність за цивільним законодавством	69
Ковальова В.В. Цілісний майновий комплекс залізниць України: склад та умови функціонування	74
Слабоус Г.С. Права та обов'язки подружжя за Сімейним кодексом України	83
Стерліков О.С. Вплив пандемії та епідеміологічних заходів на рівень домашнього насильства	93
Хріненко Н.С. Міжнародні гарантії захисту прав та свобод людини у контексті національного законодавства	100

Веселовський М.О.

Науковий керівник
к.е.н., доцент **Костюк В.Р.**

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ БЮДЖЕТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ

У статті комплексно досліджено такий інструмент реалізації соціально-економічної політики як бюджет держави. Визначено важливість комплексного та ефективного управління процесами, що стосуються бюджету та управління бюджетними ресурсами. Розглянуто процес формування і розподіл коштів бюджетів на всіх рівнях бюджетної системи, що охоплює соціальну, економічну, фінансову та інші сфери діяльності держави

Ключові слова: бюджетний менеджмент, розподіл коштів, бюджет держави, національна економіка.

Веселовский М.А.

ПРОБЛЕМЫ СТАНОВЛЕНИЯ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ БЮДЖЕТНОГО МЕНЕДЖМЕНТА В УКРАИНЕ

В статье комплексно исследован такой инструмент реализации социально-экономической политики как бюджет государства. Определены важность комплексного и эффективного управления процессами, касающиеся бюджета и управления бюджетными ресурсами. Рассмотрен процесс формирования и распределение средств бюджета на всех уровнях бюджетной системы, охватывающей социальную, экономическую, финансовую и другие сферы деятельности государства

Ключевые слова: бюджетный менеджмент, распределение средств, бюджет государства, национальная экономика.

Veselovskyi M.A.

PROBLEMS OF ESTABLISHMENT AND DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF BUDGET MANAGEMENT IN UKRAINE

The article studies the state budget as an instrument of social-economic policy. The importance of complex and effective budget processes and resources management is defined. The process of budget shaping and distribution of the costs at all levels of the budget system, which covers social, economic, financial, and other activities of the state is reviewed.

Keywords: budget management, costs distribution, state budget, national economy.

Постановка проблеми. Бюджет держави є одним з основних інструментів реалізації соціально-економічної політики. Формування і розподіл коштів бюджетів на всіх рівнях бюджетної системи є багатостадійним процесом, який охоплює соціальну, економічну, фінансову та інші сфери діяльності держави. Такий багатогранний процес вимагає координуючого і цілеспрямованого управління. Комплексне та ефективне управління всіма процесами, що стосуються бюджету та управління бюджетними ресурсами є основним завданням бюджетного менеджменту, що є надзвичайно важливим у складних сучасних умовах розвитку національної економіки. Усе це робить дослідження економічного змісту бюджетного менеджменту актуальним науковим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних і практичних аспектів бюджетного менеджменту приділяли увагу у своїх працях такі відомі вчені, як І. Запатріна [6], Д. Полозенко [7], І. Лютий [8], В. Опарін [9], О. Рожко [10],

Л. Сафонова [11], В. Федосов [12], І. Чугунов [13], К. Швабій [14] та ін. Ватро також відмітити доробок закордонних та українських дослідників, а саме І. Благун [15], О. Єрмакової [16], Т. Ковальової [17], А. Соколової [18].

Мета дослідження. Мета роботи полягає в розвитку теоретичних та удосконаленні науково-методичних засад управління фінансовими ресурсами держави.

Основні результати дослідження. У сучасних умовах особливої актуальності набуває питання забезпечення стійкості державних фінансів, оскільки останні є основою розвитку держави на майбутнє. До того ж здійснення аналізу державних фінансів є необхідним для ефективної реалізації грошово-кредитної політики. Це обумовлюється істотним впливом, який здійснює бюджетний менеджмент на різні сфери національної економіки в частині гармонізації інтересів суб'єктів ринку на всіх рівнях господарювання. Державні фінанси слугують інструментом для реалізації промислової соціально-економічної, енергетичної та інших політик держави.

Від величини та структури Зведеного бюджету значною мірою залежать вектор розвитку економіки, фінансовий стан, рівень суспільного добробуту тощо. Бюджетний дефіцит (перевищення видатків бюджету над доходами), притаманний бюджетам більшості країн світу, у тому числі нашої країні і країнам із розвинутою ринковою економікою.

Загальний обсяг державних фінансових ресурсів станом на початок 2020 р. становив 104,7 млрд. грн. З них майже половину суми (49,4 млрд. грн. або 47,1%) склали залишки коштів місцевих бюджетів. Слід відмітити, що за 2019 рік залишки коштів місцевих бюджетів збільшилися на 12,5 млрд. грн., або на 11,5%. Величина залишків коштів Державного бюджету становила 31,8 млрд. грн. (30,4%). Решту в структурі займали: інші кошти клієнтів – 19,3 млрд. грн. (18,5%) та кошти позабюджетних фондів – 4,2 млрд. грн. (4,0%) [2].

За даними Державної казначейської служби [4], протягом 9 міс. 2020 р. до Зведеного бюджету надійшло 741,1 млрд. грн., у тому числі доходи Державного бюджету склали 581,1 млрд. грн. та 160,0 млрд. грн. – доходи місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів). У 2019 р. до Зведеного бюджету надійшло коштів у загальному обсязі 782,7 млрд. грн., більше від аналогічного показника попереднього року на 130,7 млрд. грн., або на 20,0%. До дохідної частини Державного бюджету з урахуванням міжбюджетних трансфертів надійшло 616,3 млрд. грн., що перевищує аналогічний показник 2018 р. на 15,3%. Розподіл надходжень Державного бюджету між фондами склався у такому співвідношенні: до загального фонду державного бюджету надійшло 574,7 млрд. грн., до спеціального – 41,6 млрд. грн. Виконання дохідної частини Державного бюджету без урахування міжбюджетних трансфертів становило 612,1 млрд. грн., що на 80,6 млрд. грн. більше відповідного показника 2018 р. [2].

Протягом 9 міс. 2020 р. доходи Зведеного бюджету суттєво зросли за рахунок надходжень до цільового фондів. До цільового фонду для забезпечення оборони і безпеки надійшли конфісковані кошти та кошти, отримані від реалізації майна, конфіскованого за рішенням суду за вчинення корупційного та пов'язаного з корупцією правопорушення в обсязі 29,7 млрд. грн. [5].

Можна констатувати такі особливості структурного розподілу між надходженнями від податкових складових впродовж 2016-2020 років:

- 1) спостерігається середня частка 37,13% податку на додану вартість впродовж досліджуваного періоду. При цьому, найбільша величина такої частки спостерігалась у 2014 р. (38,9%), а найнижча – у 2018 р. (35,2%);
- 2) відзначається чітка тенденція до постійної нарощуваності частки акцизного податку: з 10,4% у 2016 р. до 14,4% за 9 міс. 2020 р.;
- 3) зменшується частка податку на прибуток підприємств – з 16,5% у 2014 р. до 10,9% у 2017 р, а вже у 2019 р. – аж до 7,2% та до 6,9% (за 9 міс. 2020 р.);
- 4) незначна змінюваність характерна для решти складових податкових надходжень.

Так, за 9 міс. 2020 р. до Державного бюджету надійшло 454,7 млрд. грн. податкових надходжень. З них 101,9 млрд. грн., або 22,4%, становлять податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості. Переважно, це пода-

ток та збір на доходи фізичних осіб (11,8%) та податок на прибуток підприємств (10,6%). Найбільшу частку становлять внутрішні податки на товари та послуги – 302,2 млрд. грн., або 66%. Податок на додану вартість з ввезених на територію України товарів – 176,8 млрд. грн., або 38,9%, з вироблених в Україні товарів – 131,5 млрд. грн., або 28,9%. Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів та з ввезених на митну територію України підакцизних товарів – відповідно, 10,6% та 6,6%.

Аналізуючи динаміку видового представлення податкових надходжень до Державного бюджету України в 2019 р., відзначимо від'ємну динаміку податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції, величина надходжень яких скоротилася на 19,9 млрд. грн., а також рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів – на 6,2% внаслідок вже зазначеного вище скорочення рентної плати за транспортування природних ресурсів.

Якщо вести мову про обсяги та структуру неподаткових надходжень, то варто наголосити на наступному: по-перше, обсяг таких надходжень за 9 міс. 2020 р. склав 95 млрд. грн., у 2019 р. – 103,6 млрд. грн., що на 13,6% менше відповідного показника 2018 року (у частині власних надходжень бюджетних установ – майже на 80%, адміністративних зборів і платежів – майже на 50%); по-друге, структурність дещо змінилася, а саме збільшилися частки власних надходжень бюджетних установ та інших неподаткових надходжень, а зменшилися частки доходів від власності та підприємницької діяльності й адміністративних зборів і платежів.

Збільшенням надходжень до Державного бюджету характеризувалась величина інших неподаткових надходжень та доходи від операцій із капіталом. Так, за останніми даними, протягом 9 міс. 2020 р. до бюджету надійшло 259,9 млн. грн., у 2019 р. – 191,5 млн. грн. Основною причиною підвищення обсягів надходжень стало зростання поступлень фінансових ресурсів від реалізації матеріальних цінностей державного резерву.

Щодо надходжень до місцевих бюджетів, – протягом 2020 р. до місцевих бюджетів надійшло 358,1 млрд. грн., з урахуванням сум міжбюджетних трансфертів із Державного бюджету. У 2019 р. таких коштів надійшло 366,1 млрд. грн., у порівнянні з 2018 роком надходження зросли на 71,6 млрд. грн. або на 24,3% [2].

Із загальної суми всіх надходжень, отриманих місцевими бюджетами, обсяг податків і зборів, які справляються на їх територіях, становить 170,7 млрд. грн., що на 50,3 млрд. грн. або на 41,7% більше проти 2018 р. Збільшення відбулось, в основному, за рахунок: податку на доходи фізичних осіб, що сплачується платниками податку у вигляді заробітної плати та грошового забезпечення на 28 млрд. грн., акцизного податку на 3,9 млрд. грн.; орендної плати з юридичних осіб на 3,9 млрд. грн., єдиного податку з фізичних осіб на 3,6 млрд. грн., земельного податку з юридичних осіб на 3,5 млрд. грн., інших податків та зборів на 7,3 млрд. грн.

Протягом 9 міс. 2020 р. зі Зведеного бюджету України було здійснено 571,1 млрд. грн. видатків, що становить 66,4% планових показників. У 2019 р. рівень виконання плану видатків Зведеного бюджету зменшився порівняно з 2018 р. на 0,2 в.п. і склав 94,6% при збільшенні фактичного обсягу видатків на 22,9%, тобто на 155,7 млрд. грн. При цьому, темпи зростання видатків зменшилися на 7,1 в.п. до 122,9%, а частка видатків зведеного бюджету у ВВП збільшилася до 35,1% або на 0,7 в.п. порівняно з 2018 р. Разом із тим, частка видатків місцевих бюджетів у видатках зведеного збільшилася на 0,7 в.п. щодо аналогічного показника попереднього року [1].

Динаміка видатків Зведеного бюджету свідчить, що в якості головних в функціональній класифікації Зведеного бюджету виділяються видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення (питома вага у загальному обсязі видатків – 28,1% за 2020 р.), освіту (відповідно, 17,3%), загальнодержавні функції (17,8%), охорону здоров'я (9,4%), громадський порядок, безпеку та судову владу (8,2%) [5].

Видатки Державного бюджету за 9 міс. 2020 р. склали 571 млрд. грн., або 66,4% планових видатків за рік. У 2019 р. видатки проведено у сумі 684,9 млрд. грн., що становить 96,7% річних планових призначень. У порівнянні з 2018 р. обсяг видатків став більшим на 108,0 млрд. грн. або на 18,7%. При цьому видатки Державного бюджету зростають швидше, ніж джерела їх покриття, що обумовлюється появою

нових суспільних витрат, пов'язаних з підтриманням політичного і економічного суверенітету держави, а також соціальною ситуацією, що вимагає збільшення асигнувань на соціальний захист населення.

У структурі видатків Зведеного бюджету за економічною класифікацією за даними 9 міс. 2020 р. найбільші частки припадають на такі поточні видатки, як: соціальне забезпечення (27,8% або 194,8 млрд. грн.); оплату праці і нарахування на заробітну плату (26,7% або 186,6 млрд. грн. млрд.); використання товарів і послуг (22,1% або 154,8 млрд. грн.); обслуговування боргових зобов'язань (12,8% або 89,3 млрд. грн.). У структурі видатків Державного бюджету за економічною класифікацією у 2019 р. найбільші частки припадають на: поточні міжбюджетні трансферти (27,7% або суму 189,7 млрд. грн.); соціальне забезпечення (пенсій, допомоги та стипендій) (22,4% або 153,3 млрд. грн.); оплату праці і нарахування на заробітну плату (15,4% або 105,4 млрд. грн.); видатки на обслуговування боргу (14% або 97,4 млрд. грн.) [2].

Різноманіття видів бюджетних видатків на місцевому рівні обумовлено цілою низкою чинників: функціями місцевих органів влади; рівнем соціально-економічного розвитку регіонів; розгалуженістю зв'язків бюджету з національною економікою; адміністративно-територіальним устроєм держави; формами надання бюджетних коштів та ін.

Касові видатки місцевих бюджетів, у тому числі за рахунок трансфертів із Державного бюджету, за 2020 р. склали 331,3 млрд. грн., за 2019 р. – 350,5 млрд. грн. У порівнянні із 2018 р., касових видатків протягом 2019 р. проведено більше на 70,5 млрд. грн. або на 25,2% [2].

Фінансування бюджету відображає залучення урядом позикових коштів для фінансування витрат бюджету. Загальний обсяг фінансування дорівнює величині дефіциту. Так, за 2020 р. дефіцит Зведеного бюджету 41,6 млрд. грн., у 2019 р. даний показник досяг 54,8 млрд. грн., що на 23,9 млрд. грн. більше, ніж у 2018 р. Результатом фінансування витрат бюджету є зміна зобов'язань за кредитами і зміна суми боргу. Показник внутрішнього фінансування включає позики центрального банку, інших банків, державних позабюджетних фондів, позики органів влади різних рівнів, випуск і розміщення державних і казначейських зобов'язань та інших державних цінних паперів, зміна залишку коштів на єдиному казначейському рахунку, зміна обсягу золото-валютних резервів. Зовнішнє фінансування складається за рахунок позик міжнародних фінансових організацій, урядів іноземних держав, іноземних банків і фірм.

Варто відзначити, що структурні заходи займають головне місце у процесі оптимізації складу видатків Державного бюджету. Ці заходи стосуються зміни пріоритетів фінансування, а саме:

У сфері управління	зменшення до оптимального рівня (стабілізація) видатків на утримання органів державної влади і управління, судів і прокуратури, а також упорядкування структури названих органів. Цей захід є доволі важливим і складним, оскільки видатки на загальнодержавні функції мають тенденцію до зростання, що також впливає і на структуру видатків з Державного бюджету України.
У соціальній сфері	раціоналізація видатків на соціальну сферу (перегляд пільг, поширення платних послуг, перегляд рівня мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму); оптимізація видатків бюджету без скорочення пільг за рахунок послідовного впровадження госпрозрахункових форм фінансування установ, зокрема самофінансування.

Отже, зменшення рівня видатків на управління надасть змогу спрямувати кошти у сфери, яким необхідні інвестиції для ефективного економічного розвитку з метою підготовки підґрунтя для забезпечення високого рівня соціального захисту та забезпечення достатнього рівня добробуту населення.

Наведені заходи сприятимуть оптимізації складу та структури видатків Державного бюджету України, але не в змозі стовідсотково вплинути на раціональне та

економне витрачання коштів. Тому постає необхідність реалізації групи організаційних заходів.

Щодо організаційних заходів, то в останні роки вони набувають важливого значення. Це обумовлено тим, що зниження рівня виконання Державного бюджету України по видатках у переважній більшості пов'язано з процесом розподілу видатків серед розпорядників бюджетних коштів, а також неповним виконанням бюджетних програм. Серед цих заходів важливе значення для оптимізації видатків Державного бюджету України мають наступні:

1. Удосконалення державного фінансового контролю за використанням бюджетних ресурсів.

2. Затвердження обґрунтованого та ефективного бюджету. Державний бюджет України "як головний фінансовий план" став віддзеркаленням відповідних поглядів та інтересів, недосконалого менеджменту та відсутності ефективних технологій у прийнятті рішень. Виходячи з цього затвердження Закону України "Про Державний бюджет" на відповідний бюджетний рік часто стає предметом пошуку компромісних рішень різних політичних сил, а не пошуком оптимальних рішень з метою надання суспільних благ з максимальним рівнем ефективності за наявних ресурсів [1].

3. Оптимізація мережі виконавців бюджетних програм для того, щоб на одне завдання припадала мінімальна їх кількість.

4. Перехід від бюджетного планування до бюджетного прогнозування на основі досвіду багатьох країн світу (США, Австралії), що надасть можливість поставити стратегічні цілі та визначити шляхи їх досягнення. Тому, з'явиться можливість виявлення недоліків у бюджетній політиці та їх усунення.

Висновки. Проведене дослідження особливостей бюджетного менеджменту в Україні дало підстави зробити такі висновки:

Від масштабу та структури Зведеного бюджету країни значною мірою залежать вектор розвитку економіки, фінансовий стан, рівень суспільного добробуту тощо. Тенденції формування доходів бюджетів усіх рівнів обумовлюються дією таких зовнішніх факторів, як величина зовнішнього державного боргу, рівень цін на енергоносії, обсяги зовнішньої фінансової допомоги, тощо. До внутрішніх факторів впливу належать рівень ВВП, курс національної валюти, рівень інфляції, купівельна спроможність населення, рівень податків та ін.

Проведення всіх перелічених заходів сприятиме оптимізації видатків Державного бюджету України і дозволять розробити та впровадити виважену фіскально-бюджетну політику, в якій буде враховано досвід провідних країн світу, що в кінцевому підсумку надасть можливість сформуувати в Державному бюджеті прерогативні статті видатків держави.

Список використаних джерел

1. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 16.01.2018 р. № 719-VII, зі змінами [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>

2. Про Державний бюджет України на 2019 рік: Закон України від 21 грудня 2019 р. № 1801-VIII, зі змінами [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>

3. Про державні цільові програми: Закон України від 18.03.2004 р. № 1621-IV, зі змінами [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>

4. Про затвердження Положення про управління ризиками, пов'язаними з наданням державних гарантій, та розподіл таких ризиків між державою, кредиторами і позичальниками: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2011 р. № 131 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>

5. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23.03.2000 р. № 1602-III, зі змінами [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>.

6. Запатріна І. В. Публічно-приватне партнерство в Україні: перспективизація для реалізації інфраструктурних проектів і надання публічних послуг / І. В. Запатріна // Публічно-приватне партнерство в Україні / І. В. Запатріна., 2010. С. 62-86.

7. Полозенко Д. В. Державні фінанси та їх вплив на соціально-економічне становище України / Д. В. Полозенко // Економіка АПК. 2013. № 9. С. 42-47. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2013_9_9.

8. Фінансово-економічна грамотність : підручник : [у 2 частинах]. Ч.2: Банківська система України, загальні поняття про облік, аудит та економічний аналіз в умовах ринкової економіки / за ред. д-ра екон. наук, проф. О. Б. Жихор. К.: Видавничий дім "КОНДОР", 2018. 440 с.

9. В.Федосов, А.Крисоватий, В.Опарін, П.Юхименко. Сучасна українська фінансова наука: теоретична парадигма та практична концепція державних фінансів. Оклахома-Сіті: Draft2Digital Publishing House, Inc., 2018. 447 с.

10. Рожко О. Д. Фінансова система України: взаємодія корпоративного та державного секторів [колективна монографія] / Т.І. Єфименко, І.О. Лютий, С.С. Гасанов та ін. К.: ДННУ "Акад. фін. управління", 244 с.

11. Ризики бюджетного фінансування в Україні: чинники та шляхи мінімізації / Сафонова Л.Д., Степанюк Н.І. Стаття. Науковий журнал "Світ фінансів" Тернопільського національного економічного університету; Випуск 1 (50). 2017. С.82-90.

12. Федосов В. М. Українська фінансова наука: генеза, еволюція, ренесанс / В. М. Федосов, П. І. Юхименко // Фінанси України. [Електронний ресурс] 2012. № 3. С. 3-30. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2012_3_2.

13. Іванов М. А. Теорія, застосування і оцінка якості генераторів псевдовипадкових послідовностей / М. А. Іванов, І. В. Чугунков., 2003. 240 с. (Книга 2).

14. Швабій К. І. Теоретичні підходи до формування та реалізації податкової політики держави / К. І. Швабій // Фінанси України. [Електронне джерело] 2015. № 10. С. 90-103. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2015_10_7.

15. Благун І. І. Інструменти реструктуризації банківських криз в контексті глобалізаційних процесів / І. І. Благун // Матеріали Регіональної науково-практичної конференції "Сталий розвиток Прикарпаття в контексті глобалізаційних процесів "Івано-Франківськ. 2018. С.31-35.

16. Єрмакова О.А. Концептуальні засади стратегування інноваційного розвитку регіонів в умовах глокалізації економічних процесів // Електронний журнал "Приазовський економічний вісник". 2018. Випуск 6(11). С. 331-336.

17. Ковальова Т.Ю., Хлебнікова А.С. Бенчмаркінг як інструмент управління підприємством в умовах виходу на світовий ринок // Актуальні питання сучасної економіки. 2019. Т. 1. № 3. С. 416-423.

18. Ковальова Т. Ю. Актуальні питання сучасної економіки / Т. Ю. Ковальова, А. С. Хлебнікова // Бенчмаркінг як інструмент управління підприємством в умовах виходу на світовий ринок / Т. Ю. Ковальова, А. С. Хлебнікова., 2019. – С. 416-423.

19. Соколова А. В., Мікова Н. С., Гутарук Е. В., Гохберг Л. М., Сарітас О., Соколов А. В., Панчоха А. А., Кузьмінов І. Ф., Сайгітов Р. Т., Бахтін П. Д., Ярославцев А., Осмоловський А. А., Матіч Л. Ю., Решетова Е. М., Королева О. В., Жукова Е. А., Сокальський В. М., Акімова В. В., Корнілова А. К., Меркулова Е. І., Кисельова Л. А., Залеський Н. В., Єфименко В. В. Атлас технологій майбутнього / За заг. ред. : Л. М. Гохберг, О. Сарітас, А. В. Соколов. М.: Точка 2017.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Pro Derzhavnyi biudzhnet Ukrainy na 2018 rik: Zakon Ukrainy vid 16.01.2018 r. 719-VII, zi zminamy [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua>

2. Pro Derzhavnyi biudzhnet Ukrainy na 2019 rik: Zakon Ukrainy vid 21 hrudnia 2019 r. 1801-VIII, zi zminamy [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua>

3. Pro derzhavni tsilovi prohramy: Zakon Ukrainy vid 18.03.2004 r. 1621-IV, zi zminamy [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua>

4. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro upravlinnia ryzykamy, poviazanymy z nadanniam derzhavnykh harantii, ta rozpodil takykh ryzykiv mizh derzhavoiu, kredytoramy i pozychalnykamy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 liutoho 2011 r. 131 [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://zakon0.rada.gov.ua>

5. Pro derzhavne prohnozuvannia ta rozroblennia prohram ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 23.03.2000 r. 1602-III, zi zminamy [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>.

6. Zapatrina I. V. Publichno-pryvatne partnerstvo v Ukraini: perspektyvyzastosuvannia dlia realizatsii infrastrukturykh proektiv i nadannia publichnykh posluh / I. V. Zapatrina // Publichno-pryvatne partnerstvo v Ukraini / I. V. Zapatrina., 2010. S. 62-86.

7. Polozenko D. V. Derzhavni finansy ta yikh vplyv na sotsialno-ekonomichne stanovyshche Ukrainy / D. V. Polozenko // Ekonomika APK. 2013. 9. S. 42-47. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2013_9_9.

8. Finansovo-ekonomichna hramotnist : pidruchnyk : [u 2 chastynakh]. Ch.2: Bankivska systema Ukrainy, zahalni poniattia pro oblik, audyt ta ekonomichnyi analiz v umovakh rynkovoï ekonomiky / za red. d-ra ekon. nauk, prof. O. B. Zhykhor. K.: Vydavnychiy dim "KONDOR", 2018. 440 c.

9. V.Fedosov, A.Krysovatyi, V.Oparin, P.lukhymenko. Suchasna ukrainska finansova nauka: teoretychna paradyhma ta praktychna kontseptsia derzhavnykh finansiv. Oklakhoma-Siti: Draft2Digital Publishing House, Inc., 2018. 447 s.

10. Rozhko O. D. Finansova systema Ukrainy: vzaiemodiia korporatyvnoho ta derzhavnoho sektoriv [kolektyvna monohrafiia] / T.I. Yefymenko, I.O. Liutyi, S.S. Hasanov ta in. K.: DNNU "Akad. fin. upravlinnia", 244 s.

11. Ryzkyky biudzhetnoho finansuvannia v Ukraini: chynnyky ta shliakhy minimizatsii / Safonova L.D., Stepaniuk N.I. Stattia. Naukovyi zhurnal "Svit finansiv" Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu; Vypusk 1 (50). 2017. S.82-90.

12. Fedosov V. M. Ukrainska finansova nauka: geneza, evoliutsiia, renesans / V. M. Fedosov, P. I. Yukhymenko // Finansy Ukrainy. [Elektronnyi resurs] 2012. 3. S. 3-30. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2012_3_2.

13. Ivanov M. A. Teoriia, zastosuvannia i otsinka yakosti heneratoriv psevdovypadkovykh poslidovnostei / M. A. Ivanov, I. V. Chuhunkov., 2003. 240 s. (Knyha 2).

14. Shvabii K. I. Teoretychni pidkhody do formuvannia ta realizatsii podatkovoi polityky derzhavy / K. I. Shvabii // Finansy Ukrainy. [Elektronne dzherelo] 2015. 10. S. 90-103. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2015_10_7.

15. Blahun I. I. Instrumenty restrukturyzatsii bankivskykh kryz v konteksti hlobalizatsiinykh protsesiv / I. I. Blahun // Materialy Rehionalnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Stalyi rozvytok Prykarpattia v konteksti hlobalizatsiinykh protsesiv "Ivano-Frankivsk. 2018. S.31-35.

16. Yermakova O.A. Kontseptualni zasady stratehuvannia innovatsiinoho rozvytku rehioniv v umovakh hlobalizatsii ekonomichnykh protsesiv // Elektronnyi zhurnal "Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk". 2018. Vypusk 6(11). S. 331-336.

17. Kovalova T.Iu., Khlebnikova A.S. Benchmarkinh yak instrument upravlinnia pidpriemstvom v umovakh vykhodu na svitovyi rynek // Aktualni pytannia suchasnoi ekonomiky. 2019. T. 1. 3. S. 416-423.

18. Kovalova T. Yu. Aktualni pytannia suchasnoi ekonomiky / T. Yu. Kovalova, A. S. Khlebnikova // Benchmarkinh yak instrument upravlinnia pidpriemstvom v umovakh vykhodu na svitovyi rynek / T. Yu. Kovalova, A. S. Khlebnikova., 2019. S. 416-423.

19. Sokolova A. V., Mikova N. S., Hutaruk E. V., Hokhberh L. M., Saritas O., Sokolov A. V., Panchokha A. A., Kuzminov I. F., Saihitov R. T., Bakhtin P. D., Yaroslavtsev A., Osmolovskiy A. A., Matich L. Yu., Reshetova E. M., Koroleva O. V., Zhukova E. A., Sokalskiy V. M., Akimova V. V., Kornilova A. K., Merkulova E. I., Kyselova L. A., Zaleskiy N. V., Yefymenko V. V. Atlas tekhnologii maibutnoho / Za zah. red. : L. M. Hokhberh, O. Saritas, A. V. Sokolov. M.: Tochka 2017.

Загребельна К.М.
Науковий керівник
д.е.н., професор **Паризький І.В.**

НАДАННЯ ІНФОРМАТИВНО-КОНСУЛЬТАЦІЙНИХ ПОСЛУГ ФОП РЕЗИДЕНТОМ УКРАЇНИ ІНОЗЕМНОМУ ПІДПРИЄМСТВУ (3 ГРУПА)

У статті комплексно досліджено особливості надання інформативно-консультаційних послуг ФОПом резидентом України іноземному підприємству (3 група). Визначено основні напрямки та проблеми здійснення даних операцій між українським підприємством та підприємством нерезидентом та їх етапи. Узагальнено проблеми проведення даних операцій. Подано рекомендації щодо усунення проблем при здійсненні інформативно-консультаційних послуг за межами України.

Ключові слова: валютні кошти, надходження валютних коштів, інформаційно-консультаційні послуги, податки.

Загребельная К.М.

ПРЕДОСТАВЛЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОНСУЛЬТАЦИОННЫХ УСЛУГ СПД РЕЗИДЕНТОМ УКРАИНЫ ИНОСТРАННОМУ ПРЕДПРИЯТИЮ (3 ГРУППА)

В статье комплексно исследованы особенности предоставления информационно-консультационных услуг СПД резидентом Украины иностранному предприятию (3 группа). Определены основные направления и проблемы осуществления данных операций между украинским предприятием и предприятием нерезидентом и их этапы. Обзор проблемы проведения данных операций. Даны рекомендации по устранению проблем при осуществлении информационно-консультативных услуг за пределами Украины.

Ключевые слова: валютные средства, поступления валютных средств, информационно-консультативные услуги, налоги.

Zahrebelna K.M.

PROVISION OF INFORMATION AND CONSULTING SERVICES BY A PRIVATE INDIVIDUAL INTERPRINER RESIDENT OF UKRAINE TO A FOREIGN ENTERPRISE (GROUP 3)

The article comprehensively examines the features of the provision of information and consulting services by a private individual resident of Ukraine to a foreign enterprise (group 3). The main directions and problems of these operations between the Ukrainian enterprise and the non-resident enterprise and their stages are determined. The problems of carrying out these operations are generalized. Recommendations are given to eliminate problems in the implementation of information and consulting services outside Ukraine.

Keywords: foreign currency, foreign exchange earnings, information and consulting services, taxes.

Постановка проблеми. Платники єдиного податку 2-ї та 3-ї груп мають право провадити зовнішньоекономічну діяльність (далі – ЗЕД). Заборони на це немає ані в ПКУ [2], ані в інших нормативно-правових актах. А де ЗЕД-діяльність, там і валютна виручка.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Інвалютний дохід. Відповідно до п. 292.ПКУ [2] доходом платника єдиного податку (фізособи та юрособи) є дохід:

- отриманий протягом податкового (звітного) періоду в грошовій формі (готівкової та/або безготівкової);

- в матеріальній або нематеріальній формі, визначеній п. 292.3 ПКУ [2].

Звісно, отримання доходу в інвалюті має свої особливості. Так, дохід, виражений в інвалюті, перераховується в гривні за офіційним курсом НБУ на дату отримання такого доходу (п. 292.5 ПКУ) [2].

А от згідно з п. 292.6 ПКУ [2] датою отримання доходу платника ЄП [10] є дата надходження коштів платнику ЄП у грошовій (готівковій або безготівковій) формі. Для платника ЄП 3 групи [10], який є платником ПДВ, датою отримання доходу є дата списання кредиторської заборгованості, за якою минув строк позовної давності.

Тож дохід визнається платником ЄП [10] за датою отримання коштів. Цей факт не залежить від того, отримані іновалютні кошти є авансом чи післяплатою за відвантажений товар, надані послуги.

Слід пам'ятати про те, що на сьогодні передбачено обов'язковий продаж 75 % іновалютної виручки.

Як вказано в ст. 387 ГКУ [1], суб'єкти ЗЕД після сплати передбачених законом податків і зборів (обов'язкових платежів) самостійно розпоряджаються валютною виручкою від проведених ними операцій, крім випадків запровадження НБУ вимоги щодо обов'язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті.

У п. 2 Постанови № 758 [3] встановлено обов'язковий продаж на міжбанківському валютному ринку України надходжень в іновалюті, що надійшла з-за кордону на користь юридичних осіб, які не є уповноваженими банками, фізичних осіб – підприємців. На міжбанківському валютному ринку слід продати 75 % іновалютної виручки. Решта надходжень в іноземній валюті залишається в розпорядженні платника ЄП [10]. Станом на сьогодні, обов'язковий відсоток продажу валюти після надходження становить 30%. Інші 70% лишаються на рахунок отримувача.

Обов'язковому продажу підлягають надходження в іновалюті 1-ї групи Класифікатора іноземних валют та банківських металів, затвердженого Постановою № 34 [5] і в російських рублях.

Уповноважений банк попередньо зараховує надходження в іновалюті на окремий аналітичний рахунок (розподільчий рахунок). Саме з цього рахунку, який не є рахунком резидента, а лише аналітичним рахунком в обліку банку, продається 30 % валютної виручки без доручення клієнта-резидента не пізніше ніж на наступний робочий день після дня зарахування таких надходжень на розподільчий рахунок (п. 2 Постанови № 758) [3]. Гривневу виручку, що отримали від обов'язкової реалізації іновалюті, зараховують на поточний рахунок резидента.

Виходячи з наведеного вище, датою виникнення доходу буде дата зарахування коштів на поточний рахунок єдинника в банку.

Та от у зв'язку з обов'язковим продажем іновалюті платник ЄП [10] на свій рахунок отримає лише 70 % іновалютної виручки, решту ж коштів надійде в гривнях.

При цьому 30 % іновалюті, які продав банк, так ніколи і не потрапляли на рахунок резидента, оскільки банк реалізує іновалюту з розподільчого рахунку, що не контролюється платником ЄП [10]. То ж до моменту зарахування гривневого еквіваленту 30 % іновалютної виручки кошти в іновалюті (а саме 30 % іновалюті, що продали) так і не були отримані платником ЄП [10].

У цьому випадку дохід від ЗЕД-операції складатиметься із суми, отриманої на поточний рахунок в нацвалюті від реалізації 30 % іновалютної виручки на міжбанківському валютному ринку, та суми іновалюті, зарахованої на поточний іновалютний рахунок, що відображена за курсом НБУ на дату зарахування на такий рахунок.

Продаж платником ЄП іновалюті з власного рахунку.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. При реалізації іновалюті на міжбанківському валютному ринку резидент на свій розрахунковий рахунок отримає кошти в гривнях за курсом, який склався на ринку. Виникає питання: чи слід у цьому випадку показувати дохід на різниці між гривневим еквівалентом іновалюті, отриманим від її реалізації, та доходом, який платник ЄП показав при зарахуванні цієї валюти на рахунок?

Як вказано в п. 292.6 ПКУ [2], датою отримання доходу платника ЄП є дата надходження коштів платнику ЄП [10] у грошовій (готівковій або безготівковій) формі. При реалізації власної іновалюті, в принципі, на рахунок платника ЄП надходять кошти. Але слід пам'ятати, що в минулому ми уже ці суми показали як дохід, перевівши іновалюту в гривні за курсом НБУ на дату визнання доходу. Тож підстав ще раз визнава-

ти дохід навіть на позитивну різницю між доходом, визнаним на дату отримання інвалюти, та виручки від реалізації цієї інвалюти немає.

Крім того, у гл. 1 р. XIV ПКУ [2] нічого не сказано про те, як платникам ЄП відображати продаж інвалюти в податковому обліку.

На практиці інколи контролери позитивну різницю від реалізації інвалюти вимагають включити до доходу платника ЄП. Колись в Єдиній базі податкових знань навіть були роз'яснення, де чітко вказувалося про необхідність визнання таких доходів. Для аргументації власної позиції податківці взяли за основу П(С)БО 21 [4].

Але зауважимо, що платники ЄП взагалі ніяк не застосовують норми бухгалтерії у визначенні об'єкта оподаткування ЄП. Крім того, позитивну різницю вони нав'язливо радили врахувати до доходу, а от зменшити дохід на негативну різницю забороняли.

На сьогодні таких чи подібних роз'яснень у ресурсі База податкових знань ("ЗІР"), на щастя, немає. Але не факт, що в майбутньому вони не з'являться.

Чи слід показувати дохід від курсових різниць?

Відповідно до п. 4 П(С)БО 21 [4] курсова різниця – різниця між оцінками однакової кількості одиниць іноземної валюти при різних валютних курсах (мають на увазі різні курси НБУ щодо однієї і тієї самої валюти на різні дати). Визначення курсових різниць за монетарними статтями в іноземній валюті проводиться на дату здійснення господарської операції та на дату балансу (п. 8 П(С)БО 21) [4].

Монетарні статті – це статті балансу про грошові кошти, а також про такі активи й зобов'язання, які будуть отримані або сплачені у фіксованій (або визначеній) сумі грошей чи їх еквівалентів (п. 4 П(С)БО 21) [4].

Курсові різниці згідно з правилами бухгалтерії виникають у таких випадках:

- суб'єкт винен кошти в інвалюти за товари (роботи, послуги);
- суб'єкту винні гроші в інвалюти за товари (роботи, послуги);
- у суб'єкта на рахунках в банку наявні кошти в інвалюти.

Та все ж слід наголосити на тому, що в гл. 1 р. XIV ПКУ [2] жодним словом не сказано про відображення платниками ЄП курсових різниць за інвалютою.

Більше того, фізособи на ЄП взагалі не ведуть бухгалтерії. Свої доходи вони показують лише в податковому обліку як платники ЄП (ст. 296 ПКУ).[2]

Та ось на практиці контролери на місцях вимагають позитивну курсову різницю включати до доходу платників ЄП (як юросіб, так і фізосіб).

Але така вимога нічим не обґрунтована. Дохід, виражений в інвалюти, перераховується в гривні за офіційним курсом НБУ на дату отримання такого доходу (п. 292.5 ПКУ[2]). Саме результат перерахунку інвалюти на гривні в момент отримання коштів на рахунок платника ЄП і буде доходом платника ЄП.

Зауважимо, що на сьогодні немає податкових роз'яснень, які б вказували на необхідність включення до доходу платника ЄП курсових різниць.

Мета дослідження. Відповідно, метою даного дослідження є з'ясування особливостей організації та проведення інформаційно-консультативних послуг в умовах українського законодавства на податкоутворення.

Основні результати дослідження. Комісії банків при здійсненні інвалютних операцій банки часто знімають комісію саме з коштів, які б мали надійти на рахунок. Зокрема, при ЗЕД-операціях банки контрагентів відповідно до ЗЕД-договору можуть утримувати комісію за розрахунково-касове обслуговування з суми, яку б ви мали отримати від нерезидента за товари (роботи, послуги).

Виникає питання: у якій сумі визнавати дохід – з урахуванням комісії чи без?

Звісно, згідно з п. 292.1 ПКУ [2] доходом платника єдиного податку (фізособи та юрособи) є, зокрема, дохід, отриманий протягом податкового (звітного) періоду в грошовій формі (готівковій та/або безготівковій). На рахунок ми отримуємо виручку без врахування комісії, а отже за логікою саме суму, яка потрапила на рахунок, слід показати в доході. Але потрібно пам'ятати, що комісія – це витрати платників ЄП. Та такі витрати не можуть впливати на дохід платника ЄП. А отже, в дохід слід ставити суму без врахування комісії банку, навіть якщо таку комісію утримав банк контрагента-нерезидента.

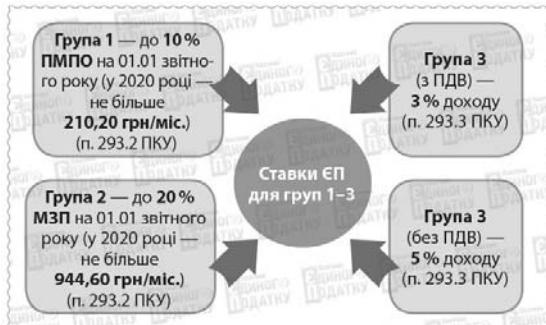

Рис. 1. Модель оподаткування при здійсненні інформаційно-консультативних послуг у сфері АПК. Група 3 [6]

Що дозволено платникам єдиного податку 2 групи?

Дозволено єдиноподатникам другої групи (за пп. "2" пп. 291.4 ПКУ [2]): надавати послуги, у т.ч. побутові, платникам єдиного податку (група значення не має) та/або населенню. Перелік побутових послуг можете знайти у п. 291.7 ПКУ [2]. Звертаємо увагу, що не можна єдиноподатнику надавати послуги самозайнятим особам, наприклад, особам, які здійснюють незалежну професійну діяльність, а також ФОП-загальносистемникам. Дана норма ПКУ чітко вказує: лише платникам єдиного податку/населенню. Роз'яснення ДФС з цього приводу: лист від 04.02.2016 № 71/В/26-15-12-02-14; виробляти продукцію; продавати товари; продавати у роздріб такі алкогольні напої як пиво, столове вино, сидр та пері (без додавання спирту) (п. "3" пп. 291.5.1 ПКУ). Однак, на всі ці напої, крім вина, потрібна алкогольна ліцензія на роздрібний продаж; проводити діяльність у сфері ресторанного господарства (КВЕД 56.10, куди зокрема входить діяльність ресторанів, кафе, місць з наданням їжі для споживання за межами закладу, вагончиків з продажу морозива, пересувних вагончиків з продажу їжі, діяльність із приготування їжі в торговельних наметах). А тепер увага (!): розрахунки єдиноподатник 2 групи може проводити лише у готівковій або безготівковій формах. Бартером не можна [7]

Що заборонено платникам єдиного податку 2 групи?

Платники єдиного податку 2 групи обмеження мають чималі. Почнемо з тих, які заборонені саме 2-й групі (1-й – теж) (п. 291.4 ПКУ [2]): надання посередницьких послуг з купівлі, продажу, оренди та оцінки нерухомого майна (група 70.31 КВЕД для ФОП 2020); діяльність із виробництва, постачання, продажу (реалізації) ювелірних і побутових виробів і дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, напівдорогоцінного каміння. Також єдиноподатники 2 групи не можуть надавати послуги підприємствам, які є платниками податку на прибуток та підприємцям на загальній системі оподаткування (виходячи з п. "2" пп. 291.4 ПКУ [2]). Якщо треба зайнятися вищезгаданими напрямками діяльності, то можна це робити на 3-й групі єдиного податку [8].

Тому, далі розглядаємо варіант надання інформативно-консультаційних послуг ФОПом-резидентом України іноземному підприємству.

Приклад (авторська розробка).

ФОП Загребельна К.М. отримала замовлення на реєстрацію нових кормових в Україні, та подальшу їх реалізацію. ФОП працює група 3 без ПДВ. Основні КВЕДИ діяльності-інформаційно -консультаційні послуги та торгівля кормами.

Було заключено офіційний контракт по наданню послуг .

Згідно п.1.1 та 2.2 Замовнику було виставлено інвойс на загальну суму 12000,00 євро (рис.2) [9].

Invoice/Date: CURRENCY 080419/08.04.2019 EURO Customer: "PATENT Co., D.O.O", Serbia Payer: "PATENT Co., D.O.O", Serbia Base: DISTRIBUTION CONTRACT from 01/03/19 date: 05 th of March 2019			
	Name of works	Num ber	PRICE, €
	Preparation for registration of a product dossier, registration of a product "MINAZEL" in Ukraine	1	4000,00
	Preparation for registration of a product dossier, registration of a product "MINAZEL PLUS" in Ukraine	1	4000,00
	Preparation for registration of a product dossier, registration of a product "PHP+" in Ukraine	1	4000,00
		Total	
		EUR	12000,00
Company Name: individual entrepreneur Zagrebelna Kristina Mykhaylivna Address: 09100, Kyiv region, Kyiv, Salutna Str. 6, apt.56 Country: Ukraine Individual tax number: 2556008950 Account number: 25981547362514 Bank name: JOINT STOCK COMPANY "PRIVAT" Bank code: 259845 Beneficiary bank (JSC "PRIVAT"): 07205696, PRIVAT, Andriivska Street 89/8, Kyiv, Ukraine, SWIFT code: KIJFUA0K Intermediary bank: BNP PRIVAT SA Paris, France, SWIFT code: KHYFDRPP			

Рис. 2. Інвойс на загальну суму 12000,00 євро, авторська розробка

Відповідно, після надходження валютних коштів на рахунок ФОПа, 30% від суми надходження було одразу продано банком (3600€ на суму 105948,00грн.; курс на 28.05.19 р. становив 29,43 грн /€), а гривневий еквівалент був зарахований на рахунок. За реалізацію валюти банком було нараховано комісію в розмірі 317,84 грн., що склало 0,3 % від суми обов'язкового продажу валюти.

В кварталному звіті по ФОПу (розділ IV) було вказано загальний обсяг доходу за податковий період, який було оподатковано за ставкою 5%. В цю суму також входить прибуток, отриманий від надходження валюти.

Відповідно, за звітний період, було нараховано сума податку 5% від обороту :

Податок = оборот по рахунку 364 955,00грн*5% = 18247,75 грн.

Висновки. Враховуючи, що 1-2 група не має права надавати інформаційно-консультаційні послуги, а група 3 (з ПДВ) має додатково сплачувати ПДВ та має більш розширені звіти, така форма надання послуг (група 3 без ПДВ) іноземним компаніям по інформаційно-консультаційним послугам є найбільш оптимальною моделлю.

Список використаних джерел .

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV: Верховна Рада України // zakon.rada.gov.ua
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI: Верховна Рада України // zakon.rada.gov.ua

3. Постанова правління НБУ "Про врегулювання ситуації на грошово-кредитно-валютному ринках України" від 01.12.2014 р. № 758: Верховна Рада України // zakon.rada.gov.ua

4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 "Вплив змін валютних курсів", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 10.08.2000 р. № 193: Верховна Рада України // zakon.rada.gov.ua

5. Постанова правління НБУ "Про затвердження Класифікатора іноземних валют" від 04.02.98 р. № 34: Верховна Рада України // zakon.rada.gov.ua

6. Шпаргалка ФОП-єдинника груп 1-3 на 2020 рік (станом на вересень) // <https://ibuhgalter.net/ru/articles/443>

7. Платники єдиного податку 2 група 2020 // <https://www.golovbukh.ua/article/7575-platnik-dinogo-podatku-2-grupa>

8. Винятки для платників єдиного податку по ППО // <https://www.golovbukh.ua/article/7575-platnik-dinogo-podatku-3-grupa>

9. Інвойс від ФОП Загребельна К.М. №080419 від 08.04.2019 р.

10. ФОП-єдинники знов подаватимуть звітність з єдиного податку та ЄСВ // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116-20#Text>

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 r. # 436-IV: Verkhovna Rada Ukrainy // zakon.rada.gov.ua

2. Podatkovi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 r. # 2755-VI: Verkhovna Rada Ukrainy // zakon.rada.gov.ua

3. Postanova pravlinnia NBU "Pro vrehuliuvannia sytuatsii na hroshovo-kredytnomu ta valiutnomu rynkakh Ukrainy" vid 01.12.2014 r. # 758: Verkhovna Rada Ukrainy // zakon.rada.gov.ua

4. Polozhennia (standart) bukhgalterskoho obliku 21 "Vplyv zmin valiutnykh kursiv", zatverdzhene nakazom Minfinu Ukrainy vid 10.08.2000 r. # 193: Verkhovna Rada Ukrainy // zakon.rada.gov.ua

5. Postanova pravlinnia NBU "Pro zatverdzhennia Klasyfikatora inozemnykh valiut" vid 04.02.98 r. # 34: Verkhovna Rada Ukrainy // zakon.rada.gov.ua

6. Shparhalka FOP-yedynnyka hrup 1-3 na 2020 rik (stanom na veresen) // <https://ibuhgalter.net/ru/articles/443>

7. Platnyky yedynoho podatku 2 hrupa 2020 // <https://www.golovbukh.ua/article/7575-platnik-dinogo-podatku-2-grupa>

8. Vyniatky dlia platnykiv yedynoho podatku po RRO // <https://www.golovbukh.ua/article/7575-platnik-dinogo-podatku-3-grupa>

9. Invois vid FOP Zahrebelna K.M. # 080419 vid 08.04.2019 r.

10. FOP-yedynnyky znov podavatymut zvitnist z yedynoho podatku ta YeSV // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116-20#Text>

Ковалевська Я.П.

*Науковий керівник
д.е.н., професор Єрмошенко М.М.*

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА МАРКЕТИНГУ: СТАНОВЛЕННЯ І СУЧАСНИЙ СТАН

У статті комплексно досліджено хронологію становлення українського підприємництва, проблеми, потреби та стан маркетингу. Дослідили особливості становлення підприємництва та маркетингу в Україні, порівняли з досвідом зарубіжних країн.

Ключові слова: ринкова економіка, маркетинг, підприємство, підприємець, бізнес, МСП (малі та середні підприємства).

РАЗВИТИЕ УКРАИНСКОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА И МАРКЕТИНГА: СТАНОВЛЕНИЕ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ

В статье комплексно исследованы хронологию становления украинского предпринимательства, проблемы, потребности и состояние маркетинга. Исследовали особенности становления предпринимательства и маркетинга в Украине, сравнили с опытом зарубежных стран.

Ключевые слова: маркетинг, рыночная экономика, предприятие, предприниматель, бизнес, МСП (малые и средние предприятия).

Kovalevska Y.P.

DEVELOPMENT OF UKRAINIAN ENTREPRENEURSHIP AND MARKETING

The article comprehensively examines the chronology of the formation of Ukrainian entrepreneurship, problems, needs and the state of marketing. They studied the peculiarities of the formation of entrepreneurship and marketing in Ukraine, compared with the experience of foreign countries.

Keywords: marketing, market economy, enterprise, entrepreneur, business, SME.

Постановка проблеми. Сучасні процеси соціально-економічного розвитку характеризуються кардинальними змінами всіх сфер життєдіяльності людей на фоні загальноцивілізаційної тенденції створення спільного світового простору, становленням нових якостей суспільної свідомості і практики, сприйняття інноваційного типу мислення й господарювання, заснованого на глибоких знаннях основ підприємництва і теорій маркетингу. Особливо це важливо для України, яка впродовж майже всього ХХ століття була штучно ізольованою від світових економічних процесів – і в ментальному, і в практичному сенсах. Тому необхідним вважаємо з'ясування низки питань: з яким проблемами зіштовхнулося підприємництво в сучасній Україні та який шлях проходить, чи пов'язаний з тими ж проблемами маркетинг і на якій стадії розвитку знаходяться підприємництво та маркетинг у нашій країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проводячи огляд останніх публікацій, які б могли допомогти у вивченні проблеми та написанні статті, можна відмітити, що основну масу знань з маркетингу ми отримуємо від зарубіжних авторів. З останніх значущих публікацій варто відмітити аналіз старих та нових підходів маркетингу Б. Шарпом у праці "Як зростають бренди. Чого не знають маркетологи" [2]; своєрідною ефективною інструкцією щодо виведення продукту на ринок є "Священна книга стартапера" [3], а в Курсі бізнес- планування: створення довгострокової цінності бренду [5] відображено основні цінності компанії, серед яких – спадковість. Для вивчення стану підприємництва в Україні значний матеріал дають звіти та аналізи, які вже в своїх назвах містять досить широке розуміння аспектів і можливостей розгляду: "Огляд малого і середнього підприємництва в Україні 2018/2019" [8]; "Системний звіт. Великі проблеми малого бізнесу оцінка реалізації стратегії розвитку малого та середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року та подальші напрями політики" [9].

Мета статті – дослідити особливості становлення підприємництва та маркетингу в Україні, порівняти з досвідом зарубіжних країн.

Основні результати дослідження. Дані аналізу низки статистичних матеріалів свідчать: у наш час левова частка працюючого населення задіяна в мікро, малих та великих приватних підприємствах, які були створені приватними особами – підприємцями. Появу терміну "підприємець" (від фр. Entrepreneur – посередник) пов'язують з ім'ям англійського економіста Р. Кантільйома, який уперше здійснив наукову інтерпретацію підприємництва як діяльності, пов'язаної з ризиком. Поняття підприємництва, як зазначає М. Лукашевич у підручнику "Соціологія економіки" розвивалось, змінюючись відповідно до конкретно-історичних економічних і соціальних умов суспільства [6].

Якщо розглядати розвиток світового підприємництва, то, на думку М. Лукашевича він має чотири етапи (рис. 1).

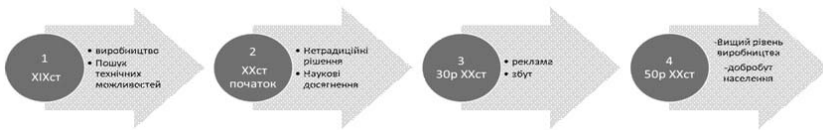

Рис. 1. Етапи розвитку підприємництва у світі, авторська розробка

На першому етапі пріоритетною умовою розвитку є спрямованість на виробництво і пошуки нових технічних (технологічних) можливостей для досягнення бажаного результату. На другому етапі перевага надається нетрадиційним рішенням у підприємстві з урахуванням новітніх досягнень у науково-технічній та економічній сферах; подальший розвиток підприємництва відбувається з врахуванням специфіки потреб споживачів продукції, послуг, а також із більш диференційованим підходом до людського чинника. Третій етап означає зміщення акцентів на вдосконалення системи управління. Сучасний, четвертий етап розвитку підприємництва передбачає динамічне врахування значної кількості чинників (політичних, соціальних, етнічних, економічних, психологічних), що мають як середній, так і опосередкований вплив на виробничі процеси; нині найбільше цінується здатність підприємств адекватно реагувати на швидкі зміни та вміння їх передбачити [6].

Підприємництво та генеза маркетингу є нероздільними, тож наступним рівнем, який не зображений на Рис1., у трансформації підприємництва в розвинутих країнах стало поняття – бізнес. Адже, як зазначається в підручнику "Соціологія економіки" – англійське слово "бізнес" є багатозначним, синонімами терміну бізнес є комерція, торгівля, фірма, ділова активність, підприємництво [6]. Воно може означати якусь справу, покупку, комерційне або виробниче підприємство, комерційну практику або політику окремого підприємця чи цілої фірми. Тож логічно було б продовжити таку трансформацію після 1980-х років саме переходом підприємництва в Україні на новий рівень, де підвищується увага до політичних, соціальних, етнічних, економічних, психологічних складових, коли підприємництво стає основою соціальних процесів, адже поняття бізнес є значно ширшим, ніж підприємництво. Сучасні прихильники такого підходу вважають, що бізнес охоплює ділові відносини, які виникають між усіма учасниками ринкової економіки і залучають не тільки підприємців, а й споживачів, найманих працівників, державні структури. Тут бізнес – не просто справа, а система діяльності на основі приватної власності з метою отримання прибутку [6]. Саме такий підхід, як нам видається, є більш логічним з погляду історичного розвитку та з викладом окремих аргументів щодо України.

Україна отримала шанс розвитку підприємництва лише з 1990 року. Це був момент, коли весь світ вийшов на новий етап підприємництва, а наша країна знаходилася поза процесом і не була дотична до найкращих здобутків у цій сфері економіки. Ментально та практично Україна на момент 1990 року відставала на століття; у окремих людей, як і в цілих соціальних груп не існувало закладених способів мислення про підприємництво чи бізнес. За часи тоталітарного режиму у кожного на підсвідомості було викарбувана ідея, що підприємець – це той, хто наживається на праці інших і може прирівнюватися до злодія, нечесної людини, експлуататора інших людей.

Аналізуючи історичний розвиток та хронологію розвитку підприємництва в Україні, ми бачимо, що це дійсно був момент появи можливості започаткування підприємництва, але в переважній більшості ця перспектива розглядалася виключно як шанс для виживання, заробітку та фінансового зиску. На той момент жоден із потенційних підприємців не був готовий до наслідування кращих бізнес-моделей розвинутих країн. За 30 років відбулися помітні зміни в суспільному сприйнятті, у розумінні ведення підприємницької діяльності, але, на жаль, цей процес відбувається дуже повільно.

Підприємець та підприємства вже менше стали асоціюватися з тими, хто наживається на чужій праці, хоча залишків подібного сприйняття ще досить багато, як і тих методів ведення підприємницької діяльності, що орієнтовані на виживання, короткострокову діяльність і швидке збагачення.

Для уточнення ситуації сприйняття суспільством підприємців нами було проведене анонімне опитування. На жаль, у ньому мало представлені робітничі професії та державні службовці. Не зважаючи на це, ми можемо констатувати досить цікаве уявлення респондентами підприємців. Кожен опитаний обирав декілька відповідей у кожному з розділів і мав різну думку щодо визначення термінів. Звичайно, для докладного аналізу має бути проведене додаткове дослідження, але і з цього можемо зробити висновки про подвійне сприйняття та строкате тлумачення термінів.

кількість респондентів 62 особи різні вікові групи	38% -студенти, 44% -адміністративні працівники, 9% - робітничі професії 9%- державні службовці			
	Бізнесмен це	Підприємець це	бізнес	підпр
Людина, що працює за великі кошти	Має гроші та добре живе	5	2	
На чужій праці має гроші	Наживається на чужій праці	6	0	
Має гроші на красиве життя	Створює робочі місця	0	36	
Працює над створенням робочих місць	Створює нові можливості	35	30	
Створює нові підприємства	Втілює ідеї в життя	34	30	
<i>Додано респондентами власне бачення</i>				
Не боїться ризикувати		1		
Людина, що вкладає свої гроші в бізнес		1		

Рис. 2. Опитування, авторська розробка

Дані опитування підтверджують думку, що в Україні відбувається докорінний перелом особистісно-типологічної структури суспільства, змінюються соціальні статуси соціальних груп і соціальних типів особистостей; наразі нові базисні типи особистості ще до кінця не сформовані. Матеріал з Вікіпедії 2015 року – "Соціальний тип особистості" вказує на те, що певне розповсюдження отримав соціотип підприємця торгового типу, що робить гроші на різниці цін або одержує їх за допомогою різноманітних махінацій, а то й злочинним шляхом. Засоби масової інформації та судові інстанції підкреслюють факт широкого розповсюдження мафіозного типу особистості, що загрожує важкими наслідками для суспільства [10].

Та ще гіршим є те, що суспільство країни поділяється на чотири типи: амбівалентний соціальний, конформатно-амбівалентний, нігілістично-амбівалентний, мозаїчно-амбівалентний. У характеристиці кожного соціотипу є виражена амбівалентність, тобто подвійне або ж суперечливе ставлення до перспектив розвитку суспільства. Тож виходячи з цієї типізації можна стверджувати, що українці знаходяться на стадії підприємництва і, згідно Рис.1, на досить різних рівнях і лише незначну частину підприємств можна охарактеризувати як бізнес. Це підтверджує анонімне опитування 10 підприємців. Аналіз відповідей на одне з основних питань – як Ви себе позиціонуєте: 1.Підприємець – 8 респондентів; 2.Бізнесмен – 1 респондент; 3. На шляху від підприємця до бізнесмена – 1 респондент. Хоча опитаних була невелика кількість, але й вона підтверджує, що кожен з них має власний рівень сприйняття, що свідчить про відсутню синхронізацію розуміння даної діяльності, навіть самими підприємцями.

Для розуміння розвитку підприємництва в Україні та його впливу на ВВП і навпаки, було розроблено хронологічну таблицю змін ВВП та внутрішніх і світових криз.

Нинішня ситуація стану економіки та розвитку підприємництва зумовлена подоланням економічної кризи, що розпочалася ще 2014 році та ускладнена світовою пандемією COVID-19, наслідки якої ще не проаналізовані, але зрозуміло, що дана криза стане найтяжчою для підприємництва і змінила, як розуміння бізнес-процесів так і український маркетинг.

світові кризи	світова криза					Азійська фінансова криза				
Кризи внутрішні	криза СРСР	Ріст АПК			Нац. економіка у глибокій кризі					
		якісний зб. адмін.-управл. моделів			страйк		криза в енергетиці			
роки	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
ВВП, млрд	41,487	77,404	73,942	65,649	62,549	48,213	44,658	36,15	41,833	31,88

Рис. 3. Етапи 1990-1999, авторська розробка

світові кризи	Азійська фінансова криза					Світова фінанс.-економічна криза				
Кризи внутрішні	переломний момент		Економічне зростання, після кризове відновлення			Скорочення в роб. місць промисловості, зниження експорту			Глобальна криза	
		страйк			політична революція					
роки	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
ВВП, млрд	31,261	37,972	42,351	50,084	64,819	86,057	107,65	142,58	179,81	117,11

Рис. 4. Етапи 2000-2009, авторська розробка

світові кризи	Висвоєння позитивної динаміки світового ринку								COVID-19		
Кризи внутрішні	Економічне зростання, після кризове відновлення			Політична криза в Україні/початок війни		Війна, зміна союзників, ринків збуту			COVID		
				Революція гідності				асоціація з ЄС			
роки	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ВВП, млрд	136,01	163,16	175,70	183,3	133,5	93,03	93,35	112,19	130,9	153,70	

Рис. 5. Етапи 2010-2019, авторська розробка

У системному звіті від Business OMBUDSMAN Council стверджується, що в Україні для малих, середніх та мікро підприємств (МСП) є важливими роботодавцями, які роблять значний внесок у валовий внутрішній продукт України. Але вказується також, що особливо складними є соціально-економічні умови для МСП. У цьому ж звіті вказується, які складнощі та перешкоди у діяльності характерні для малих та середніх підприємств.

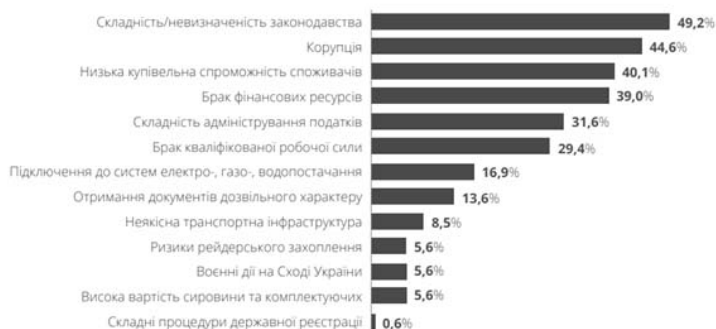

Рис. 6. Найбільші перешкоди для ведення бізнесу в 2019 році [9]

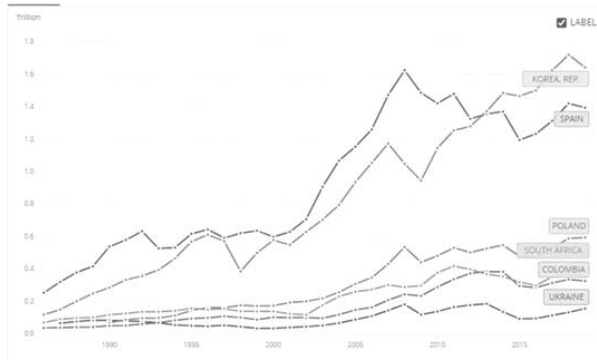

Рис. 7. Діаграма порівняльного зростання ВВП в країнах з приблизно однаковою кількістю населення та досить схожими стартовими позиціями за даними світового банку, авторська розробка

Діаграма демонструє, що державна політика, обізнаність підприємців або ж отриманий досвід трансформації підприємства надали перевагу іншим країнам у нарощуванні ВВП та подальшому добробуті населення.

У звіті Business OMBUDSMAN Council ідеться про те, що існує нагальна необхідність у багатьох діях для підтримки МСП, головним є популяризація підприємницької культури та розвитку підприємницьких навичок, розширення мережі партнерських відносин, які б доповнювалися колективними діями у приватному секторі [9].

Для існування здорової ринкової економіки необхідно, щоб були сприятливими і максимально реалізованими основні чинники: суспільні передумови, масова свідомість, особистісний і груповий фактор.

Рис. 8. Структурні блоки соціопсихологічних факторів [1]

Отже, виходячи з аналізу розвитку українського підприємництва та відсталості у багатьох показниках (методах роботи, неготовності всіх факторів для успішної реалізації ідей, гри за чесними правилами ринку) зрозуміло, що не можливо розглядати маркетинг, в українських реаліях, без врахування вищевказаних соціопсихологічних факторів, соціальних типів споживачів і управлінців, часу відкриття кожного окремого підприємства та його трансформування в ході глобальних зовнішніх та внутрішніх українських криз. Сьогодні українська економіка зіштовхнулася з новим викликом і не кожен менеджер чи підприємець був готовий і навчений вчасно та професійно реагувати на соціальні, економічні та політичні зміни. Змінювати маркетингову стратегію виявилось ще складніше. Згідно вже згадуваного опитування підприємців, можемо спостерігати впливи криз та їх поштовхи.

Вплив та зміни	Світова економічна криза 2008-2009	Революція гідності 2013-2014р	Війна 2014 -...	COVID-19
Зміна стратегії		2	1	4
Відкрито нові напрямки		3	2	5
Змінився підхід до технологічного процесу	1	4		2
Довелося закрити підприємство				1

Рис. 9. Вплив криз на підприємців, авторська розробка

Тож разом з вказаними діями підприємців змінювалася або мала змінюватися маркетингова модель. Та у сприйнятті більшості українських підприємців маркетинг все ще залишається підрозділом, який працює з рекламою.

Рис. 10. Бачення маркетингу підприємцями. Опитування, авторська розробка

Наразі, в Україні представлена класична маркетингова школа Ф. Котлера, школи прикладних кейсів успішних бізнес-моделей та нові погляди на основі останніх досліджень. До всіх знань ми отримували доступ поступово та не мали повного уявлення шляхів реалізації, адже кожне підприємство чи підприємець знаходиться і знаходиться на своєму етапі розвитку (приклад Рис.1.) тож і сприйняття було і є різним. Окрім того, наука про маркетинг досить молода, щоб впевнено слідувати, за здавалося б, сформованими "базовими положеннями", а особливо в країні, яка має багаж тоталітарного режиму. Тож ми лише можемо стверджувати, що світ змінюється і впливає на українців, конкуренцію та ринок і ми будуємо власний маркетинг зі своїми законами.

Байрон Шарп на основі проведених досліджень стверджує, що розгляд маркетингу та взаємодії зі споживачем має відбуватися через призму знань соціології та психології, що значно спростить роботу маркетингових відділів та аналітиків [2]. Автор вважає, що у подальшому ключовими стануть дослідження нейробіологів, які дадуть значно більше можливостей для наукового підходу в побудові маркетингової

стратегії, адже, як вказано в роботі, реклама працює лише тоді, коли зачіпає нейронні зв'язки (структури пам'яті) в головах покупців [2].

У книзі Байрона Шарпа аналізуються старі та нові підходи до різних аспектів маркетингу, особливо важливими є (рис. 12-14):

Стара модель	Уявлення про бренд формує поведінку	Лояльні покупці (покупці, що повторно купують бренд)	"Перебіжчиків"	Покупці "Б'ють до гробу"	Залученість	Раціональні свідомі споживачі
Нова модель	Поведінка формує уявлення про бренд	Лояльні покупці – "перебіжчики" (покупці, що повторно купують у кількох схожих між собою брендів)	Лояльні "перебіжчиків"	Байдужі лляни до думання люди	Евристика (пошук рішення, зокрема творчих)	Емоційні, розсіяні люди

Рис. 11. Поведінка споживачів [5 с.16]

Стара модель	Зростання через нашіленість до лояльних покупців	Непередбачувані й незрозумілі показники ефективності бренду	Цінові акції залучають нових клієнтів	Цільовий маркетинг	Конкуренція через позиціонування	Диференціація
Нова модель	Зростання шляхом глибокого проникнення на ринок	Передбачувані й змістовні показники ефективності	Цінові акції охоплюють лояльних клієнтів	Категорійний масовий маркетинг	Конкуренція з усіма брендами в межах категорії	Виразність

Рис. 12. Ефективність бренду [5 с.16]

Стара модель	позиціонування	Зрозумілість повідомлень	Унікальні торгові пропозиції	Переконати	Навчити	"Залпові" компанії
Нова модель	Ментальна присутність	Видимість, емоційна реакція	Релевантні структури пам'яті	Оновити релевантні структури пам'яті	Охопити	Постійна присутність

Рис. 13. Реклама [5 с.16]

Виходячи з соціологічних типуваль та стану економіки – прогнозовано, що в нашій країні будуть працювати як старі, так і нові підходи, тому вибір стратегії має включати в себе розуміння часу, в який проводиться, аналіз складу аудиторії і змін настроїв.

У статті компанії Делойт "Курс бізнес планування: створення довгострокової цінності бренду" йдеться про досягнення спадкоємності бізнесу адже основним в успішності підприємства і є бачення довгострокової перспективи в планах власника та створення підприємства-бренду.

Рис. 14. Підприємство як бренд, власна розробка

Підприємство ми можемо зобразити у вигляді діаграми (рис. 15) та уточнюючих діаграм (рис. 15), які показують основні складові, що створюють цінність та можливість спадковості – довгострокового життя та розвитку підприємства-бренду.

Рис. 15. Складові підприємства-бренду, власна розробка

Перша складова є майже завжди сталою та відрізняється лише у нюансах залежно від виду діяльності; друга – є в реаліях нашої країни змінною і залежною від багатьох чинників; третя – змінна лише в інструментах та розуміннях аудиторії.

Тож незалежно від виду діяльності, бренд та продукт мають найбільше значення. Через нестабільність економіки, наслідки тоталітарного режиму, нестабільну політичну ситуацію та відсутність знань більшість підприємств створювалися в Україні без довгострокової стратегії розвитку та позиціонування власної справи, як спадку для дітей чи можливого продажу готової та успішної моделі. Від опитаних підприємців були отримані такі відповіді.

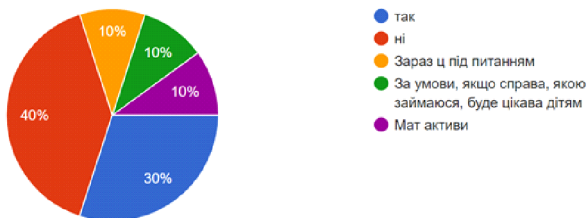

Рис. 16. Чи плануєте ви передати своє підприємство дітям (опитування), власна розробка

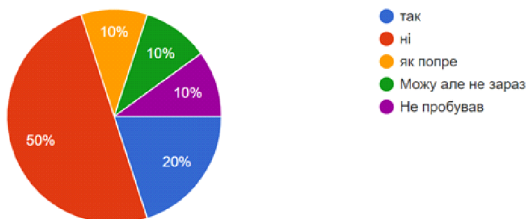

Рис. 17. Чи можете Ви продати своє підприємство, як працюючу модель (опитування), власна розробка

На питання скільки часу Ви планували займатися власною справою ніхто з опитуваних підприємців не зміг дати відповідь.

Висновки. Згідно проведеного дослідження ми спостерігаємо, що Україна на стартових позиціях значно відстала від зарубіжних країн, але поступово отримує знання та проходить шлях, через який пройшли країни в розвитку підприємництва та стратегій маркетингу. Важливо, що як для маркетингу так і для підприємництва ми маємо враховувати соціопсихологічні та економічні чинники, підлаштовуватися під ментальність та розуміти, що процеси підприємств нерозривні з маркетингом. Спираючись на дослідження можна наголошувати, що головним чинником в розвитку підприємництва, проходження процесів соціально-економічного розвитку, становленням нових якостей суспільної свідомості і практики, сприйняття інноваційного типу мислення й господарювання має стати держава. Перспективою подальших в даному напрямку має бути дослідження впливу світової пандемії – COVID -19.

Список використаних джерел

1. Аналіз статистичних показників розвитку підприємництва в Україні у 2015 році [Електронний ресурс] <https://platforma-msb.org/analiz-statystychnyh-pokaznykiv-rozvytku-pidpryyemnytstva-v-ukrayini-u-2015-rotsi/>
2. Байрон Шарп, Як зростають бренди. Чого не знають маркетологи /пер. з англ.Наталія Валевська. К. : Наш формат, 2019. 240 с.
3. Бланк Стів, Дорф Боб, Священна книга стартапера. Як збудувати успішну компанію. Видавництво Наш Формат, 1999.
4. Економічна статистика / Економічна діяльність / Діяльність підприємств. Табл. Кількість підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у 2019 році
5. Курс бізнес планування: створення довгострокової цінності бренду. Стаття компанії Делойт. Режим звернення: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/deloitte-private/us-dges-business-succession-planning-collection.pdf>
6. Лукашевич М. П. Соціологія економіки. Підручник. К. : Каравела, 2009. 280 с.
7. МакГре Джеймс, Маленька книга премудростей менеджменту. 90 цитат та поради щодо їх застосування в бізнесі /Переклад з англ. О. Лобастової. К. : Вид. група КМ-БУКС, 2018. 256 с.
8. Огляд малого і середнього підприємництва в Україні 2018/2019 [Електронний ресурс] <https://sme.gov.ua/analitichni-materiali/>
9. Системний звіт. Великі проблеми малого бізнесу оцінка реалізації стратегії розвитку малого та середнього підприємства в Україні на період до 2020 року та подальші напрями політики / Business OMBUDSMAN Council, 2020. 62с.
10. Соціальний тип особистості. Березень 2015. [Електронний ресурс] Wikipedia. Режим звернення:<https://uk.m.wikipedia.org/wiki>
11. Шелудько В М. Фінансовий менеджмент: підручник/ Київський національний університет ім.Т.Шевченка 2-ге видання Видавництво "Знання". 2013. 375 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Analiz statystychnykh pokaznykiv rozvytku pidpryyemnytstva v Ukraini u 2015 rotsi [Elektronnyi resurs] <https://platforma-msb.org/analiz-statystychnyh-pokaznykiv-rozvytku-pidpryyemnytstva-v-ukrayini-u-2015-rotsi/>
2. Bairon Sharp, Yak zrostaiut brendy. Choho ne znaiut marketolohy /per. z anhl.Nataliia Valevska. K.: Nash format, 2019. 240 s.
3. Blank Stiv, Dorf Bob, Sviashchenna knyha startapera. Yak zbuduvaty uspishnu kompaniiu. Vydavnytstvo Nash Format, 1999.
4. Ekonomichna statystyka / Ekonomichna diialnist / Diialnist pidpryyemstv. Tabl. Kil'kist pidpryyemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti z rozpodilom na velyki, seredni, mali ta mikropidpryyemstva u 2019 rotsi
5. Kurs biznes planuvannia: stvorennia dovhostrokovoi tsinnosti brendu. Stattia kompanii Deloit. Rezhym zvernennia: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/deloitte-private/us-dges-business-succession-planning-collection.pdf>

6. Lukashevych M. P. Sotsiolohiia ekonomiky. Pidruchnyk. K. : Karavela, 2009. 280 s.
7. MakHre Dzheims, Malenka knyha premudrostei menedzhmentu. 90 tsytat ta porady shchodo yikh zastosuvannya v biznesi /Pereklad z anhli. O. Lobastovoi. K. : Vyd. hrupa KM-BUKS, 2018. 256 s.
8. Ohliad maloho i serednoho pidpriemnytstva v Ukraini 2018/2019 [Elektronnyi resurs] <https://sme.gov.ua/analitychni-materialy/>
9. Systemnyi zvit. Velyki problemy maloho biznesu otsinka realizatsii stratehii rozvytku maloho ta serednoho pidpriemnytstva v Ukraini na period do 2020 roku ta podalshi napriamy polityky / Business OMBUDSMAN Council, 2020. 62s.
10. Sotsialnyi typ osobystosti. Berezen 2015. [Elektronnyi resurs] Wikipedia. Rezhym zvernennia:<https://uk.m.wikipedia.org/wiki>
11. Sheludko V M. Finansovyi menedzhment: pidruchnyk/ Kyivskiy natsionalnyi universytet im.T.Shevchenka 2-he vydannia Vydavnytstvo "Znannia". 2013. 375 s.

Кузема Т.І.

Науковий керівник:

к.е.н., доцент Серкутан Т.В.

КОМПЛЕКСНЕ МАРКЕТИНГОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКРЕТНОГО ТОВАРУ (НА ПРИКЛАДІ ПІДПРИЄМСТВА ПАТ "МИРГОРОДСЬКИЙ ЗАВОД МІНЕРАЛЬНИХ ВОД")

Стаття передбачає розгляд основних типів маркетингових досліджень, розглянуто теоретичні та практичні аспекти процесу планування досліджень. Засвоено комплекс методів для збору дослідницьких даних, а саме: проведення опитування населення, спостереження або реєстрація даних, практичні експерименти, оцінка експертів та інші. Усі теоретичні знання по даному питанню використано для дослідження практичного прикладу – продукції ПАТ "Миргородський завод мінеральних вод".

Ключові слова: маркетингові дослідження, основні типи досліджень, планування маркетингових досліджень, методи збору даних, опитування, спостереження, експерименти, експертна оцінка.

Кузема Т.І.

КОМПЛЕКСНЫЕ МАРКЕТИНГОВЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ КОНКРЕТНОГО ТОВАРА (НА ПРИМЕРЕ ОАО "МИРГОРОДСКИЙ ЗАВОД МИНЕРАЛЬНЫХ ВОД")

Статья предусматривает рассмотрение основных типов маркетинговых исследований, рассмотрены теоретические и практические аспекты процесса планирования исследований. Усвоено комплекс методов для Сбор исследовательских данных, а именно: проведение опроса населения, наблюдения или регистрация данных, практические эксперименты, оценка экспертов и другие. Все теоретические знания по данному вопросу использовано для исследования практического примера – продукции ПАО "Миргородский завод минеральных вод".

Ключевые слова: маркетинговые исследования, основные типы исследований, планирование маркетинговых исследований, методы сбор данных, опросы, наблюдения, эксперименты, экспертная оценка

Kuzema T.I.

COMPREHENSIVE MARKETING RESEARCH OF A SPECIFIC PRODUCT (ON THE EXAMPLE PRJSC "MIRGOROD MINERAL WATER PLANT")

The article provides consideration of the main types of marketing research, theoretical and practical aspects of the research planning process. A set of methods for collecting research data has mastered, namely: conducting a population survey, observation or registration of data, practical experiments, expert evaluation and others. All theoretical knowledge on this issue used to study the practical example – products of PJSC "Myrgorod Mineral Water Plant".

Keywords: marketing research, main types of research, marketing research planning, data collection methods, surveys, observations, experiments, expert evaluation.

Постановка проблеми. У наш час бізнес розвивається дуже стрімко, не зважаючи на всі перешкоди на своєму шляху. Глибокі теоретичні пізнання, прагнення досягти результату з використанням комунікативних та аналітичних здібностей – це комплекс, який допоможе зайняти тверду позицію лідерів на світовому ринку. Але все це буде неактуальним і недовірчим, якщо ви не будете володіти перевіреною інформацією та не зможете її правильно використати. Дивлячись на це, можна зробити висновок, що використання маркетингових досліджень – це головний та вирішальний фактор успіху в бізнесі.

Проведення маркетингових досліджень стало обов'язковою частиною діяльності підприємства у сучасному світі. Дослідження ринку починається зі споживачів: аналіз цільової аудиторії, визначення попиту та пропозиції на ті або інші групи товарів або послуг, а далі вже визначається перспективи розвитку обраної галузі для провадження підприємницької діяльності, проводиться дослідження тенденцій ринку та проводиться реальна оцінка конкурентоспроможності підприємства.

Маркетингові дослідження займають дуже важливу ланку у процесі правильної організації діяльності підприємства та у прийнятті управлінських рішень, але, на жаль, серед сучасних українських підприємств вони широко не використовуються. Підприємствам бракує спеціалістів у галузі маркетингу з метою збереження бюджету. Надалі, вони вимушені оцінити втрати підприємства в наслідок помилкового визначення місця на ринку самого підприємства та його товарів, провадження невірної рекламної кампанії, розширення асортименту без дослідження сегментів ринку, призводить до величезних збитків. Беручи до уваги всю нестабільність положення економіки в нашій державі, певні обмеження в діяльності підприємств, з метою запобігання негативних наслідків треба дуже серйозно підходити для розв'язання питання щодо використання маркетингових досліджень задля розвитку підприємницької діяльності.

Більша частина споживачів України останнім часом надає перевагу товарам органічного походження, які мають позитивний вплив на здоров'я людини. Слід звернути увагу – реальний попит на цю категорію продукції дуже низький, у порівнянні з чисельністю споживачів, які імовірно хотіли б придбати такі товари. Такий характер поведінки цільової аудиторії також можна віднести ринок мінеральних вод в Україні також. У їхньому складі спостерігається зростання об'ємів у продажу негазованої продукції, якій споживачі надають більшу перевагу у порівнянні із газованими напоями. Зараз в Україні дуже великий ринок мінеральних вод, конкуренція не згасає, не зважаючи на негативні фактори економіки країни. Це пояснюється багатими запасами природних ресурсів по всій території країни, чисельною аудиторією споживачів, в наслідок, великою кількістю виробників. Однак, низький рівень платоспроможності населення, в порівнянні з більш розвиненими країнами у світі [1, 2], рівень купівлі-продажу цього товару не відповідає вимогам стабільності на ринку. Це свідчить про те, що ринок мінеральних вод України має потенціал, поступове нарощування обсягу виробничої продукції може вивести цю галузь на новий, більш перспективний рівень. Отже, в даній роботі буде проведено комплексне маркетингове дослідження на сучасному ринку мінеральної води в Україні, зокрема, на прикладі підприємства ПАТ "Миргородський завод мінеральних вод".

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ступінь наукової розробленості проблеми Теоретичними та методичними питаннями організації та проведення маркетингових досліджень присвячені фундаментальні праці зарубіжних вчених, таких як: Тім Амблер [12], Р. Баззел, Р. Браун, Д. Кокс [8], Кевін Лейн Келлер [11], Філіп Котлер [3], М.Мескон [9], Томас Т. Нелл [10], Г. Черчилль [1] та інші. Вітчизняні вчені: І.К. Беляєвський [13], С.Д. Бешаль – Ф. Гураїч [14], В.Є. Демідов [15], Зав'ялов П. С. [15] та інші вчені зробили істотний внесок у розробку методики, організації проведення маркетингових досліджень. Особливо слід відзначити наукові праці Багієва Г.Л. [16], Голубкова Є.П. [17], Тарасевича В.М. [18] та ін. Наукові розробки в області вдосконалення і використання методів та інструментів маркетингових досліджень не отримали поки належного масштабу і глибини вивчення у вітчизняній економічній науці і вкрай не вміло освоюються ринковими операторами.

Мета дослідження – визначення основних тенденцій цього ринку та оцінку переваг і недоліків поданого сегменту ринку, розгляд особливостей організаційної побудови служб маркетингу на підприємстві, аналіз стратегій маркетингу ПАТ "Миргородський завод мінеральних вод", виявлення проблем та шляху удосконалення маркетингової системи.

Основні результати дослідження. Об'єкт дослідження – це сам процес проведення маркетингових досліджень, в процесі яких здійснюється вдосконалення та розвиток комплексу маркетингу для підприємства. Предмет дослідження – це основні теоретичні та практичні положення для процесу здійснення маркетингових досліджень, в процесі яких вдосконалюється та розвивається комплекс маркетингу підприємства, на прикладі ПАТ "Миргородський завод мінеральних вод" та дослідження ринку мінеральних вод в Україні, в цілому.

Перш, ніж приступити до практичного застосування методів маркетингових досліджень, слід вивчити теоретико-методологічні основи, в залежності від їх типів, і, безпосередньо, процес планування підприємства.

Виділяють два основних види маркетингових досліджень:

- 1) Дія цього дослідження спрямована на виявлення реальних проблем;
- 2) Дія цього дослідження спрямована на розв'язання проблем та розробку комплексу дій задля недопущення помилок у майбутньому.

Для досягнення мети проведення комплексного маркетингового дослідження продукції ПАТ "Миргородський завод мінеральних вод" були застосовані обидва типи досліджень. В першу чергу, відбулося попереднє дослідження, яке спрямовано на визначення чинників впливу на вибір продукції об'єкта дослідження. Далі було проведено основне дослідження, задача якого було виявлення слабких сторін об'єкту, комплексний аналіз позиції товарів на ринку та розробка мінімального комплексу заходів щодо вдосконалення маркетингових стратегій та розвиток підприємства.

Для організації процесу планування маркетингового дослідження слід було пройти декілька основних етапів:

1. Визначити основні проблеми. Ефективний план дослідження може бути розроблений тільки після того, як визначені конкретні проблеми, які вимагають рішення. Це важливий етап, на якому ставляться цілі та визначаються завдання дослідження.

2. Вибір проекту дослідження. На підставі вже отриманої інформації стосовно проблеми, використовують: розвідувальне дослідження (попереднє дослідження) - мета якого – доскональне визначення і розуміння основної суті проблеми, яка стоїть перед дослідником; описове дослідження – відбувається опис параметрів або явищ, як правило, певних характеристик і функцій ринку; каузальні (причинні) дослідження – визначаються причинно-наслідкові взаємозв'язки.

3. Визначаються методи збору даних. Дивлячись на наявність необхідної інформації, також можуть використовуватися: вторинна інформація – дані з реальних джерел інформації, які були попередньо зібрані, але для інших цілей; первинна інформація – дані, які будуть отримуватись спеціально для розв'язання даної проблеми.

4. Розробка сукупності інструментів, які необхідні для дослідження. Моделі, які розробляються, повинні задовольняти потреби проекту за всіма параметрами.

5. Підготовка проекту вибірки та збору даних. В ході проектування вибірки треба визначити її форму та розмір.

6. Робота с даними: аналіз, групування, перевірка, кодування, класифікація.

7. Формується звіт про результати дослідження. Звіт подається, безпосередньо, керівнику або замовнику та містить усі результати та висновки про проведені дослідження.

Отже, перший етап. Короткий опис діяльності компанії та виявлення основних проблем. "Миргородська" націлює свою діяльність на розширення цільової аудиторії завдяки невисоким цінам на продукцію та проведеному акції. Позиція бренду – їх продукція корисна для здоров'я, тож повинна займати лідерські позиції на ринку. У межах маркетингових заходів було запущено слоган "Анти зомбі-ефект", що підтримується легендою про спеціальний набір елементів, який наповнює організм енер-

гією і силою. Слід зазначити, що компанія втрачає позиції на ринку України, оскільки не приділяє достатньої уваги просуванню продукції. Так, у 2017 р. бренд запустив нову рекламну стратегію, в межах якої споживачі отримали можливість користуватися додатком LifeRhythm, який дозволяє отримувати комплексну інформацію про біоритми кожній людині. Кампанія зазнала невдачі, оскільки цільовій аудиторії не було надано відповідні інформаційні повідомлення в мережі Інтернет та в оф лайн-просторі. В сучасних умовах бренд веде пасивну політику в Інтернеті, оскільки, окрім офіційного сайту, не відмічається значної активності за іншими цифровими каналами, насамперед у соціальних мережах.

Основною метою роботи кожного підприємства є отримання прибутку. Таким чином, потрібно збільшити обсяги продажу, а цього не зробити без зростання обсягів виробництва, яке вплине на збільшення попиту.

Тому треба дуже ретельно віднести до організації маркетингової діяльності, беручи до уваги слабкі сторони підприємства.

Другий етап. Він передбачає визначення необхідності проведення попередніх досліджень, направлених на формування проблем для основного дослідження.

Третій етап. Завданнями для третього етапу були:

- Визначення методів збору інформації (який вид буде застосовуватись – польовий чи кабінетний);
- Вибір методики дослідження (кількісний, якісний, змішаний);
- Встановити, за яким методом буде проводитись дослідження в наслідок обраної методики.

Для вибору вірного напрямку у процесі прийняття рішень, треба було засвоїти основу теоретичних підходів.

1. Кабінетні дослідження.

Це робота із вторинною інформацією (пошук, збір, аналіз інформації, яка була вже отримана раніше для будь – яких інших цілей). Переваги: незначна вартість послуг, прискорює процес дослідження, можливий попередній аналіз проблем, вибір поміж декількох джерел зібраної інформації. Недоліки: застаріла інформація, вторинні дані часто не співпадають з цілями дослідження загального характеру, методи та інструменти збору інформації не підходять до цілей діючого дослідження.

2. Польові дослідження.

Це робота з даними, які спеціально отримуються для окремих маркетингових аналізів (пошук, збір і обробка первинної інформації). Переваги: дані отримуються для конкретного дослідницького завдання, суворий контроль під час збору даних. Основний недолік – великі витрати на матеріальні та трудові ресурси.

Для оптимального результату проведення основного дослідження на підприємстві ПАТ "Миргородський завод мінеральних вод" було обрано використати польові дослідження, роботу з первинно отриманою інформацією.

Треба розглянути та обрати метод збору інформації.

1. Кількісні дослідження – основа цих досліджень – конкретні математичні та статистичні форми з кількісними (числовими) показниками, які знижують ризик прийняття невірних рішень та встановлення неефективних параметрів планування.

2. Якісні дослідження – основа цих досліджень – припущення, пояснення, гіпотези, тлумачення гіпотетичних даних, користуються проектною та технікою, яка стимулює надалі (проводяться експертні оцінювання, використовуються нестандартні способи постанови запитання, в результаті яких розкривають мотиви, вподобання, цілі, оцінки, позиції, переваги, які допомагають визначити проблеми відносин респондентів до брендів або продуктів).

Для наших дослідженнях було використано кількісний метод у попередньому дослідженні, а якісний метод у основному. Після ознайомлення з теоретичними основами, був обраний метод збору інформації та на підставі цього обраний метод проведення дослідження на підприємстві.

Основні джерела отримання маркетингової інформації:

- проведення опитування серед цільової аудиторії;

- реєстрація або спостереження, в якому дослідник безпосередньо сприймає і реєструє всі чинники, що стосуються об'єкта, що вивчається, і значущі з погляду цілей дослідження;

- експерименти, в яких досліджують вплив чинників, один на одного чи на інші;
- панель, яка використовується для збору даних у однієї групи людей, тільки через певні проміжки часу;
- експертна оцінка.

Четвертий етап. Головним інструментом для проведення дослідження було обрано анкетне опитування для попереднього дослідження через соціальні мережі. Актуальні питання анкети:

- 1) Які критерії вибору продукції на полицях магазинів серед мінеральних вод?
- 2) Наскільки поширеною є рекламна компанія підприємства, на думку цільової аудиторії?
- 3) Наскільки задоволені асортиментом продукції, обраного для дослідження, заводу?
- 4) Наскільки задоволені споживачі якістю продукції та цінами на неї?
- 5) Чи можна отримати відгуки та пропозиції для підприємства?

П'ятий етап. Визначення вибірки. В опитуванні прийняло участь 161 особа серед користувачів таких соціальних мереж, як Facebook та Instagram.

Шостий етап. Аналіз результатів.

За результатами опитування, визначено, що серед 161 опитаних, 45% (66 осіб) вважають продукцію ТМ "Миргородська" доступною для щоденного використання, 35% (51 особа) задоволені якістю продукції, 24% (35 осіб) влаштовує асортимент, а 6% тільки вважають, що рекламна компанія підприємства ПАТ "Миргородський завод мінеральних вод" достатньо інформує про продукцію та асортимент товарів. Поряд з основними відповідями на діаграмі знаходиться шкала негативних відгуків, за результатами яких виявлено основну проблему – недостатня дія рекламної компанії, що знижує рівень попиту та продаж.

Висновок. Після отримання результатів попереднього маркетингового дослідження виявлені основні недоліки у діяльності підприємства ПАТ "Миргородський завод мінеральних вод" у сфері маркетингу.

1. Невеликий асортимент продукції. Шляхи подолання – розробка комплексу маркетингових заходів з метою встановлення рівня попиту та пропозиції на ринку мінеральних вод України та впровадження нових позицій товару, який відповідає потребам споживачів.

2. Відсутність достатньої кількості акцій на продукцію та вигідних пропозицій. В наш час більша кількість людей, заходячи до магазинів та супермаркетів, в першу чергу, звертають увагу на акційні пропозиції. Нехай це буде невелика різниця з повсякденною ціною, але людина на підсвідомому рівні переконує себе, що це дуже вигідно для нього. Отже, правильно прораховані акційні пропозиції, сезонні знижки або інше, для споживчого населення може в значній мірі вплинути на обсяги продаж та попит продукції.

3. Відсутність правильно організованої рекламної кампанії.

"Недостатньо просто створити бренд, розробити дизайн упаковки, назви і фірмового стилю, ще необхідно його подати цільовій аудиторії" [7]. Дуже правильний вислів, тому що не головне щось вигадати та відправити на сучасний ринок, треба працювати на кінцевий результат – від задумки до реалізації продукції на полицях магазинів. Рекламна кампанія інформує споживача про товар або послугу, фірму, яка її випускає, та має здібність, щоб привернути до них увагу та скласти позитивне враження для аудиторії.

Для ефективного просування продукту на ринку доцільно використати такі канали: засоби масової інформації, розвинутий офіційний сайт бренда, соціальні мережі та сайти загального користування, рекламу у торгівельних установах, зовнішню рекламу.

Список використаної літератури:

1. Черчилль Г.. Маркетинговые исследования / Черчилль Г., Браун Т. пер. с англ. под ред. Г. Багиева. СПб.: Питер, 2007. 704 с.
2. Токарев Б.Е.. Маркетинговые исследования / Б.Е. Токарев. М.: Магистр, 2011. 512 с.
3. Котлер Ф.. Маркетинг XXI века / Ф. Котлер; пер. с англ. под ред. Т.Р. Тэор. СПб.: Нева, 2005. 432 с.
4. Малхотра Н.К.. Маркетинговые исследования / Н.К. Малхотра. М.: Вильямс, 2002. 960 с.
5. Лебедева О.А. Маркетинговые исследования рынка / О.А. Лебедева. М.: Форум: ИНФРА-М, 2005. С. 9-11.
6. Бурцева Т.А. Управление маркетингом: Учебное пособие / Бурцева Т.А., Сизов Т.А., Цень О.А. М.: Экономистъ, 2005. 271 с.
7. Вплив бренду на вибір товарів та послуг споживачами // <https://koloro.ua/ua>
8. Баззел Р.Д. Інформація та ризик у маркетингу / Р.Д. Баззел., Д.Ф. Кокс, Р.В. Браун. М.: Фінстатінформ. 1993. 415 с.
9. Мескон М. та ін. Основи менеджменту. М.: Дело, 2000. 704 с.
10. Томас Т. Негл. Стратегія і тактика ціноутворення. Взд. Пітер- М., Спб., Нижній Новгород, Вороніж, Ростов-на-Дону, Екатеринбург, Самара, Новосибірськ, Київ, Харків, Мінськ, 2004. 544 с.
11. Котлер, Філіп, Келлер, Кевін Лейн: Управління маркетингом, 13-е видання, Верхня Седл-Рівер, Нью-Джерсі: Прентис-Хол, 2009 // http://www.knigograd.com.ua/index.php?dispatch=products.view&product_id=131936
12. Амблер Т. Практичний маркетинг / Пер. з англ. під заг. ред. Ю. Н. Каптуревського. СПб: Видавництво "Пітер". Серія "Теорія та практика менеджменту, 1999. 400 с.
13. Беляєвський І.К. Маркетингове дослідження: інформація, аналіз, прогноз: Навчальний посібник. М.: Фінанси та статистика, 2002. 320 с.
14. Бешаль С. Д. Математико-статистичні методи експертних оцінок / С. Д. Бешаль, Ф. Гураїч. М.: Статистика, 1980. 250 с.
15. Формула успіху: Маркетинг. Сто питань – сто відповідей про те, як ефективно діяти на зовнішньому ринку. П.С. Зав'ялов, В.Е. Демідов. 416 с.
16. Багиев Г.Л., Моисеева Н.К., Черенков В.И. Международный маркетинг. Издательство: Питер, 2008. 688 с.
17. Голубков Є.П. Основи маркетингу: Підручник. М.: Видавництво "Фінпресс", 1999. 656 с.
18. Багиев Г.Л., Тарасевич В.М., Анн Х. Маркетинг. Издательство "Экономика", 2001. 718 с.

Spysok vykorystanoi literatury:

1. Cherchyll H. Marketynhovyе yssledovanyia / Cherchyll H., Braun T. per. s anhл. pod red. H. Bahyeva. SPb.: Pyter, 2007. 704 s.
2. Tokarev B.E. Marketynhovyе yssledovanyia / B.E. Tokarev. M.: Mahystr, 2011. 512 s.
3. Kotler F.. Marketynh XXI veka / F. Kotler; per. s anhл. pod red. T.R. Tэor. SPb.: Neva, 2005. 432 s.
4. Malkhotra N.K.. Marketynhovyе yssledovanyia / N.K. Malkhotra. M.: Vyliame, 2002. 960 s.
5. Lebedeva O.A. Marketynhovyе yssledovanyia rynku / O.A. Lebedeva. M.: Forum: YNFRA-M, 2005. S. 9-11.
6. Burtseva T.A. Upravlenye marketynhom: Uchebnoe posobyе / Burtseva T.A., Syzov T.A., Tsen O.A. M.: Ekonomyst, 2005. 271 s.
7. Vplyv brendu na vybir tovariv ta posluh spozhyvachamy // <https://koloro.ua/ua>
8. Bazzel R.D. Informatsiia ta ryzыk u marketynhu / R.D. Bazzel., D.F. Koks, R.V. Braun. M.: Finstatinform. 1993. 415 s.
9. Meskon M. ta in. Osnovy menedzhmentu. M.: Delo, 2000. 704 s.

10. Tomas T. Nehl. Stratehii i taktyka tsinoutvorennia. Bzd. Piter- M., Spb., Nyzhnyi Novhorod, Voronizh, Rostov-na-Donu, Yekaterynburh, Samara, Novosybirsk, Kyiv, Kharkiv, Minsk, 2004. 544 c.

11. Kotler, Filip. Keller, Kevin Lein: Upravlinnia marketynhom, 13-e vydannia, Verkhnia Sedl-River, Niu-Dzhersi: Prentys-Khol, 2009 // http://www.knigograd.com.ua/index.php?dispatch=products.view&product_id=131936

12. Ambler T. Praktychnyi marketynh / Per. z anhl. pid zah. red. Yu. N. Kapturevskoho. SPb: Vydavnytstvo "Piter". Serii "Teoriia ta praktyka menedzhmentu, 1999. 400 s.

13. Beliaievskiy I.K. Marketynhove doslidzhennia: informatsiia, analiz, prohnaz: Navchalnyi posibnyk. M.: Finansy ta statystyka, 2002. 320 s.

14. Beshal S. D. Matematyko-statystychni metody ekspertnykh otsinok / S. D. Beshal, F. Huraich. M.: Statystyka, 1980. 250 s.

15. Formula uspiyku: Marketynh. Sto pytan – sto vidpovidei pro te, yak efektyvno diiaty na zovnishnomu rynku. P.S. Zavialov, V.E. Demidov. 416 s.

16. Bahyev H.L., Moiseieva N.K., Cherenkov V.Y. Mezhdunarodnyi marketynh. Yzdatelstvo: Pyter, 2008. 688 s.

17. Holubkov Ye.P. Osnovy marketynhu: Pidruchnyk. M.: Vydavnytstvo "Finpress", 1999. 656 s.

Леонova В.В.

Науковий керівник:

д.е.н., професор Єрохін С.А.

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті розглянута проблема залучення іноземних інвестицій в економіку України та важливість залученого іноземного капіталу для економічного та соціального розвитку нашої країни.

Ключові слова: іноземні інвестиції, соціально-економічний розвиток, інвестиційний клімат, іноземний капітал, інвестиційна привабливість.

Леонova В.В.

РОЛЬ И МЕСТО ИНОСТРАННОГО ИНВЕСТИРОВАНИЯ В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ УКРАИНЫ

В статье рассмотрена проблема привлечения иностранных инвестиций в экономику Украины и важность привлеченного иностранного капитала для экономического и социального развития нашей страны.

Ключевые слова: иностранные инвестиции, социально-экономическое развитие, инвестиционный климат, иностранный капитал, инвестиционная привлекательность.

Leonova V.V.

THE ROLE AND PLACE OF FOREIGN INVESTMENT IN THE SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

The article tackles the issue of problem of attracting foreign investment into the economy of Ukraine and importance of attracted foreign capital for economic and social development of our country.

Key words: foreign investment, social and economic development, investment climate, foreign capital, investment attractiveness.

Постановка проблеми. Для економіки будь-якої країни важко розвиватися та прискорювати темпи росту за рахунок власних фінансових ресурсів, без іноземних інвестицій. Багаторічна світова практика показує, що керівники навіть економічно розвинених країн з високими темпами росту економічних показників зацікавлені та намагаються створити привабливі умови для залучення іноземного капіталу для по-

кращення соціально-економічного розвитку своїх країн. Для економістів та всіх зацікавлених осіб питання створення сприятливих умов для іноземного інвестування в нашу країну є важливим, актуальним, таким, що потребує уваги, дослідження та впровадження в щоденну практику економічної та соціальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чисельні економісти та науковці розглядають питання залучення іноземних інвестицій, їх ролі та місця в соціальному та економічному розвитку України. І.М. Крупка [3], А. В. Мерзляк [4], А. А. Пересада [7], В.Г. Федоренко [8] та інші теоретики та практики економічних дисциплін.

Метою дослідження є розгляд та аналіз ролі та місця іноземного інвестування в соціально-економічному розвитку України, аналіз інвестиційної привабливості нашої країни для іноземних інвесторів.

Основні результати дослідження. Іноземні інвестиції відіграють велику роль як в економіці, так і в соціальній сфері нашої країни. Успіх їх подальшого росту та розвитку великою мірою залежить від можливості залучення іноземного капіталу. Ефективне, правильне та обґрунтоване використання іноземного капіталу, грамотне халяйнування, ефективний менеджмент з новими та прогресивними методами управління та необхідними навичками є важливими питаннями задля подальшого економічного та соціального розвитку України. В нашій країні є багато підстав для залучення інвестицій: це і активне підприємництво, і талановита, освічена та працююча молодь, яка готова впроваджувати нові ідеї, нові технології та інновації. Також географічне розташування України, наш помірний клімат, родючі землі та інші переваги сприяють економічному та соціальному розвитку нашого народу.

Реалізація в Україні інвестиційних проєктів із залученням іноземного капіталу позитивно впливає на прискорення економічних та соціальних процесів в нашій країні. Важливе місце в цьому мають тенденції висвітлення України як країни, яка відповідає критеріям інвестиційного процесу, має законодавчу базу, яка б гарантувала надійність, стабільність, безперешкодність та ефективність для інвесторів щодо вкладання інвестиційного капіталу в економіку та соціальну сферу саме нашої країни. Адже не є секретом те, що інвестори, які вже працюють в Україні, і ті, що тільки планують та намагаються реалізувати інвестиційні проєкти в нашій країні, часто стикаються з питаннями чи проблемами, які потребують вирішення в законодавчому порядку: це і боротьба з корупцією, встановлення сприятливого інвестиційного клімату та прозорих, чітких, рівних правил гри для всіх бізнесменів та інвесторів. Залучені інвестиції за умов правильного їх використання призведуть до підвищення рівня конкурентоспроможності економічної та соціальної сфер. За умов чіткого та успішного проведення реформ, направлених на цілковиту інтеграцію з зоною Європейського Союзу, впровадження методів та найкращих практик інших успішних країн, з порадами міжнародних експертів та допомогою світового співтовариства, а особливо створення іміджу та репутації країни зі стабільними, прозорими та надійними умовами для інвесторів, залучати інвестиційний капітал буде набагато легше та простіше.

Згідно з переконанням Андрія Гундера, Президента Американської торговельної палати в Україні, ми живемо в справді безпрецедентні, надзвичайні та історичні часи. Ніде більше в світі, окрім нашої країни, не відбувається такий масштабний капітальний ремонт, який має величезний вплив на народ, ділову спільноту та відносини між Україною та США та іншими країнами. Уряд України оголосив про план залучення 50 мільярдів доларів прямих іноземних інвестицій та досягнення 40 % економічного зростання до 2024 року. Цей план є амбітним, але й можливим. Згідно з опитуванням, проведенням Американською торговельною палатою в Україні, щодо бізнес-клімату в нашій країні, 82 % компаній, що брали участь в опитуванні, відповіли, що вони планують розширити їх бізнес в Україні, 82 % компаній прогнозують збільшення своїх доходів, а 64 % компаній відзначили покращення інвестиційного клімату в нашій країні. Нові інвестори зараз також розглядають нашу країну як можливий інвестиційний напрямок. Ключові галузі, що демонструють зростання та є потенційними реципієнтами інвестицій, – це сільське господарство, ІТ, енергетика та відновлювані джерела енергії.

Потенційні інвестори розглядають Україну як країну з ризиками, але в той самий час як країну з великим потенціалом і можливостями [1].

За словами Володимира Єльченка, Посла України в США, минулий, 2019 рік, став часом надзвичайних змін для України, які відкрили нові перспективи для сталого економічного зростання на благо народу України. Звертаючись до американських інвесторів, він підкреслює, що Україна, реформуючи всі сфери своєї економіки, відкриває нові надзвичайні можливості для ведення бізнесу. Енергетика, в тому числі відновлювальна, розвідка та видобуток нафти та газу, інфраструктура, дороги та порти, сільське господарство та промислове виробництво, високотехнологічні галузі є лише окремими прикладами нових багатообіцяючих ринків в Україні. Для подальшого розвитку нашої країни ми потребуємо допомоги інвесторів як представників світового співтовариства, їх бачення, досвіду та ділового підходу, що з часом має принести чудові результати та прискорить вихід України на нові зростаючі ринки Європи та інших країн [1].

Дані Державної служби статистики свідчать про істотне поліпшення ситуації з капітальним інвестуванням за різними напрямками в минулому, 2019 році [2]. Дані наведені в Таблиці 1.

Задля успіху процесу залучення іноземного капіталу необхідною умовою є професійна підготовка, досвід, практика, поради експертів. Важливо враховувати національні особливості економіки та соціальної сфери нашої країни та проблем, які перешкоджають залученню інвестицій в Україну. Аналізуючи найкращі світові практики залучення іноземних інвестицій, важливо намагатися адаптувати їх до українських реалій, щоб залучений капітал ефективно працював в умовах обмежених національних ресурсів та недостатнього фінансування заходів економічного та соціального розвитку з державного бюджету. Зараз в нашій країні відбуваються суттєві інституційні та законодавчі зрушення, які спрямовані на економічний розвиток в Україні, прийнятий важливий Закон України "Про індустріальні парки". Хоч міжнародні рейтинги нашої країни ще є не високими та інвестиційний клімат потребує заходів задля його покращення, досвід успішних українських міст з залучення іноземного інвестиційного капіталу свідчить, що, дотримуючись певних правил, економічна та соціальна сфери можуть впевнено розвиватися. Прикладом такого міста може бути Новоград-Волинський – місто обласного підпорядкування у Житомирській області з населенням 56 тис. мешканців, яке, завдяки системним та узгодженим діям міських та районних органів влади, спромоглося залучити більше 190 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій за період з 2004 р. і до поточного часу. У місті розмістили свої виробничі потужності такі відомі компанії, як: "Церсаніт", "Факро", "Новотекс", "Жако" та інші, що дозволило створити понад 2500 нових робочих місць. З 2009р. у Новоград-Волинському спостерігається позитивна демографічна динаміка та стале покращення більшості соціально-економічних показників [9].

На прикладі вище наведеного міста ми бачимо, наскільки важливим є залучення іноземних інвестицій для розвитку економіки та соціальної сфери будь-якого міста та селища. Існує велика конкуренція серед країн світу за залучення іноземного капіталу, адже залучивши іноземні інвестиції, країна-реципієнт отримує ряд вигід, серед яких найважливішим є покращення платіжного балансу країни, отримання та застосування новітніх технологій, інновацій та ноу-хау, можливість повніше використовувати наявні ресурси, розвиток експортного потенціалу, зниження рівня залежності від імпорту, досягнення соціально-економічного ефекту, підвищення рівня зайнятості, розбудова соціальної інфраструктури та інше.

В процесі залучення іноземного інвестиційного капіталу слід враховувати й інші, менш позитивні, але не менш важливі фактори, що супроводжують даний процес. Це і можлива експлуатація сировинних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища, підвищення рівня залежності країни від іноземного капіталу, зниження рівня конкурентоспроможності вітчизняних виробників, переміщення капіталу за кордон та інше [11]. Тож розмірковуючи над питанням про залучення іноземних інвестицій потрібно добре все прорахувати, обдумати та порадитись з експертами.

Таблиця 1.

Обсяг капітальних інвестицій за видами активів за окремими напрямками у 2019 році

	Обсяг капітальних інвестицій за видами активів за окремими напрямками у 2019 році									
	Тис.грн		Усього чисел витрати на		поліпшення, реконструкцію, модернізацію		капітальний ремонт			
	тис.грн	У % до загального обсягу за видом активу	тис.грн	У % до загального обсягу за видом активу	тис.грн	У % до загального обсягу за видом активу	тис.грн	У % до загального обсягу за видом активу	тис.грн	У % до загального обсягу за видом активу
Усього	623978935	420253128	66,7	26485921	112929828	18,3	64310058	10,7		
інвестиції в матеріальні активи	600568068	400354897	66,7	25893821	110009292	18,3	64310058	10,7		
будівлі житлові	58014904	53647064	92,5	1027193	1213036	2,1	2127611	3,6		
будівлі нежитлові	100468035	45408452	45,2	8845524	29856794	8,8	16357265	16,3		
інженерні споруди	149153503	81336069	54,6	1073988	43131526	28,9	23611920	15,8		
машини, обладнання та інвентар	198455277	149296026	75,2	5783680	27041691	13,6	16333880	8,3		
транспортні засоби	65870755	48623403	73,8	6550991	5868156	8,9	4828205	7,3		
засоби	2230011	-	-	2090594	139117	6,2	-	-		
біологічні активи	5899752	5642311	94,0	288981	68460	1,1	-	-		
рослинництва та тваринництва	20375831	16401572	80,5	232570	2690512	13,2	1051177	5,2		
інші матеріальні активи	23410867	19898231	85,0	592100	2920536	12,5	-	-		
нематеріальні активи	7309387	6982746	95,5	42897	283744	3,9	-	-		
права на комерційні позначення, об'єкти промислової власності, авторські та суміжні права, патенти, ліцензії, концесії тощо	10215306	7675901	75,2	14150	2525255	24,7	-	-		
програмне за безпечення та бази даних										

Примітка. Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Висновки. Питання залучення іноземних інвестицій є важливим та актуальним для економічної та соціальної сфер нашої країни. Залучений іноземний капітал сприяє динамічному розвитку країни, викоріненню бідності, підвищенню рівня добробуту громадян України. Іноземні інвестиції є тим ефективним ресурсом, який забезпечить сталий та стабільний економічний розвиток різних галузей економіки та соціальної сфери. За допомогою залученого іноземного капіталу створюються нові підприємства, нові виробничі потужності з новими робочими місцями, збільшується експорт та імпорт з країни та в країну, тобто іноземні інвестиції являють собою ще один потужний рушійний фактор соціально-економічного розвитку національної економіки України.

Наша країна має величезний потенціал та великі можливості перейти з групи країн третього світу до групи країн першого світу. І від нас, всіх громадян країни, залежить, як ми використаємо наш потенціал та можливості задля суспільного розвитку та добробуту.

Список використаних джерел

1. Огляд економіки України 2020. Видання Американської торговельної палати в Україні. Режим доступу: http://publications.chamber.ua/2020/docs/Country_Profile/Country_Profile_2020_UA.pdf (Дата звернення 21.10.2020).
2. Державна служба статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Дата звернення 21.10.2020).
3. Крупка І.М. Макроекономічний аналіз інвестування у трансформаційній економіці України: Дис. канд. екон. наук: 08.01.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Л., 2004. 263 с.
4. Мерзляк А. В. Механізми державного управління іноземними інвестиціями: регіональний аспект: Монографія / А. В. Мерзляк / Укр. Акад. держ. упр. при Президентові України. К.: УАДУ, 2002. 299 с.
5. Міністерство економічного розвитку і торгівлі та сільського господарства України [Електронний ресурс]: Офіційний веб-сайт. Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>.
6. Конференція ООН з торгівлі і розвитку ЮНКТАД. Офіційний сайт URL: <http://www.un.org/ru/ga/unctad>.
7. Пересада А. А. Управління інвестиційним процесом / А. А. Пересада. Київ: Лібра, 2002. 472 с.
8. Федоренко В.Г. та інш. Інвестування економіки України: навчальний посібник. К.: ІПК ДСЗУ, 2011. 323 с.
9. Федоров Р., Осовець О. Як залучати іноземні інвестиції: практичний посібник для українських міст та районів. ПРООН, 2013.
10. Фінансовий портал Мінфін // Режим доступу: <http://minfin.com.ua/ua/>
11. Центр дослідження соціальних комунікацій [Електронний ресурс]: офіційний веб-сайт. Режим доступу: <http://nbuviap.gov.ua>.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Ohliad ekonomiky Ukrainy 2020. Vydannia Amerykanskoj torhovelnoi palaty v Ukraini. Rezhym dostupu: http://publications.chamber.ua/2020/docs/Country_Profile/Country_Profile_2020_UA.pdf (Data zvernennia 21.10.2020).
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Data zvernennia 21.10.2020).
3. Krupka I.M. Makroekonomichnyi analiz investuvannia u transformatsiinii ekonomitsi Ukrainy: Dys. kand. ekon. nauk: 08.01.01 / Lvivskiy natsionalnyi un-t im. Ivana Franka. L., 2004. 263 s.
4. Merzliak A. V. Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia inozemnyimi investytsiyami: rehionalnyi aspekt: Monohrafiia / A. V. Merzliak / Ukr. Akad. derzh. upr. pry Prezidentovi Ukrainy. K.: UADU, 2002. 299 s.

5. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy [Elektronnyi resurs]: Ofitsiyni veb-sait. Rezhym dostupu: <http://www.me.gov.ua>.

6. Konferentsiia OON z torhivli i rozvytku YuNKTAD. Ofitsiyni sait URL: <http://www.un.org/ru/ga/unctad>.

7. Peresada A. A. Upravlinnia investytsiynym protsesom / A. A. Peresada. Kyiv: Libra, 2002. 472 s.

8. Fedorenko V.H. ta insh. Investuvannia ekonomiky Ukrainy: navchalnyi posibnyk. K.: IPK DSZU, 2011. 323 s.

9. Fedorov R., Osovets O. Yak zaluchaty inozemni investytsii: praktychni posibnyk dlia ukrainykh mist ta raioniv. PROON, 2013.

10. Finansovi portal Minfin // Rezhym dostupu: <http://minfin.com.ua/ua/>

11. Tsentr doslidzhennia sotsialnykh komunikatsii [Elektronnyi resurs]: ofitsiyni veb-sait. Rezhym dostupu: <http://nbuviap.gov.ua>.

Сидорець Н.В.

Науковий керівник:

к.е.н., доцент Костюк В.Р.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СТАРТАПІВ В УКРАЇНІ

У статті досліджено поточний стан світового ринку стартапів, місце України на світовому ринку. Проаналізовано стан українського ринку стартапів, обсяг інвестицій у цю сферу за останні роки. На основі аналізу зроблено висновок щодо подальших тенденцій розвитку цієї сфери та запропоновано шляхи покращення ситуації.

Ключові слова: *стартап, інвестування у стартапи*

Сидорець Н.В.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СТАРТАПОВ В УКРАИНЕ

В статье исследовано текущее состояние мирового рынка стартапов, место Украины на мировом рынке. Проанализировано состояние украинского рынка стартапов, объем инвестиций в эту сферу за последние годы. На основе анализа сделан вывод о дальнейших тенденциях развития этой сферы и предложены пути улучшения ситуации.

Ключевые слова: *стартап, инвестирование в стартапы*

Sydorets N.V.

DEVELOPMENT TRENDS OF STARTUPS IN UKRAINE

The article examines the current state of the global startup market, Ukraine's place in the world market. The state of the Ukrainian start-up market and the investment flows in this area along recent years are analyzed. The conclusion, based on the analysis, about further development trends in this area is made and ways of improving the situation are proposed.

Keywords: *startup, investing in startups*

Постановка проблеми. При вивченні досвіду провідних країн світу з розвиненою ринковою економікою, можна побачити такі тенденції – адаптування до потреб ринку, інвестування у новітні та високотехнологічні напрями, активна підтримка розвитку малого та середнього бізнесу. Останнім часом, одним з провідних напрямів, який включає до себе вищезазначені фактори є розвиток стартапів. Для економіки України зараз так як ніколи актуально залучати успішний досвід інших країн у розвитку інновацій, бізнесу та стартапів. Економічна криза, викликана пандемією COVID-19 та загальне відставання у розвитку від інших країн, потребують від України рішучих дій та нестандартних рішень для розвитку економіки.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Особливості створення стартапів, їх розвиток, залучення інвестицій, капіталізація та багато інших факторів, пов'язаних зі

стартапами вивчають багато зарубіжних вчених, підприємців та дослідників, таких як С.Бланк [1], Дорф Б. [1], Тіль П. [2], Грем П. [3], Лалу Ф. [4] та інші.

Щодо вітчизняних дослідників, то це Івашова Н.В. [5], Жалдак Г.П [6], Верещагіна Г.В. [7], Плеханова Т.Є. [7], Касич А.О. [8], Джура А.М. [8], Курченко О.О. [9]. Українські вчені вивчають та намагаються адаптувати іноземний досвід до українських реалій, аналізують наявні проблеми на українському ринку, пропонують варіанти їх вирішення.

Мета дослідження. У цьому дослідженні ми мали на меті дати аналіз світовому ринку стартапів та місцю України у світовому ринку, охарактеризувати проблеми та перспективи розвитку Українських стартапів.

Основні результати дослідження. За словами Поля Грема "Стартап – це компанія, створена для швидкого зростання" [3]. Не всі засновані компанії можуть називатися стартапами. Компанія може мати будь-яку ідею і будь-яку сферу розвитку, будь то ІТ технології, високотехнологічні сфери, будівництво, чи ідеї, які покращують повсякденне життя споживача. Не має також значення спосіб залучення інвестицій, стратегія розвитку компанії, основа – це стрімке зростання компанії.

За думкою Стіва Бланка "Стартап це компанія чи тимчасова організація, створена для пошуку повторюваної і масштабованої бізнес-моделі" [1]. За його визначенням бізнес-модель не має чітких критеріїв, основна ідея полягає у масштабованості, повторюваності і швидкому зростанні.

За даними світового сервісу Startupranking [10], який складає рейтинг стартапів за країнами світу, серед 137 країн світу топ 10 країн-засновників стартапів у 2019 році є наступними: з великим відривом лідирує США, які за весь час створили та зареєстрували 65 874 стартапи, на другому місці посідає Індія, яка є засновником 8460 стартапів, на третьому Великобританія – 5413 стартапів. Інші місця посідають Канада, Індонезія, Німеччина, Австралія, Франція, Іспанія, Бразилія (табл.1).

Таблиця 1.

Топ 10 країн-засновників стартапів на 2019 рік за даними сервісу Startupranking, авторська розробка

Місце	Країна	Кількість заснованих стартапів
1.	США	65 874
2.	Індія	8460
3.	Великобританія	5413
4.	Канада	2725
5.	Індонезія	2200
6.	Німеччина	2135
7.	Австралія	1657
8.	Франція	1483
9.	Іспанія	1312
10.	Бразилія	1144

Щодо України, станом на 2019 рік вона посідала 39 місце, з кількістю стартапів – 306, що на 3 місця вище за попередній 2018 рік з загальною кількістю 215 стартапів. За цим показником Україна вище, ніж деякі Європейські країни, наприклад Угорщина – 296 стартапів, Австрія – 289, Норвегія – 273 стартапи. Цей показник вказує на наявність інтелектуального потенціалу країни, спроможність конкурувати у цій сфері з розвиненими країнами світу.

За областями заснування стартапів по Україні перше місце з великим відривом посідає Київ та Київська область з загальною кількістю – 131 зареєстрований стартап, на другому місці Львівська область та 7 заснованих стартапів, на третьому Харківська – 4. У Дніпропетровській та Одеській областях засновано по 3 стартапи, у Тернопільській та Чернігівській по 2, у Донецькій, Полтавській, Кіровоградській, Закарпатській та Запорізькій областях по 1. Не зазначено область заснування у 149

випадках (табл. 2). З цього можна зробити висновок, що у Києві та області створено кращі та прогресивніші умови для розвитку, наявна екосистема для розвитку стартапів та для пошуку інвесторів. У столиці та області сфокусовані основні інвестиційні ресурси, чого немає у інших регіонах. На нашу думку це може уповільнювати розвиток країни, потрібно створювати однакові умови розвитку кожної області задля більш стрімкого зростання нових ідей та активізації економіки країни.

Таблиця 2

Розподілення українських стартапів за областями заснування на 2019 рік за даними сервісу Startupranking, авторська розробка

№	Область	Кількість зареєстрованих стартапів
1.	Київ та Київська область	131
2.	Львівська	7
3.	Харківська	4
4.	Дніпропетровська	3
5.	Одеська	3
6.	Тернопільська	2
8.	Чернігівська	2
9.	Донецька	1
10.	Полтавська	1
11.	Кіровоградська	1
12.	Закарпатська	1
13.	Запорізька	1
14.	Не зазначено область	149

За даними щорічного аналізу інвестицій у високотехнологічну індустрію України A Ventures DealBook за 2020 рік [11], інвестиції в українські стартапи мають тенденцію зростання з 2013 року. У 2019 році вони значно виросли порівняно із попереднім роком, перевищивши відмітку 500 млн. дол. США. (рис 1). Це достатньо позитивна тенденція, яка вказує на наявність перспектив розвитку країни у цьому напрямку.

Рис. 1 Інвестиції в українські стартапи млн. дол. США, авторська розробка

За результатами показника SR Score, розробленого міжнародним сервісом Startupranking, визначено десятку найкращих стартапів України на 2019 рік. SR Score – це показник, який відображає важливість впливу стартапу у інтернеті та у соціальній сфері. Це число від 0 до 100000, яке рахується за двома показниками SR Web – вплив розробки у інтернеті, який аналізує кількість запитів про цей стартап, відвідуваність його сайтів, посилань, тощо. Другий показник – це SR Social, який вказує на те, який

соціальний вплив має той чи інший стартап і також рахується за певними факторами. Отже, 10 кращих Українських стартапів на 2019 рік – Send Pulse, Serpstat, Snovio, Mailtrap, uKit, Shafa, Sitechecker.pro, Newoldstamp, Kparser, Tmetric. Майже усі ці стартапи пов'язані з ІТ сферою – збір даних про користувачів (Send Pulse), CEO платформа для професіоналів (Serpstat), онлайн платформа для маркетологів (Snovio), сервіс для розробки веб сайтів (uKit) та інші. Це характеризує ІТ сферу, як найперспективнішу та найбільш затребувану на українському та світовому ринку. Але треба зазначити, що існує багато інших сфер, на які є попит серед користувачів та інвесторів. Це зокрема освітні онлайн проекти, кібербезпека, екологія та "зелені" технології, інфраструктура і агропромисловість.

Висновки. Проаналізувавши світовий ринок стартапів, ми дійшли висновку, що це перспективна та високотехнологічна сфера, у яку кожен рік надходять великі суми інвестицій. Україна посідає не останнє місце у світовому рейтингу країн, випереджаючи навіть деякі розвинені Європейські країни. Це свідчить про високий інтелектуальний потенціал України, який може сприяти розвитку економіки країни.

Але існує низка факторів, на які, на нашу думку, потрібно звернути увагу. По-перше дуже важливо запобігати кадровому відтоку професіоналів. Існує тенденція до переїзду професіоналів у багатьох сферах, зокрема у ІТ сфері, закордон. Для цього треба створити сприятливі умови для розвитку стартапів та бізнесу, забезпечити захист інтелектуальної власності. Друга найбільш актуальна проблема – пошук та залучення вітчизняних та зарубіжних інвесторів, так як стартапи націлені на швидке зростання та потребують великих інвестицій. Інвестування у стартапи – це зокрема венчурне інвестування, не всі інвестори готові до цього. Покращенню ситуації може сприяти створення державних програм підтримки стартапів та високотехнологічних сфер діяльності.

Список використаних джерел

1. Бланк С. Чотири кроки до осяяння / С. Бланк. М.: Альпіна Паблішер, 2016. 368 с.
2. Тіль П. Від нуля до одиниці. Нотатки про стартапи, або як створити майбутнє / Пітер Тіль; пер. з англ. Р. Обухів. К.: Наш формат, 2015. 232 с.
3. Грем П. Що змінилося у світі стартапів/ Startup investing trends [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.paulgraham.com/invtrend.html>
4. Лалу Ф. Компанії майбутнього / Фредерік Лалу; пер. с англ. Романа Ключко. Х.:КСД, 2017. 544 с.
5. Івашова Н.В. START-UP проекти – інструмент реалізації інновацій / Н.В. Івашова // Економічні проблеми сталого розвитку: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 24-26.04.2013) / За заг. ред. О.В. Прокопенко. Суми: СумДУ, 2013. Т. 4. С. 115-116.
6. Жалдак Г.П. Проблеми та перспективи розвитку стартапів в Україні / Г.П. Жалдак // Економіка та управління підприємствами. 2019. № 32. С. 109-113.
7. Верещагіна Г.В. Управління інноваційним розвитком стартапів з метою зниження ризиків венчурного інвестування / Г.В. Верещагіна, Т.Є. Плеханова // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія "Економічні науки". 2018. № 2. DOI: 10.31359/2312-3427-2018-2-30
8. Касич А.О. Стартапи як форма підприємницької діяльності: поняття, значення, зарубіжний досвід /А.О. Касич, А.М. Джура // Економічна наука. 2019. №2. С. 24-31. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.2.24
9. Курченко О.О. Становлення та розвиток стартапів в Україні: проблеми та шляхи вирішення / О.О. Курченко // Вісник СумДУ. Серія "Економіка", № 3'2019. С. 117-123 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/uk/3-2019-15>
10. Світовий рейтинг стартап-сервісу STARTUPRANKING [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.startupranking.com/countries>
11. Щорічний аналіз інвестицій у високотехнологічну індустрію України// AVentures DealBook. 2020. №3. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.slideshare.net/YevgenSysoyev/aventures-dealbook-2020-229990810>

Токарська Г.Б.

Науковий керівник:
к.е.н., доцент Неговська Ю.М.

АНАЛІЗ СПОСОБІВ ІНВЕСТУВАННЯ У КРИПТОВАЛЮТУ

У статті проведено дослідження криптовалют як інвестиційного інструменту. Визначено оптимальні способи інвестування у ринок криптовалют. Проаналізовано надійність торгових платформ, які забезпечують проведення операцій з криптовалютами, так звані криптобіржі. Подано рекомендації щодо мінімізації ризиків інвестування у криптовалюту.

Ключові слова: інвестиційний інструмент, криптовалюта, криптобіржа, інвестиційний ризик.

Токарская Г.Б.

АНАЛИЗ СПОСОБОВ ИНВЕСТИРОВАНИЯ В КРИПТОВАЛЮТУ

В статье исследовано криптовалюты как инвестиционный инструмент. Определены оптимальные способы инвестирования в рынок криптовалюты. Проанализировано надежность торговых площадок, которые обеспечивают операции с криптовалютами, так называемых криптобиржи. Даны рекомендации по минимизации рисков инвестирования в криптовалюту.

Ключевые слова: инвестиционный инструмент, криптовалюта, криптобиржа, инвестиционный риск.

Tokarska H.B.

ANALYSIS OF WAYS TO INVEST IN CRYPTOCURRENCY

The article examines cryptocurrency as an investment instrument. There is an identification of the best ways to invest in the cryptocurrency market. The major finding includes conclusion of cryptocurrency being a good instrument to diversity investment portfolio.

Keywords: investment instrument, cryptocurrency, investment risk, digital currency exchanger.

Постановка проблеми. Світова економіка знаходиться в перманентному стані трансформації: змінюється технологічні уклади, матеріальні цінності, механізми регулювання. Цей процес прискорюється за рахунок появи нових факторів, які змінюють фундаментальні основи сучасної ринкової економіки.

В сучасних умовах таким фактором виступає глобальне оцифрування, яке вплинуло на розвиток практично всіх сфер економіки. В результаті з'явилися нові ринки, нові форми комунікацій, нові підходи до організації і управління у різних сферах виробництва та надання послуг. Активне оцифрування призвело до формування цифрового профілю людини, який характеризує всі сторони її життя та сприяє певним світоглядним змінам – поряд з матеріальними цінностями з'явилися цифрові. Починаючи від прав на об'єкти інтелектуальної власності (фільми, музика, програмне забезпечення та інше) і закінчуючи персонажами в комп'ютерних онлайн-іграх. Ці товари та послуги реалізуються на глобальному цифровому ринку, який з моменту його створення не мав географічних кордонів. Особливістю цього ринку є те, що більшість товарів і послуг споживаються у цифровому просторі. Наслідком цього є прискорення комунікацій і "доставки" цифрових продуктів між учасниками такого ринку. Водночас обслуговування таких операцій здійснювалось з використанням фіатних грошей та банківської інфраструктури.

Таким чином сформувався запит учасників світової економіки на формування альтернативних інструментів зберігання накопичень, нових еквівалентів грошей, які будуть відповідати сучасним вимогам цифрової економіки та бути незалежним від дій країн-емітентів. Відповіддю на такі виклики став швидкий розвиток криптовалют. З моменту появи першої криптовалюти – біткоїн – їх популярність на інвестиційному ринку тільки зростає. [9]

Такий розвиток зумовлений значним рівнем волатильності та високою дохідністю криптовалют, в свою чергу це зумовлює додатковий інтерес як інвесторів так і науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Криптовалюта як предмет наукових досліджень категорія відносно нова. Теоретичне та практичне використання криптовалюти внесли такі вітчизняні дослідники як О. Бречко, І. Гусева, Т. Желюк, А. Квитка, В. Лук'янов, І. Лубенець, В. Сословський. Так, В. Лук'янов [1] досліджував природу криптовалюти; Т. Желюк й О. Бречко визначили особливості здійснення транзакцій з криптовалютами [2]; А. Квитка аналізував відмінності між криптовалютою, електронними та готівковими грошима[3]; І. Гусева досліджувала найпоширеніші криптовалюти в Україні та їх поточного курсу[4].

Серед зарубіжних науковців можна виділити дослідження П. Вріеза [5] та Е. Хелланда [6], які провели дослідження в яких здійснено SWOT-аналіз криптовалюти біткойн та порівняльний аналіз ринку криптовалют і його майбутнього.

Віділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на значну популярність криптовалюти, аналіз даної економічної категорії у розрізі інвестиційного інструменту залишається мало дослідженим.

Метою дослідження є систематизація інформації про існуючі способи інвестування в криптовалюти, розкрити їх потенціал як інвестиційного інструменту та основні ризики такого інвестування.

Основні результати дослідження. Серед традиційних інвестиційних інструментів, які функціонують на фінансову ринку України та забезпечують помірний дохід найбільш популярні банківські депозити та облігації внутрішньої державної позики. Менш популярним є інвестування у банківські метали, зокрема золото.

Таблиця 1

Дохідність традиційних інвестиційних інструментів [7]

Актив	Дохідність
Депозит, гривня	11,4%
Депозит, долар	2,4%
ОВДП, гривня	9,2%
ОВДП, долар	3,5%
Золото	4,2%

Учасники фінансово ринку, які готові до високого ризику заради швидкого прибутку обирають високоприбуткові фінансові інструменти, дохідність від таких проєктів складає від 40 до 3000% річних.

Таблиця 2

Дохідність високоприбуткових інвестиційних інструментів [7]

Інвестиція	Дохідність, % річних	Рівень ризику	Мінімальні вкладення
Хайпи	100-200%	високий	Від \$10
ПАММ-рахунки	40-90%	низький	Від \$10 на один рахунок
Акції	30-80%	середній	Від \$50 на портфель
Бінарні опціони (Форекс)	100-3000%	високий	Від \$10 на одну угоду
Криптовалюти	70-466%	високий	Від \$0,00037 за одну криптовалюту
Кредитування	100-300%	середній	Від \$10 на позичальника

Виокремлюючи криптовалюту як один із видів високодохідних інвестиційних інструментів нами було визначено основні переваги такого інструменту на іншими. Зокрема:

- збільшення популярності серед учасників ринку;
- високий дохід за короткий строк;
- перспективне вкладення через зріст ринку та його легалізацію в багатьох країнах;
- досить висока ліквідність – купуючи популярну криптовалюту, її завжди можна продати;

- ринок криптовалюти не піддається тиску та надмірному контролю;
- мінімум видатків для інвестора (зберігання безкоштовно, операції з криптовалютою мають мінімальні комісії на відміну від вартості послуг банків).

У вересні 2020 року аналітична блокчейн-компанія The Chainalysis оприлюднила рейтинг використання віртуальних активів у світі. Україна виявилась лідером у цьому рейтингу. Для проведення аналізу компанія брала до уваги такі критерії, як: вартість переказаних криптоактивів в розрахунку на душу населення; залишок криптоактивів на гаманцях українських інтернет-користувачів; об'єм транзакцій P2P (з карти на карту), який розраховується відповідно до паритету купівельної спроможності, а також об'єм роздрібних транзакцій (до \$10 000).

Таблиця 3

Global crypto adoption [11]

Країна	Оцінка	Ранг	Показники, які визначають індекс			
			об'єм переказів криптоактивів	об'єм роздрібних переказів	Залишок на електронних гаманцях	Транзакції P2P
Україна	1	1	4	4	7	11
Росія	0,931	2	7	8	5	9
Венесуела	0,799	3	19	14	15	2
Китай	0,672	4	1	1	95	53
Кенія	0,645	5	37	11	57	1
США	0,627	6	5	5	39	16
Південна Африка	0,526	7	12	9	41	10
Нігерія	0,459	8	14	7	112	3
Колумбія	0,444	9	25	18	61	4
В'єтнам	0,443	10	2	2	44	81

Такий неочікуваний результат, на нашу думку, можна пояснити тим, що в Україні розташована значна кількість блокчейн-розробників, цифрова грамотність населення в цілому, а також відсутність фондового ринку.

З огляду на таку популярність криптовалюти, більшість країн світу намагаються визначити правовий режим такого активу. Позиції країн розділяються, але в загальному їх можна поділити на такі три групи.

Країни, які регулюють використання криптовалюти: Японія, США, Великобританія, Сингапур, Гонконг, Канада. Перераховані країни прийняли закони, які визначають правовий статус операцій з віртуальними криптоактивами та режими оподаткування таких операцій.

Країни, які знаходяться на шляху до врегулювання ринку криптовалюти. Значна кількість країн розробляють нормативно-правову базу з метою запровадження цифрової валюти у національну економіку. (Австралія, Бельгія, Бразилія, Хорватія, Чехія, Франція, Італія).

Країни, які забороняють криптовалюту. Це країни, які вважають криптовалюту нелегальною і намагаються заборонити або обмежити її використання: Бангладеш, Болівія, Еквадор, Індонезія, Таїланд, Ісландія.

На нашу думку, Україну можна віднести до другої групи країн, які на сьогоднішній час розробляють нормативно-правові акти для врегулювання цього питання. Міністерство цифрової трансформації наразі розробляє пакет законів щодо цифрової валюти. Відповідно до інформації, яка міститься на офіційному сайті міністерства, декілька законопроектів уже розроблено, до кінця 2021 року планується подати повний пакет законів та нормативно-правих актів для всебічного врегулювання використання віртуальних активів в національній економіці України. [12]

В результаті аналізу ринку криптовалюти нами визначено три найефективніші способи інвестування у криптовалюту. Переваги на недоліки кожного з обраних нами способів викладено у таблиці 4.

Таблиця 4

Характеристика способів інвестування у криптовалюту, авторська розробка

	Сутність	Переваги	Недоліки
Спекуляція на курсі	Купівля криптовалюти з наступною її реалізацією	Доступність (невеликі початкові інвестиції). Дохідність (стабільний зріст курсу). Безпека (швидка конвертація у фіатні гроші).	Зростаючий рівень шахрайства (втрата коштів у випадку їх зберігання на біржі в онлайн-гаманцях)
Майнинг	Ферма (використання потужної обчислюваної техніки при вирішенні складних математичних задач для створення криптовалюти) Або «хмарний» майнинг (купівля обчислювальної потужності в оренду)	Низький рівень ризику (якщо вартість монети не змінюється, дохід зростає). Універсальність (видобуток декількох криптовалют одночасно). Можливість перепродажу ферми	Надмірне споживання електроенергії. Невисока дохідність. Значні початкові вкладення.
ICO	Випуск криптовалюти, в процесі якого можна залучити кошти для розвитку проекту.	Висока дохідність Низький поріг входу.	Відсутність законодавства. Загроза хакерських атак.

На нашу думку, найбільш оптимальним способом інвестування у криптовалюту у 2020 році є купівля криптовалюти з наступною її реалізацією. Цей спосіб дозволяє диверсифікувати значний рівень ризику інвестицій у високодохідні активи. Зараз існує багато сервісів (криптобірж), платформи яких є максимально зручними та доступними для користувачів. Для правильного вибору такого сервісу необхідно проаналізувати та оцінити такі критерії:

- надійність роботи – стабільність доступу до всіх функцій платформи, безперебійна торгівля, введення та виведення коштів, а також строк роботи на ринку на об'єм торгів за добу;
- комісійні виплати – розмір комісії за торгової операції всередині платформи та за виведення активів;
- відгуки та підтримка – аналізуємо відгуки користувачів і якості роботи технічної підтримки;
- зручність інтерфейсу – оцінюємо функціональність інтерфейсу;
- особливості платформи – наявність додаткових можливостей, таких як ф'ючерси, опціони.

На основі запропонованих критеріїв нами розроблено рейтинг найбільш популярних криптовалютних бірж. Рейтинг сформовано за допомогою визначення середньої оцінки по всіх показниках.

Таблиця 4

Рейтинг найбільш популярних криптовалютних бірж, авторська розробка

№	Біржа криптовалют	Офіційні сайти	Оцінка платформи
1	Binance	https://binance.com	9,7
2	Huobi	https://www.huobi.com	7,5
3	Exmo	https://exmo.me	6,9
4	OKEx	https://www.okex.com	6,5
5	Yobit	https://yobit.io	6,0

Платформа Binance, на наш погляд, є найкращим варіантом як для інвестор-початківця (на платформі у вільному доступі навчальні матеріали, діють програми

підтримки для починаючих підприємців) так і для професійного учасника інвестиційної діяльності [8].

Висновки. В порівнянні з традиційними інвестиційними інструментами, які забезпечують помірний дохід, криптовалюти схожі на лотерею. Проте з огляду на світові тенденції та рейтинг України у використанні криптовалюти серед країн світу вважаємо даний вид інвестицій перспективним, але ризиковим.

Зі збільшення популярності та зацікавленості зростає курс популярних криптовалют. Тому учасники ринку криптовалют повинні постійно аналізувати тенденції цього ринку, щоб мінімізувати ризик. На нашу думку, доцільно використовувати криптовалюту як інвестиційний інструмент для диверсифікації інвестиційного портфелю. Для новачків на ринку інвестицій рекомендуємо вкладати кошти у різні види криптовалют на перевірених платформах та створювати декілька електронних гаманців, щоб захистити себе від шахрайства та хакерських атак.

Список використаних джерел

1. Лук'янов В.С. Зародження ринку криптовалют в інформаційно-мережевій парадигмі. Актуальні проблеми економіки. 2014. № 8. С. 436-441.
2. Желюк Т. Бречко О. Використання криптовалюти на ринку платежів: нові можливості для національних економік. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2016. Вип. 3. С. 50-60.
3. Квитка А.В. Зайцева Е.И. Криптовалюта: сущность и тенденции развития в современных условиях. Економічна теорія та право. 2015. №1. С. 111-119.
4. Гусева І.І. Петрова Т.О. Тенденції розвитку криптовалют на ринку України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2017. С. 48-50.
5. De Vries, Peter D. (2016). "An Analysis of Cryptocurrency, Bitcoin, and the Future", International Journal of Business Management and Commerce, vol. 1, No. 2, pp. 1-9.
6. Helland, Erik Johan (2018), "A Comparative Analysis of Cryptocurrency Markets", Master Thesis, Industrial Economics, University of Stavanger, Stavanger, Norway.
7. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL:: <https://mof.gov.ua/uk> (дата звернення: 09.10.2020).
8. Офіційний сайт Binance. URL:: <https://www.binance.com> (дата звернення 15.10.2020).
9. Офіційний сайт Bitcoin. URL:: <https://bitcoin.org/> (дата звернення 20.10.2020).
10. Офіційний сайт IQmining. URL:: <https://iqmining.com/> (дата звернення 23.10.2020).
11. Офіційний сайт The Chainalysis. URL:: <https://coindesk.com> (дата звернення 27.10.2020)
12. Офіційний сайт Міністерства цифрової трансформації. URL:: <https://thedigital.gov.ua>

Spysook vykorystanykh dzherel

1. Lukianov V.S. Zarozhzhennia rynku kryptovaliuty v informatsiino-merezhevii paradyhmi. Aktualni problemy ekonomiky. 2014. ? 8. S. 436-441.
2. Zheliuk T. Brechko O. Vykorystannia kryptovaliuty na rynku platezhiv: novi mozhlyvosti dlia natsionalnykh ekonomik. Visnyk Ternopils'koho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu. 2016. Vyp. 3. S. 50-60.
3. Kvytka A.V. Zaitseva E.Y. Kryptovaliuta: sushchnost y tendentsyy razvytytia y sovremenn?kh uslovyiakh. Ekonomichna teoriia ta pravo. 2015. ?1. S. 111-119.
4. Husieva I.I. Petrova T.O. Tendentsii rozvytku kryptovaliut na rynku Ukrainy. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. 2017. S. 48-50.
5. De Vries, Peter D. (2016). "An Analysis of Cryptocurrency, Bitcoin, and the Future", International Journal of Business Management and Commerce, vol. 1, No. 2, pp. 1-9.
6. Helland, Erik Johan (2018), "A Comparative Analysis of Cryptocurrency Markets", Master Thesis, Industrial Economics, University of Stavanger, Stavanger, Norway.
7. Ofitsiyni sait Ministerstva finansiv Ukrainy. URL:: <https://mof.gov.ua/uk> (data zvernennia: 09.10.2020).

8. Ofitsiyni sait Binance. URL:: <https://www.binance.com> (data zvernennia 15.10.2020).
9. Ofitsiyni sait Bitcoin. URL:: <https://bitcoin.org/> (data zvernennia 20.10.2020).
10. Ofitsiyni sait IQmining. URL:: <https://iqmining.com/> (data zvernennia 23.10.2020).
11. Ofitsiyni sait The Chainalysis. URL:: <https://coindesk.com> (data zvernennia 27.10.2020)
12. Ofitsiyni sait Ministerstva tsyfrovoi transformatsii. URL:: <https://thedigital.gov.ua>

Дмитренко К.М.

Науковий керівник
д.е.н., професор **Паризький І.В.**

ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Визначальна роль державного бюджету України, як інструменту налаштування економічних і соціальних процесів, фінансової основи, необхідної для діяльності державних органів, вимагає ефективного управління бюджетними коштами, зокрема, вдосконалення бюджетного планування. Важливим є підвищення рівня перспективного бюджетного прогнозування та планування, що надасть можливість посилення ролі бюджету як інструменту фінансового регулювання та сприятиме підвищенню рівня керованості бюджетним процесом. В даній роботі проведено аналіз формування доходів бюджету, факторів що впливають на нього та визначення напрямків удосконалення даного процесу.

Ключові слова: бюджет, доходи бюджету, бюджетне планування, бюджетне прогнозування, бюджетна політика.

Дмитренко Е.Н.

ФОРМИРОВАНИЕ ДОХОДОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА УКРАИНЫ

Определяющая роль государственного бюджета Украины, как инструмента настройки экономических и социальных процессов, финансовой основы, необходимой для деятельности государственных органов, требует эффективного управления бюджетными средствами, в частности, совершенствование бюджетного планирования. Важным является повышение уровня перспективного бюджетного прогнозирования и планирования, что позволит усилению роли бюджета как инструмента финансового регулирования и будет способствовать повышению уровня управляемости бюджетным процессом. В данной работе проведен анализ формирования доходов бюджета, факторов влияющих на него и определения направлений совершенствования данного процесса.

Ключевые слова: бюджет, доходы бюджета, бюджетное планирование, бюджетное прогнозирование, бюджетная политика.

Dmitrenko K.N.

FORMATION OF REVENUES OF THE STATE BUDGET OF UKRAINE

The decisive role of the state budget of Ukraine as a tool for adjusting economic and social processes, the financial basis necessary for the activities of state bodies, requires effective management of budget funds, in particular, the improvement of budget planning. It is important to increase the level of long-range budget forecasting and planning, which will strengthen the role of the budget as a tool of financial regulation and help increase the level of control over the budget process. This paper analyzes the formation of budget revenues, the factors influencing it, and identifies areas for improvement of this process.

Keywords: budget, budget revenues, budget planning, budget forecasting, budget policy

Постановка проблеми. Продуктивне та безперервне функціонування країни неможливе без реалістичного та прозорого бюджету і бюджетного процесу. Від конструкції бюджетного процесу залежить ефективність бюджетної політики, яка, безпосередньо, впливає на соціально-економічний розвиток країни. Вдосконалення бюджетного процесу з метою забезпечення найбільш ефективного накопичення та

використання бюджетних коштів, є найбільш актуальною темою дослідження. Бюджетний процес налічує ряд проблем, які, зокрема, полягають у недоотриманні нормативно-правової бази регулювання бюджетного процесу та у відсутності контролю за виконанням бюджетного законодавства, обґрунтованістю планування доходів та видатків, реалізацією ефективною бюджетної політики, раціональним та цільовим витрачанням бюджетних коштів, діяльністю осіб, які відповідають за розподіл бюджетних коштів. Також однією з проблем є значна роздільність політичних сил. На думку Ш. Бланкарта, саме це сприяє надмірному використанню позикових фінансів: "Чітка тенденція до збільшення державного боргу проявляється в тих країнах, політична система яких характеризується наявністю значної кількості партій у парламенті та коаліційному уряді" [2, с. 222-224].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні основи формування доходів бюджету в умовах економічних перетворень представлені в наукових роботах таких зарубіжних науковців: Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, Дж. М. Кейнса, А. Лернера, Р. Масгрейва, П. Самуельсона, А. Сміта, Дж. Стігліца, А. Пігу, С. Пішера, Е. Хансена, Дж. Хікса. Питанням дослідження доходів бюджету присвячені праці вітчизняних вчених: О. Барановського, Т. Боголіб, О. Василика, І. Запартіної, І. Лук'яненко, Л. Лисяк, І. Луїніної, І. Лютого, В. Опаріна, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та інших [1-10]. Водночас недостатньо наукових праць висвітлює особливості прогнозування та планування податкових надходжень із врахуванням фіскальної значимості податків. Потребують вивчення положення щодо підвищення ефективності формування доходів бюджету, у тому числі рівня ефективності інструментів прогнозування податкових надходжень.

Мета дослідження. Бюджет будь-якої країни - це надзвичайно не простий економічно-соціальний процес, який являє собою головний підрозділ фінансового розпорядка держави. Перерозподіл і розподіл коштів в країні відбувається саме завдяки - бюджету. Фінансування заходів загальнодержавного значення в таких галузях як: оборона держави, культурного і господарського будівництва, забезпечення елементів державної влади та правління та інші відповідно до рангу витрат. Для здійснення свого функціонування країна шукає та залучає матеріальні ресурси, для подальшого створення своєї дохідної частини. Основою доходів держави складає ВВП та національне багатство, долю якого вона споживає. Основним механізмом управління економікою є бюджет країни. В Україні на протязі останніх років спостерігається постійний бюджетний дефіцит. Корінь цього питання полягає в формуванні та розподілі державного бюджету, яке потребує вивчення та вдосконалення.

Основні результати дослідження. Основним елементом Державного бюджету є дохідна частина, яка впливає як на економічне зростання так і на зростання рівня життя населення. Необхідною умовою реалізації ряду дій для формування нового вчасного наповнення державного бюджету та формування витрат з бюджету, безперервного вивчення, дослідження та аналізу. Якщо видатки перевищують дохідну частку бюджету, це спричиняє дефіцит бюджету, спаду виробництва, обумовлює формуванню та збільшенню державного боргу та сприяє зниженню ступеня життя населення. До основних джерел доходів відносять: податки, неподаткові надходження (приватизація), офіційні трансфери, плата за користування юридичних ресурсів (землю, воду), прибуток від процедур з капіталами, цільові фонди. Серед цих доходів можна виділити основний, який складає 90% усіх доходів держави ним являється податки. Сфера виробничих відносин характерних економічним та фінансовим категоріям та економічній важіль, визначає утримання з фізичних та юридичних осіб, котрі вони вносять до місцевого бюджету та державного бюджету називають податками. Існує декілька головних функцій, які здійснюють податки: розподільчу та фіскальну. Розподільча дає змогу перерозподіляти грошові доходи держави, а фіскальна формує державні фонди. Ці функції є основою податкової політики, яка в свою чергу основана на застосуванні таких інструментів як: об'єкти оподаткування - оплата праці, цінність майна, прибуток підприємств, кількість землі; механізм оподаткування - визначає об'єкти і суб'єкти оподаткування; суб'єкти оподаткування - юридичні та фізичні осо-

би, які оподатковуються та сплачують податки. Перелік зборів та ставку оподаткування визначає Верховна Рада України. Податки поділяють на прямі і непрямі. Прямі податки сплачують фірми та фізичні особи. До них належать реальні податки – прибуток на землю, промисловий, з капіталу; та податки особисті – на прибуток громадян, прибуток корпорацій, майно, спадок. До непрямих податків відносять податки, що встановлюють на товар та послуги і включають їх у ціну. Такі податки як податок на додану вартість, мито, ліцензійні збори, акцизний збір. Акцизами називають – непрямі податки, які включені у ціну товарів та стягуються у момент їх придбання. Товари що імпортуються також оподатковуються і називають мито. У більш розвинутих країнах більша частка надходжень припадає на прямі податки, і навпаки. Розглядаючи структуру податкових надходжень України, видно що переважають непрямі податки, які становлять більше 50 % від усіх надходжень. За законодавством України податки діляться на місцеві та загальнодержавні.

До загальнодержавних відносять: податок на прибуток, акцизи, податок на додану вартість, оподаткування нерухомість, мито, рентні платежі, плата за землю, збори на забруднення навколишнього середовища, оподаткування обов'язкового страхування, збори на використання природних ресурсів, податки на доходи фізичних осіб, оподаткування транспортних засобів, відрахування у пенсійний та соціальний фонди.

До місцевих податків відносять: комунальний збір, податок на рекламу, курортно-готельний податок, податок за проїзд транзитного транспорту, ринковий збір, використані символіки, збори за видачу ордеру на квартиру, збір на паркування транспортного засобу. Що стосується структури державних видатків, існує багато статей видатків, але їх можна поділити таким чином: національна оборона та матеріальне забезпечення зовнішньої політики; утримання державного апарату, соціальні виплати, фінансування бюджетного сектора економіки, сільського господарства, капіталокладень в інфраструктуру; відсоток за державний борг. Значна частина коштів державного бюджету витрачається на загальнодержавні програми соціального та економічного розвитку.

Також видатки бюджету на потреби народного господарства здійснюються у вигляді державних кредитів, субсидій, контрактів, замовлень, гарантій. Розглядаючи проект закону про бюджет України на 2020 рік розроблений за традиційними методами використовуючи макроекономічні дані. Заплановано зниження перерозподілу ВПП за рахунок групи фінансів країни та скорочення дефіциту бюджету. Бюджети соціальних фондів, включаючи Пенсійний фонд та зведений бюджет складають 37,5 % В той же час видатки складають 39,9% від ВПП. Розглядаючи аналогічні дані 2019 року вони склали 39,5% та 42,6%. На 87 % доходи зведеного бюджету складатимуться з податків, та зростатимуть на 6,2%. Будуть зменшуватись доходи від акцизів та неподаткові надходження. В даному бюджеті передбачено через сферу публічних фінансів знизити перерозподілу ВПП, порівняно з ВПП витрати зведеного бюджету зростатимуть повільніше. Значно зросте фінансування судів, громадського порядку та безпеки по відношенню в процентному значенні до ВПП. Зазнають зниження всі інші статті видатків зведеного бюджету, у порівнянні з ВПП. Дефіцит державного бюджету зросте на 1,3% і складатиме 95 млрд. грн., але він складатиме меншу частину ВПП-2,1% (заплановано на 2019 було 2,3%). У 2020 році заплановано реалізувати завершення реформи охорони здоров'я, яка полягає с тому, пацієнти, які підписали декларацію з лікарем, і для них послуги буде фінансувати держава. Національна служба здоров'я буде організовувати централізовані закупівлі. До державного бюджету країни на 2020 було прийнято ряд змін, викликані необхідністю перешкоджанню з розповсюдження та наслідків COVID-19, ці обставини обумовлюють прогнозування збільшення дефіциту бюджету в три рази і складатиме орієнтовно 297 млрд грн. Крім того дані зміни будуть направлені на збільшення фінансування медицини на 16,3млрд грн., фінансування пенсійної сфери складатиме 29,6 млрд грн., збільшаться витрати на соціальну на 19,4 млрд грн. Під питанням буде виконання та дотримання бюджету, у зв'язку з обсягами боргових зобов'язань, які швидше за все потребуватимуть нових

запозичень на протязі року. А це вимагатиме підтримки від іноземних фінансових асоціацій. Враховуючи дані зміни дохідна частина бюджету складатиме 975,7 млрд. грн., видаткова частина бюджету – 1,265 трлн.грн., дефіцит складатиме 298,5 млрд. грн., в наслідок цих показників борг держави становитиме 2,386 трлн. З огляду на це можна зазначити, що порядок розвитку дохідної частини бюджету знаходиться під впливом постійних трансформаційних змін в економіці та адаптується до нових макроекономічних умов.

Доходна частина бюджету є фінансово-економічною основою для здійснення відповідних повноважень учасниками бюджетного процесу та виконання доручених функцій і цілей на державну владу. Вагомою складовою формування дохідної частини бюджету являють собою податки. В структурі доходів країни вони складають основну частку ВВП, що перерозподіляється через бюджет країни. В цьому контексті найбільш повною мірою проявляються основні їх функції. У процесі залучення частки нової вартості і створення фонду фінансових можливостей із використанням різних форм податкових надходжень (зборів, податків, неодмінних платежів) реалізовується регулювання фінансово-господарської діяльності окремих суб'єктів підприємництва і розширеного відтворення країни в цілому. Управління потоками фінансових джерел в обставинах створення ВВП і його розподілу безпосередньо здійснюється за допомогою податків, а також усіх податкових надходжень.

Оцінка дохідної частини, її динаміки, складових, структури, стану виконання дасть можливість визначити основні бюджетоутворюючі джерела, недоліки у їх формуванні та використанні. Визначення чинників впливу на дохідну частину Зведеного бюджету України, а саме податкових надходжень, дозволить з'ясувати, як економічні та політичні процеси позначаються на формуванні дохідної частини бюджету, а також передбачити ступінь впливу формування надходжень на економічну політику та становище в державі. Ознайомлення та вивчення питання формування державного бюджету країни виявило декілька негативних питань у формуванні дохідної частини та наступному застосуванні коштів з бюджету. Найчастіше проблема полягає в незаконному використанні грошей з бюджету держави, а саме:

- Застосування коштів бюджету не зважаючи на бюджетне законодавство;
- Розхід державного бюджету через реалізацію протизаконних управлінських постанов;
- Недотримання актів, які встановлюють порядок закупівлі товарів та послуг за гроші бюджету країни;
- Несанкціоноване призначення коштів з резервного фонду;
- Проектування витрат з бюджету країни з недотриманням чинного законодавства та відсутністю правового підґрунтя;
- Здійснення витрат забезпечення бюджетних закладів водночас з різних бюджетів;
- Правопорушення як відносяться до розташування та здійснення державних замовлень.

На превеликий жаль, некомпетентне користання бюджетними коштами є досить розповсюдженим явищем у бюджетному формуванні. Воно несприятливо відбивається на розвиненні не тільки окремих сферах економіки, та і соціальної сфери, тому як не будуються та не лагодяться своєчасно та невідповідають розробленим планам кількість будинків, навчальних закладів, заклади дошкільного виховання, поліклініки, дороги, мости, ще більше бездумно витрачаються бюджетні кошти, зменшується ступінь соціального захисту населення, збільшується кількість одиниць незавершеного будівництва й таке інше.

Дослідження випадків бюджетного беззаконня вказує на те що, результатом такого непродуктивного використання коштів бюджету країни, є неефективні та легковажні рішення першорядних розпорядників та отримувачів-керівників. До неефективного використання коштів і відповідних соціально-економічних наслідків, і прямої шкоди бюджету, призводять невиправдані та непрофесійна робота чиновників, негативний відбиток накладає і невідповідне прогнозування і планування. Через це по-

стає потреба втілення ряду організаційних доповнень та заходів. Зниження ступеня дотримання Державного бюджету країни по видатках, пов'язано з розподілом видатків між розпорядниками коштів бюджету, та некомпетентне та неповне дотримання і виконання програми бюджету.

Для скорочення видатків з бюджету країни потрібно застосувати такі заходи: організація державної ревізії за використанням державних ресурсів. Вразливість контролю з боку держави викликає розквіт тінювих фактів в економічній сфері України. Що стосується надання грошової допомоги регіонам, слід пересвідчитись чи раціонально і правильно вони використали свої ресурси за попередній період. У випадку виявлення неефективного та недоцільного використання коштів даним регіоном, то в наступному періоді вони не отримують виплат. В свою чергу регіон повинен затвердити та аргументувати результативний бюджет. Бюджет нашої країни являє собою фундаментальний фінансовий проект, який втілює відображення певних міркувань і користі, слабкого керування та дефіциту продуктивних методів та технологій у вирішенні питань. Зважаючи на це, схвалення закону України "Про Державний бюджет на поточний рік" найчастіше стає об'єктом відстеження спільних рішень різноманітних політичних сил, а повинно було виступати пошуком найкращих розв'язань таких питань як, здобуття соціального добробуту та найвищого ступеня успіху за існуючих ресурсів.

Також необхідна оптимізація сітки осіб, які безпосередньо приймають участь у виконанні програм бюджету для того, щоб в окремому завданні була задіяна найменша кількість осіб. Для досягнення узгодженості та раціональності бюджетного та податкового законодавства, зважаючи на ті норми, які визначають налагодженість дохідної та видаткової частин та значно зменшують зміни до діючих законів на бюджетний період. Держава мусить мати ефективні правові норми та результативні методи впливу та управління податками коштів держави, так як всі державні видатки мають загальнодоступну природу та формуються виключно на підставі нормативно-правових актів.

Висновки. Властивості формування дохідної частини бюджету у системі фінансово-економічного регулювання виявляються у їх складі та структурі, результативності їх прогнозування визначає рівень результативності здійснення органами влади країни та локального самоврядування покладених на них функцій. На успішне створення дохідної частини бюджету впливають декілька аспектів бюджетно-податкової політики, а саме податкова база, ступінь податкових ставок, адміністрування податків, податкові пільги, план та обсяг видатків, та певні макроекономічні показники.

Значить, провідними курсами вдосконалення бюджетного проектування є вдосконалення державних витрат, скорочення коштів на забезпечення галузі управління, розширення видатків на громадське фінансування та економічний процес росту, гарантоване покращення економіки на рахунок розвитку інвестицій, що додасть перспективу росту розходів на забезпечення соціальної сфери, заохочення оподаткування, запровадження реформ в податковій сфері, зниження інфляції, здійснення децентралізації бюджету, скорочення боргу держави. Д

ля відшліфовування бюджету країни та наближення його до досконалості необхідні реформи та зміни, а саме введення бюджетування, яке буде налаштоване на досягнення результату, впровадження систематичності оцінювання ефективності бюджетних дій, виконання стандарту зобов'язання звітувати владі перед громадянами країни.

Список використаних джерел

1. Закон України про державний бюджет на 2020 рік <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text>
2. Бланкерт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Ш. Бланкерт. К.: Либідь, 2000. 487 с.
3. Бюджетний Кодекс України від 08.07.2010. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua

4. Куценко Т.Ф. Бюджетне фінансування соціальної сфери в Україні: короткий аналітичний огляд / Т.Ф. Куценко // Економіка та держава. 2013. № 9. С. 32-36.
5. Луніна І.О. Ризики державних фінансів України та шляхи їх мінімізації / І.О. Луніна // Фінанси України. 2012. № 2 (195). С. 4-15.
6. Радіонов Ю.Д. Проблема ефективності використання бюджетних коштів / Ю.Д. Радіонов // Фінанси України. 2011. № 5. С. 47-55.
7. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки. Київ: Вікар, 2003, 117 с.
8. Ковальчук С.В., Форкун І.В. Фінанси. Львів: "Новий Світ – 2000", 2005. 261 с.
9. Опарін В.М., Малько В.І., Кондратюк С.Я., Коломієць Г.Б. Бюджетна система. Київ: КНЕУ, 2002. 75 с.
10. Василик О.Д., Павлюк К.В. Бюджетна система України. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 144 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Zakon Ukrainy pro derzhavnyi biudzhel na 2020 rik <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text>
2. Blankart Sh. Derzhavni finansy v umovakh demokratii: Vstup do finansovoi nauky / Sh. Blankart. K.: Lybid, 2000. 487 s.
3. Biudzhetniy Kodeks Ukrainy vid 08.07.2010. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: www.zakon.rada.gov.ua
4. Kutsenko T.F. Biudzhetne finansuvannya sotsialnoi sfery v Ukraini: korotkyi analytychnyi ohliad / T.F. Kutsenko // Ekonomika ta derzhava. 2013. # 9. S. 32-36.
5. Lunina I.O. Ryzky derzhavykh finansiv Ukrainy ta shliakhy yikh minimizatsii / I.O. Lunina // Finansy Ukrainy. 2012. # 2 (195). S. 4-15.
6. Radionov Yu.D. Problema efektyvnosti vykorystannia biudzhetykh koshtiv / Yu.D. Radionov // Finansy Ukrainy. 2011. # 5. S. 47-55.
7. Stechenko D.M. Derzhavne rehuliuвання ekonomiky. Kyiv: Vikar, 2003, 117 s.
8. Kovalchuk S.V., Forkun I.V. Finansy. Lviv: "Novyi Svit – 2000", 2005. 261 s.
9. Oparin V.M., Malko V.I., Kondratiuk S.Ia., Kolomiets H.B. Biudzhetna sistema. Kyiv: KNEU, 2002. 75 s.
10. Vasylyk O.D., Pavliuk K.V. Biudzhetna sistema Ukrainy. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2004. 144 s.

Хріненко Н.С.

*Науковий керівник
к.е.н., доцент Костюк В.Р.*

СТАН КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Проаналізовано рівень розвитку та роль малого та середнього бізнесу в Україні. Досліджено стан кредитування малого та середнього бізнесу. Розглянуто державну політику у сфері підтримки розвитку кредитування даного сектору. Проаналізовано зарубіжний досвід з даного питання та можливість впровадження аналогічних заходів в Україні.

Ключові слова: *малий та середній бізнес, банк, кредитування, ризик, державна підтримка.*

Хріненко Н.С.

СОСТОЯНИЕ КРЕДИТОВАНИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В УКРАИНЕ

Проанализирован уровень развития и роль малого та среднего бизнеса в Украине. Изучено состояние кредитования малого и среднего бизнеса. Рассмотрена государственная политика в сфере развития кредитования данного сектора. Проанализирован зарубежный опыт по данному вопросу и возможность внедрения аналогичных мероприятий в Украине.

Ключевые слова: *малый и средний бизнес, банк, кредитование, риск, государственная поддержка.*

CONDITION OF CREDITING OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN UKRAINE

The level of development and the role that small-medium business in Ukraine were analyzed. The condition of crediting of small and medium businesses was studied. State policy in development of crediting to this sector was considered. The foreign experience in this question and the possibility of introducing similar events in Ukraine were analyzed.

Keywords: small and medium businesses, bank, crediting, risk, state support.

Постановка проблеми. Важливу роль у ресурсному забезпеченні розширеного відтворення та стійкого економічного зростання відіграє банківський кредитування. Тому необхідною умовою подолання наслідків кризових явищ у банківському секторі є відновлення кредитування та активізація кредитних вкладень у національне господарство. Саме перед керівництвом банку постає питання правильної організації кредитної діяльності, яка полягає у розробці ефективної кредитної політики, формуванні кредитних ресурсів, здійсненні кредитних операцій, моніторингу за кредитним портфелем. Розвиток малого та середнього бізнесу є однією з необхідних умов розвитку економіки. Однією з основних проблем малого та середнього бізнесу є нестача фінансових ресурсів. Саме кредитування є тим інструментом, який може вирішити дану проблему та зрушити з "мертвої точки" розвиток малого та середнього бізнесу в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу проблемам кредитування малого та середнього бізнесу приділяють такі науковці, як В. Ляшенко, А. Мороз, З. Варналій, М. Славук, Л. Антонюк, І. Чернявський та інші. Дана тема вимагає подальших досліджень, зокрема питань щодо взаємодії між підприємствами та банківськими установами.

Мета дослідження є аналіз стану кредитування малого та середнього бізнесу в Україні та напрямки вирішення проблем у даній сфері.

Основні результати дослідження. В економічно розвинених країнах сектор малого та середнього бізнесу (МСБ) домінує за чисельністю зайнятого населення та часткою у валовому внутрішньому продукті. Це пояснюється тим, що МСБ сприяє гнучкості та стійкості економічної системи, а також є значним джерелом робочих місць.

На даний момент малі та середні підприємства – основа соціально-економічної моделі ЄС. На їх долю приходиться 2/3 зайнятих і 60% доданої вартості, їх експорт сягає 13% від їх товарообігу, а близько 20% малих та середніх підприємств залучені до зовнішньої торгівлі, або мають зв'язки з аналогічними підприємствами інших країн [9].

В Україні у 2019 році 67,6% працівників, зайнятих в не фінансовому секторі, зосереджено на малих та середніх підприємствах (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість зайнятих працівників за розмірами підприємств та видами економічної діяльності, складено автором за даними [7]

	Великі підприємства		Середні підприємства		Малі підприємства	
	тис. осіб	у % до загальної кількості зайнятих працівників	тис. осіб	у % до загальної кількості зайнятих працівників	тис. осіб	у % до загальної кількості зайнятих працівників
2017 р.	2400,3	30,2	33393,3	42,6	2164,6	27,2
2018 р.	2449,0	31,4	3252,6	41,7	2091,5	26,9
2019 р.	2484,2	32,4	3144,2	40,9	2051,3	26,7

Таким чином, надаючи робочі місця та скорочуючи безробіття, МСБ сприяє зниженню соціальної напруги. Малі та середні підприємства в сукупності реалізують половину річного обсягу продукції та послуг не фінансового сектору України таблиця 2.

Таблиця 2

Обсяг реалізованої продукції (послуг) у % до загального показника за 2019 рік, складено автором за даними [7]

	Малі підприємства (у т.ч. мікропідприємства)	Середні підприємства	Великі підприємства
Обсяг реалізованої продукції	30,2	19,7	50,1

Тобто знаходяться на одному рівні з великими підприємствами. Можна стверджувати, що малі та середні підприємства повинні розвиватися та отримувати фінансову підтримку держави та кредитних установ нарівні з великими підприємствами. Сектор МСБ не має протиставлятися великим підприємствам. Але саме МСБ в доволі важкі часи, що переживає більшість великих підприємств, можуть бути надійним джерелом надходжень до бюджету та засобом зниження соціальної напруги шляхом надання робочих місць.

Українські малі та середні підприємства в процесі свого функціонування стикаються з низкою проблем. Ключовою перепорою на шляху розвитку МСБ є нестача фінансування. У вирішення цієї проблеми вагомий вклад мають вносити банківські установи спільно з державними установами шляхом надання підприємцям кредитів. Отже, розвиток кредитування МСБ – це одне з найважливіших завдань банківського сектору України та державної політики.

В розвинених країнах частка кредитів МСБ у ВВП становить 13%, а в країнах які розвиваються, – лише 3% [8]. Україну можна вважати країною з економікою, яка розвивається, доречно буде порівняти її показники розвитку кредитування сектору малого та середнього підприємництва з аналогічними показниками країн, близьких до України за рівнем розвитку економіки (таблиця 3).

Таблиця 3

Фінансові показники ряду латиноамериканських країн у сфері кредитування малого та середнього бізнесу та України, складено автором за даними [5]

Показник	Болівія	Парагвай	Уругвай	Перу	Колумбія	Україна
Портфель кредитів, млн. \$	64	19	19	22	6	5
Кількість клієнтів, тис. суб'єктів	76,2	12,1	10,4	36,6	10,9	28
Середній розмір кредиту, \$	828	1563	1868	593	539	1255

Провівши аналіз даних таблиці можна побачити, що серед країн, що розвиваються, кредитний портфель для малого та середнього бізнесу є найменшим в Україні. Кількість клієнтів кредитних установ також не на найвищому рівні. Проте середній розмір кредиту є достатньо високим. МСБ сприяє економічному зростанню, створенню нових робочих місць, подоланню бідності та розвитку інновацій, але менш прозора і стійка до зміни економічних умов діяльність МСБ, як правило, стримує банки в наданні цим підприємствам кредитних ресурсів. Українські банківські установи віддають перевагу наданню значних за розміром кредитних ресурсів стабільним підприємствам, але загальна ситуація у сфері МСБ залишається незмінною.

Основними причинами відмови у кредиті можуть бути наступними:

- здійснення діяльності менше 6 місяців;
- відсутність ліквідного заставного забезпечення;
- відсутність гарантій та поручителів;
- низький рівень доходів та ефективності бізнесу.

Можна сказати, що надмірна застережливість банківських установ гальмує розвиток сектору МСБ в Україні, але вона далеко не безпідставна. Фінансова культу-

ра багатьох підприємців залишає бажати кращого. Основними причинами, що стримують кредитні установи при наданні кредитів сектору МСБ є наступні:

- висока ризикованість надання коштів МСБ через меншу (ніж серед великих підприємств) стійкість цього сектору і вищу імовірність банкрутства;
- недостатню відкритість та достовірність фінансових показників діяльності МСБ;
- брак знань у банківських установ стосовно роботи з підприємствами сектору МСБ;
- викривлення фінансової системи, що стимулює банки вкладати кошти в інші сектори, компанії, дорожочинні метали тощо [8].

У результаті економічної кризи кредитування МСБ значно скоротилося через фінансові труднощі підприємств МСБ. У найскладніші роки банки зосереджувалися на роботі з корпоративним та роздрібним сегментами. Щодо клінтів сектору МСБ, банки переважно зосередилися на стабілізації кредитних портфельів та їх помірному зростанні, фокусуючи свою увагу на інших видах доходів, окрім кредитування. Зараз банки відновлюють інтерес до кредитування МСБ, про що свідчить поступове зростання кількості банків, які надають спеціальні кредитні продукти для МСБ. Більшість банків планує нарощувати кредитування сектора МСБ у 2020-2021 рр, зважаючи передусім на його гарну прибутковість та бажаючи диверсифікувати бізнес [8].

Проте, не дивлячись на поживлення інтересу банків до МСБ, відчутних зрушень в даній сфері не відбувається. Тільки десята частина банків має на сьогодні спеціальні кредитні програми для роботи з таким клієнтським сегментом, як МСБ, а програми, що пропонуються, зазвичай характеризуються надто високими відсотками та жорсткими умовами [6].

Варто виділити наступні передумови для поживлення інтересу банківських установ до надання кредитних коштів суб'єктам МСБ:

- за роки кризи малі та середні підприємства стали більш стійкими, а банківські установи дещо переглянули свою політику щодо управління ризиками;
- основними ресурсами банківських установ є короткострокові депозити клієнтів. Отже кредитування МСБ є більш прийнятним, адже підприємства цього сектору потребують кредитних коштів на менший строк, ніж великі підприємства;
- нарощення клієнтів МСБ дозволяє банкам надавати їм базові послуги і кредитні продукти, збільшуючи комісійні доходи [8].

Вищезазначені передумови діятимуть тільки за умов негайної нормалізації ситуації, що досить негативно відбивається на банківській системі. В іншому ж випадку, через негативні економічні очікування та прогнозоване зростання кількості проблемних кредитів, банки можуть переглянути політику управління ризиками на користь застосування більш жорстких заходів. Одночасно із цим, роль сектору МСБ у кризовий період важко переоцінити. Оскільки великі підприємства (особливо ті, що знаходяться у державній власності) є досить чутливими до економічних коливань, саме підприємства сектору МСБ можуть зіграти роль певного стабілізатора економічної ситуації, забезпечувати надходження до бюджету та знизити соціальну напругу шляхом надання робочих місць.

Виходячи з цього, варто зазначити, що існує необхідність у найближньому посереднику для створення ефективних взаємовідносин між банківськими установами та суб'єктами МСБ. Таким посередником на даний момент повинна бути держава. Тобто, має проводитися активна державна політика щодо сприяння розвитку МСБ та забезпечення доступу МСБ до кредитних ресурсів.

В Україні діє Закон "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні" (2013 рік). У сфері кредитування він обіцяє малим та середнім підприємствам часткову компенсацію відсоткових ставок, надання гарантій та поруки, надання кредитів для започаткування власної справи. Проте, експерти критично відносяться до цього нормативного акту і стверджують, що документ носить виключно декларативний характер. Аналогічні документи в Україні існували і раніше (наприклад, закон від 2000 року). В документі не прописані джерела фінансування вказаних в документі заходів, а також чітко не прописані умови отримання підприємцями допомоги [3]. Фінансова підтримка надається через Український фонд

підтримки підприємництва (УФПП) та регіональні фонди, але за розміром і кількістю підтриманих підприємств надана грошова допомога не може мати вплив на доступ МСБ до кредитування. Механізм кредитних гарантій для МСБ не працює [8].

У зв'язку із ситуацією, що склалася в Україні, і відсутністю власних ефективних механізмів сприяння розвитку кредитування малого та середнього бізнесу, доцільно переймати зарубіжний досвід з даного питання. Таким чином, найбільш дієвими заходами з підтримки малого та середнього бізнесу, що прийняті в світовій практиці, які можуть бути адаптовані в Україні, можна виділити наступні:

1) субсидування відсоткової ставки (Туреччина, Угорщина, Великої Британія та ін.). Мається на увазі відшкодування власних витрат підприємців по виплаті відсотків за залученими кредитами;

2) надання комерційним банкам фінансування для надання кредитів малому та середньому бізнесу;

3) створення Національного фонду кредитних гарантій (Польща). Така організація покликана виступати посередником між банками та суб'єктами бізнесу і виступати, як гарант у кредитних відносинах між ними. Аналогічні установи є також у Кореї, США, Канаді, Іспанії, Таїланді, Великої Британії та ін.;

4) створення регіональних гарантійних товариств та надання відстрочки платежів по гарантованим кредитам (Швейцарія);

5) фондування кредитних операцій центральним банком (Велика Британія). Мається на увазі виділення Центральним банком ресурсів для забезпечення кредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу банкам, що мають програми мікрокредитування;

6) пряма фінансова підтримка МСБ, що розпочинають свою діяльність (Сербія, Латвія);

7) надання прямих кредитів для підвищення конкурентоспроможності МСБ (Латвія);

8) створення державних (або ініціювання створення приватних банківських установ), що спеціалізуються виключно на кредитуванні малого та середнього бізнесу (Ірландія, Данія);

Кожен із зазначених заходів потребує досить великих витрат для його впровадження, але на даний момент реалізація таких проєктів є необхідною.

На державному рівні варто запровадити довгострокову програму з розвитку кредитування малого та середнього підприємництва із зазначенням конкретних сум та джерел фінансування цієї програми. Також варто проводити постійний контроль виконання цієї програми та контроль витрат цільових коштів. Державна політика має усунути перешкоди доступу підприємств МСБ до кредитних ресурсів.

Висновки. Можна зробити висновок, що на даний момент в Україні не існує ефективного механізму співпраці між банківськими установами та суб'єктами МСБ з питань кредитування. Але, враховуючи небажання банків надавати кредити з високим рівнем ризикованості та визнаючи важливість сектору МСБ для розвитку економіки України, варто вказати на необхідність ефективного посередництва між банківськими установами та підприємцями. Таким ефективним посередником можуть стати державні установи за умов вдосконалення законодавства та створення програм цільового фінансування.

Держава має широкий набір інструментів та важелів для подолання бар'єру між суб'єктами МСБ та банківськими установами. На державному рівні мають проводитися заходи щодо вдосконалення законодавчої бази, пожвавлення інвестиційного клімату, сприяння економічної активності, надання фінансової допомоги МСБ тощо.

Таким чином, на державному рівні необхідно проводити активну та ефективну роботу щодо створення відповідного правового середовища та активізації банківського кредитування сектору МСБ. Оскільки проведення таких заходів на даний момент є невідкладним, доцільно буде скористатися зарубіжним досвідом у сфері регулювання відносин між суб'єктами МСБ, державою та кредитними установами.

Список використаних джерел

1. Варналій З.С. Мікрокредитування малого підприємництва / З.С. Варналій, С.Г. Дрига, Л.Л. Тарангул. Ірпінь: НУДПСУ, 2008. 144 с.

2. Закон України "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні" від 22.03.2012 р., № 4618-6.

3. Как "поддержат" малый и средний бизнес в Украине: анализ законопроекта [Електронний ресурс] / Простобіз. Режим доступу : <http://www.prostobiz.ua/biznes/gosregulirovanie>

4. Кашкин В. Финансы: стратегия и тактика [Электрон- ный ресурс] / В. Кашкин, Д. Кузнецов // Институт проблем предпринимательства. 2010. № 4(93). Режим досту- па: <http://www.ippnou.ru/article.php? idarticle=008392>

5. Малый и средний бизнес в 2019 году: международный опыт регулирования и финансирования. Аналитический центр МСП Банк, 2019. 69 с.

6. Проблеми кредитування малого й середнього бізнесу [Електронний ресурс] / Простобанк Консалтинг. Режим доступу: http://www.prostobank.com/probl_kredituvannya_malogo_serednogo_biznesu

7. Статистичний збірник "Діяльність суб'єктів господарювання 2019" / [за ред. Жук І.М., відп. за вип. Кузнецова М.С.]; Державна служба статистики України К.: ТОВ "Август Трейд", 2019 841 с.

8. Чи кредитуватимуть банки малий та середній бізнес?; Програма кредитування ММСП в Україні спільно з ЄБРР. К.: CASE Україна. 36 с.

9. Модернізація механізмів розвитку малого та середнього бізнесу: М 74 моногр. / А.І. Бутенко, М.П. Войнаренко, В.І. Ляшенко та ін.; НАН України, Ін-т економіки промисловості. Донецьк, 2011. С. 80.

10. Ляшенко В.И. Экономико-правовое обеспечение развития субъектов малого предпринимательства / Ляшенко В. И., Хахулин В. В. Донецк: Юго-Восток, 2001. 456 с.

11. Ecorys. EU SMEs in 2012: at the crossroads. Annual report on small and medium-sized enterprises in the EU, 2011/12.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Varnalii Z.S. Mikrokredydvannia maloho pidpriemnytstva / Z.S. Varnalii, S.H. Dryha, L.L. Taranhul. Irpin: NUDPSU, 2008. 144 s.

2. Zakon Ukrainy "Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku maloho i serednoho pidpriemnytstva v Ukraini" vid 22.03.2012 r., № 4618-6.

3. Как "podderzhat" malby i srednyi byznes v Ukraine: analiz zakonoproekta [Elektronnyi resurs] / Prostobiz. Rezhym dostupu : <http://www.prostobiz.ua/biznes/gosregulirovanie>

4. Kashkyn V. Fynansy: stratehiya y taktyka [Электрон- ный resurs] / V. Kashkyn, D. Kuznetsov // Ynstytut problem predprynmatelstva. 2010. № 4(93). Rezhym dostupa: <http://www.ippnou.ru/article.php? idarticle=008392>

5. Malii y srednyi byznes v 2019 hodu: mezhdunarodnii opit rehulyrovaniya y fynansyrovaniya. Analytycheskyi tsentr MSP Bank, 2019. 69 s.

6. Problemy kredyтуvannia maloho y serednoho biznesu [Elektronnyi resurs] / Prostobank Konsal'tynh. Rezhym dostupu: http://www.prostobank.com/probl_kredituvannya_malogo_serednogo_biznesu

7. Statystychnyi zbirnyk "Diialnist subiektiv hospodariuvannia 2019" / [za red. Zhuk I.M., vidp. za vyp. Kuznietsova M.S.]; Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy K.: TOV "Avhust Treid", 2019 841 s.

8. Chy kredyтуvatymut banky maliy ta serednii biznes?; Prohrama kredyтуvannia MMSP v Ukraini spilno z YeBRR. K.: CASE Ukraina. 36 s.

9. Modernizatsiia mekhanizmiv rozvytku maloho ta serednoho biznesu: M 74 monohr. / A.I. Butenko, M.P. Voinarenko, V.I. Liashenko ta in.; NAN Ukrainy, In-t ekonomiky promyslovosti. Donetsk, 2011. S. 80.

10. Liashenko V.Y. Ekonomyko-pravovoe obespechenye razvytiya subiektov maloho predprynmatelstva / Liashenko V. Y., Khakhuly'n V. V. Donetsk: Yuho-Vostok, 2001. 456 s.

11. Ecorys. EU SMEs in 2012: at the crossroads. Annual report on small and medium-sized enterprises in the EU, 2011/12.

Войтюк О.В.

Науковий керівник:
к.е.н., доцент **Антонова О.М.**

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ УКРАЇНИ

Досліджено стан та тенденції державного боргу України, визначено основні проблеми його формування за умов діючої системи управління ним, визначено складові системи управління державним боргом.

Ключові слова: державний борг, зовнішній державний борг, внутрішній державний борг, управління державним боргом, система управління державним боргом.

Войтюк А.В.

СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫМ ДОЛГОМ УКРАИНЫ

Исследовано состояние и тенденции государственного долга Украины, определены основные проблемы его формирования в условиях действующей системы управления им, определены составляющие системы управления государственным долгом.

Ключевые слова: государственный долг, внешний государственный долг, внутренний государственный долг, управление государственным долгом, система управления государственным долгом.

Voityuk A.V.

PUBLIC DEBT MANAGEMENT SYSTEM OF UKRAINE

The state and tendencies of the state debt of Ukraine are investigated, the basic problems of its formation under the conditions of the operating system of its management are defined, components of the system of management of the public debt are defined.

Keywords: public debt, external public debt, internal public debt, public debt management, public debt management system.

Постановка проблеми. Макроекономічні диспропорції у фінансовому секторі держави постійно загострюються проблемами, що виникають у сфері управління державним боргом. Їх прояв особливо посилився у період наростання темпів фінансової кризи та її наслідків у після кризовий період і довів, що діючі традиційні форми та методи управління ним не мають позитивного впливу на соціальні та економічні процеси, а навпаки спричинили до прискорення деформаційних процесів та гальмування економіки і не спонукають до ефективного розвитку України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Оскільки система управління державним боргом визначає ефективність фінансової політики держави та вміння державою виконати покладені на неї економічні функції, цій проблематиці присвячено чимало наукових праць таких українських дослідників як: В.А Андрущенко, О.І. Барановський, Б.Г. Болдирьов, Т.П. Вахненко, Н.В. Зражевська, Я.В. Онищук, О.В. Плотнікова, О.С. Поважний, В.М. Радіонова [1-8] та ін.

Довготривала внутрішня й зовнішня розбалансованість фінансової системи спричинила до хронічного дефіциту бюджету і платіжного балансу, що сприяло стрімкому зростанню державного боргу України. Враховуючи складність ситуації, сьогодні особливої актуальності набуває питання формування ефективної системи управління державним боргом, а саме: управління його розміром та структурою, застосування спеціальних форм і методів прямого і опосередкованого впливу на процес його формування та погашення.

Мета дослідження полягає у дослідженні сучасного стану державного боргу, рівня ефективності управління ним та формування ефективної системи управління державним боргом у сучасних умовах.

Основні результати дослідження. Згідно Бюджетного кодексу України державний борг визначають як загальна сума заборгованості держави, яка складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави, включаючи боргові зобов'язання держави, що вступають в дію в результаті виданих гарантій за кредитами, або зобов'язань, що виникають на підставі законодавства або договору [1].

Ключовим завданням, пов'язаним із використанням державних запозичень в якості одного з інструментів формування інноваційного розвитку української економіки, на думку Мниха А.М., є наукове обґрунтування і методологічно вірне визначення напрямів використання запозичених коштів. Державні боргові запозичення, як внутрішні, так і зовнішні, здатні позитивно вплинути на всю економіку країни, тільки якщо вони будуть спрямовані на вирішення стратегічних завдань радикального підвищення ефективності використання фінансово-економічного, інтелектуального і кадрового потенціалу України на шляху переходу від сировинного до наукомісткого розвитку [2].

Державний борг виступає важливим елементом ринкової економіки і залежно від системи формування запозичень його поділяють на внутрішній чи зовнішній борг. В реаліях української економіки державний борг тісно пов'язаний із економічною безпекою держави, адже поглиблене виникнення не лише фінансових, а й соціально-політичних проблем. Його економічна суть найбільш повно розкривається через виконання наступних двох функцій: фіскальна (залучення потрібних коштів для покриття бюджетного дефіциту); регулятивна (регулювання обсягів грошової маси шляхом проведення НБУ операцій купівлі-продажу державних цінних паперів). Зазначене потребує формування дієвої та ефективної системи управління державним боргом.

Обсяг державного боргу та його структура значною мірою визначають рівень боргового навантаження та стан платоспроможності держави. Для оцінки боргового навантаження використовують: відношення суми державного боргу до ВВП, відношення державного боргу до доходів бюджету; відношення валового зовнішнього боргу до експорту; обслуговування боргу до експорту та доходів бюджету; співвідношення планових платежів з обслуговування боргу до експорту; відношення загальної суми річних платежів за зовнішнім державним боргом до доходу державного бюджету та інші [3].

Проведений аналіз сучасного стану державного боргу засвідчила, що існуюча система використання державних запозичень не створює умов для їх реального впливу на економічне зростання та інноваційний розвиток вітчизняної економіки, а лише покриває поточні потреби у фінансових ресурсах і нарощує розміри як внутрішнього так і зовнішнього боргу.

Аналіз динаміки та структури державного боргу (табл. 1) засвідчує про наростаючі темпи приросту величини державного боргу, в Україні. Протягом аналізованого періоду загальна сума державного та гарантованого боргу зросла більше як у 53 рази, у тому числі державного - у 50 раз, а гарантованого - у 66 раз. Стрімкий процес динамічного зростання державного боргу почався у період фінансової кризи з 2014 року. Це відбулося внаслідок різкого коливання курсу національного грошової одиниці до іноземних валют, збільшення обсягів випуску облігацій внутрішньої державної позики та отримання першого траншів позик МВФ для економічного оздоровлення економіки. Протягом 2018-2020 р. розміри державного боргу мав тенденції теж до зростання.

Таблиця 1

Структура та динаміка державного боргу України протягом 2016-2020 р., млрд. грн., [4]

Показник	2016	2017	2018	2019	2020	2020/2016 %
Загальна сума державного та гарантованого боргу	88,745	189,411	317,905	432,235	473,122	533,1
Державний борг:	71,295	130,69	226,997	323,475	357,273	501,1
внутрішній борг	17,807	44,667	91,071	141,663	161,467	906,8
зовнішній борг	53,488	86,024	135,927	181,814	195,806	366,1
Гарантований державою борг:	17,451	58,721	90,908	108,761	115,848	663,8
внутрішній борг	1,001	2,001	14,063	13,828	12,24	1222,8
зовнішній борг	16,45	56,72	76,845	94,933	103,607	629,8

Структура державного боргу засвідчила (рис. 1) засвідчила про значне переважання зовнішнього боргу над внутрішніми. Основними зовнішніми джерелами формування державного боргу є заборгованість по облігаціях зовнішньої державної позики, що мають тенденції до зростання, тоді як частка коштів отриманих від міжнародних організацій та банків знизилась. У структурі внутрішнього боргу переважають кошти комерційних банків.

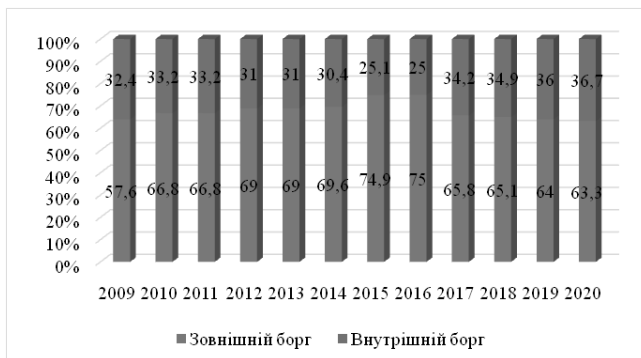

Рис. 1. Структура державного боргу України, 2009-2020 р., %, [4]

Отже, сучасний стан державного боргу чинить значні загрози національній економіці, що пов'язані у першу чергу із кризовими явищами економіки, постійним зростанням потреби у фінансуванні державного дефіциту, перевищенням темпів зростання державного боргу над темпами росту ВВП та високої його частки у складі ВВП, зниження курсу національної валюти відносно іноземних валют, що спричинило до зростання розміру боргу в національній валюті.

Існуючі боргові проблеми держави потребують удосконалення боргової політики України та побудови дієвої системи управління державним боргом. В основі цього має бути покладено заходи, що стосуються удосконалення нормативно-правового забезпечення, коротко- та середньострокові орієнтири управління державним боргом, інструменти радикального підвищення ефективності інвестиційної складової бюджетних видатків та стратегічні завдання переорієнтації боргової політики, зменшення боргового тягаря та розвитку альтернативних, непозичкових інструментів фінансування бюджетних видатків. Комплексне вирішення проблеми зовнішнього державного боргу із врахуванням запропонованих заходів сприятиме зміцненню фінансової системи України й посиленню стимулюючого впливу держави на соціально-економічний розвиток країни [3].

У широкому розумінні, управління являє собою напрям економічної політики держави, пов'язаний з її діяльністю як позичальника, безпосередньо залежить від органів державної влади і управління, є прерогативою законодавчих органів, включає в себе такі елементи: формування грошово-кредитної політики по відношенню до внутрішнього і зовнішнього боргу; встановлення загальної межі державної заборгованості, зокрема у визначенні обсягу бюджетного дефіциту і відповідного обсягу позик, необхідних для його фінансування; визначення напрямів впливу на мікро- і макроекономічні показники; визначення доцільності фінансування різноманітних програм за рахунок державного боргу тощо. У вузькому розумінні управління державним боргом являє собою сукупність заходів, пов'язаних з підготовкою до випуску і розміщенням довгострокових боргових зобов'язань держави, операцій з обслуговування і рефінансування державного боргу, а також з регулювання ринку державних цінних паперів, надання кредитів і гарантій [5].

Враховуючи існуючі надбання науковців із зазначеної проблематики вважаємо, що під системою управління державним боргом необхідно розуміти сукупність заходів, що направлені державою на визначення необхідності, умов залучення, обслуговування та погашення державних позик з метою забезпечення суспільних інтересів, однак не порушуючи економічної безпеки держави.

Відповідно зазначене зумовлює удосконалення методологічних засад побудови системи управління державним боргом, що на нашу думку, має бути направлена на оптимізацію державного боргу через її ефективне функціонування на основі чітко визначеної мети, об'єкту, методів та принципів управління. Це дозволяє не лише здійснювати комплексне управління у зазначеній сфері, але й удосконалювати їх з метою покращення економічного становища держави (рис. 2).

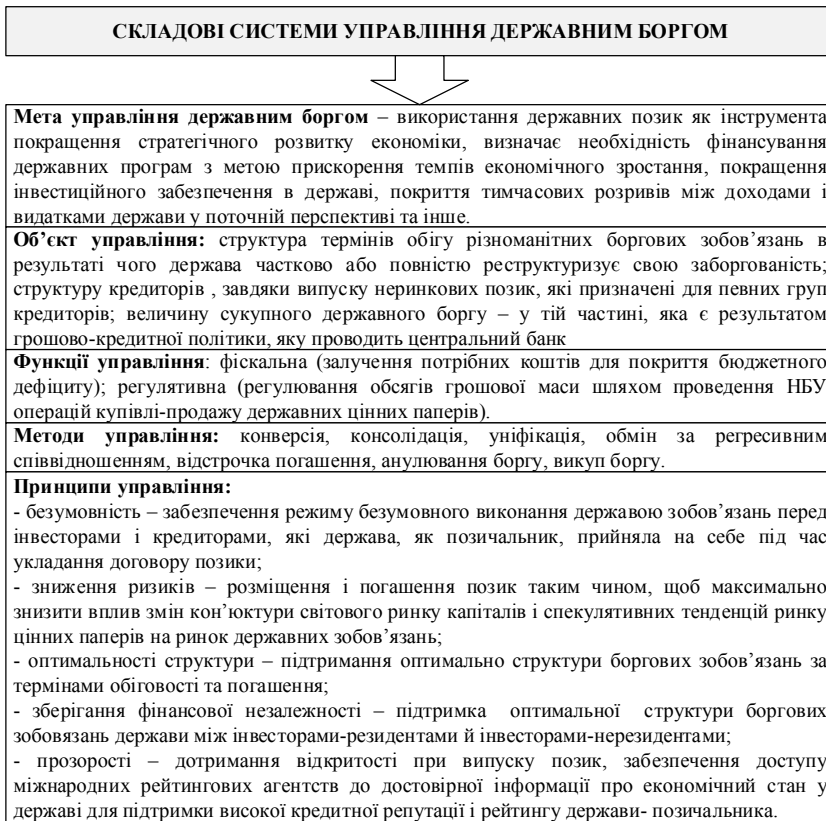

Рис. 2. Система управління державним боргом, сформовано автором на основі [2; 3; 5; 6].

Висновки. Дослідження стану державного боргу в Україні засвідчили про стрімке зростання його обсягів, що негативно впливає на стан соціально-економічних процесів та економічну безпеку держави. Застосування оптимізаційних заходів у вирішенні проблем боргової політики потребують формування ефективної системи уп-

равління державним боргом, складовими якої мають бути дієві принципи, функції та методи управління, що будуть направлені на об'єкт управління задля досягнення державою поставленої мети у процесі управління державним боргом України.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]: закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
2. Мних А.М. Сучасні способи оптимізації боргової політики України для оздоровлення економіки / А.М. Мних // Облік і фінанси АПК. 2010. №4. С. 147-149.
3. Карапка О. Управління державним боргом України / О. Карапка [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.stelmaschuk.info/internet-conference/announced-internet-conference/onferencia-3-02-2012/49-article-onferencia-23-02-2012/171-2012-03-27-18-59-29.html>.
4. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.minfin.gov.ua
5. Вівчар О.Й. Особливості управління державним боргом та методи його удосконалення [Електронний ресурс] / Вівчар О.Й., Солдак М.Ю. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Menegment/2011_720/56.pdf.
6. Макар О.П. Вдосконалення системи управління державним боргом як передумови економічного зростання / О.П. Макар // Вісник Національного лісотехнічного університету України: збірник науково-технічних праць. Львів, 2012. Вип. 22.1. С. 284-290.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Biudzhetni kodeks Ukrainy [Elektronnyi resurs]: zakon Ukrainy vid 08.07.2010 ? 2456-VI. Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
2. Mnykh A.M. Suchasni sposoby optymizatsii borhovoї polityky Ukrainy dlia ozdorovlennia ekonomiky / A.M. Mnykh // Oblik i finansy APK. 2010. ?4. S. 147-149.
3. Karapka O. Upravlinnia derzhavnym borhom Ukrainy / O. Karapka [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://www.stelmaschuk.info/internet-conference/announced-internet-conference/onferencia-3-02-2012/49-article-onferencia-23-02-2012/171-2012-03-27-18-59-29.html>.
4. Ofitsiyni sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu: www.minfin.gov.ua
5. Vivchar O.I. Osoblyvosti upravlinnia derzhavnym borhom ta metody yoho udoskonalennia [Elektronnyi resurs] / Vivchar O.I., Soldak M.Iu. Rezhym dostupu: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Menegment/2011_720/56.pdf.
6. Makar O.P. Vdoskonalennia systemy upravlinnia derzhavnym borhom yak peredumovy ekonomichnoho zrostantia / O.P. Makar // Visnyk Natsionalnoho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy: zbirnyk nauково-tekhnichnykh prats. Lviv, 2012. Vyp. 22.1. S. 284-290.

Бойко Ю.М.

Науковий керівник
к.ю.н., доцент **Матеев С.В.**

КОМПЕТЕНЦІЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ПОЛЬЩІ, ЧЕХІЇ ТА УГОРЩИНИ

Стаття присвячена важливим та актуальним питанням функціонування місцевого самоврядування в Польщі, Чехії та Угорщині. Зокрема, в роботі проаналізовано компетенцію органів місцевого самоврядування Польщі, Чехії та Угорщини, визначено нормативно-правову базу, яка регламентує повноваження місцевої влади, їх функції тощо. Особливу увагу приділено дослідженню класифікації компетенції органів місцевого самоврядування зазначених держав. Крім того, визначені положення щодо відповідності нормативно-правового закріплення повноважень органів місцевого самоврядування досліджуваних країн стандартам Європейської хартії місцевого самоврядування.

Ключові слова: Польща, Чехія, Угорщина, компетенція органів місцевого самоврядування, власні та делеговані повноваження.

Бойко Ю.М.

КОМПЕТЕНЦІЯ ОРГАНОВ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ ПОЛЬШИ, ЧЕХИИ И ВЕНГРИИ

Статья посвящена важным и актуальным вопросам функционирования местного самоуправления в Польше, Чехии и Венгрии. В частности, в работе проанализированы компетенцию органов местного самоуправления Польши, Чехии и Венгрии, определены нормативно-правовую базу, регламентирующую полномочия местной власти, их функции и тому подобное. Особое внимание уделено исследованию классификации компетенции органов местного самоуправления указанных государств. Кроме того, определенные положения о соответствии нормативно-правового закрепления полномочий органов местного самоуправления исследуемых стран стандартам Европейской хартии местного самоуправления.

Ключевые слова: Польша, Чехия, Венгрия, компетенция органов местного самоуправления, собственные и делегированные полномочия.

Boyko Y.M.

COMPETENCE OF LOCAL GOVERNMENT BODIES IN POLAND, CZECH REPUBLIC AND HUNGARY

The article is devoted to important and topical issues of local self-government in Poland, the Czech Republic and Hungary. In particular, the work analyzes the competence of local governments in Poland, the Czech Republic and Hungary, identifies the legal framework governing the powers of local authorities, their functions and more. Particular attention is paid to the study of the classification of the competence of local governments of these states. In addition, provisions have been set for the compliance of the legal consolidation of the powers of local governments of the studied countries with the standards of the European Charter of Local Self-Government.

Keywords: Poland, Czech Republic, Hungary, competence of local self-government bodies, own and delegated powers.

Постановка проблеми. Дослідження інституту компетенції місцевого самоврядування має надзвичайно важливе значення при аналізі будь-якої системи місцевого самоврядування, тому зосередимо увагу на компетенції органів місцевого самоврядування в Чехії, Угорщині та Польщі. Досвід цих країн, зокрема, в аспекті розподілу

повноважень, обсягу компетенції органів місцевого самоврядування становить інтерес для України. Саме компетенція є тим індикатором впровадження принципу децентралізації в країні, який показує, скільки влади мають громади на місцях, наскільки держава може усунути від вирішення місцевих питань, іншими словами, дослідження компетенції дає відповідь на питання: скільки автономії має місцеве самоврядування в тій чи іншій країні?

Компетенція походить від латинського слова *competentia* – "взаємно прагну, відповідаю, підходжу" [1]. Вважаємо, один із варіантів походження зазначеного терміна, а саме – "відповідаю", достатньо влучно відображає сутність поняття, оскільки орган місцевого самоврядування при виконанні своїх повноважень несе неабияку відповідальність, насамперед, перед територіальною громадою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інститут компетенції досліджували чимало вчених-конституціоналістів-муніципалістів, зокрема, І.П. Бутко, В.Д. Волков, Б.М. Лазарев, П.М. Любченко, В.Ф. Погорелко, С.Г. Серьогіна, Ю.М. Тодика. Найбільш детально зазначений інститут у своїх роботах досліджували вітчизняні вчені С.Г. Серьогіна [2] і П.М. Любченко [3]. Однак вивченню проблеми інституту компетенції органів місцевого самоврядування в зарубіжних країнах, зокрема країнах Центрально-Східної Європи, приділялося небагато уваги.

Метою дослідження є системний аналіз компетенції органів місцевого самоврядування в Польщі, Чехії та Угорщині і виокремлення видів компетенції, якими відповідно до законодавства наділені місцеві органи влади. Окрема увага автора зосереджена на дослідженні відповідності компетенції місцевого самоврядування в зазначених державах Європейській хартії місцевого самоврядування. Новизна цієї роботи, перш за все, полягає у визначенні класифікації компетенції місцевих органів самоврядування Польщі, Чехії та Угорщини.

Основні результати дослідження. Відповідно до п.2 ст.4 Європейської хартії місцевого самоврядування [4] "органи місцевого самоврядування в межах закону мають повне право вільно вирішувати будь-яке питання, яке не виключене зі сфери їхньої компетенції і вирішення якого не доручене жодному іншому органу". Дане положення Хартії є відображенням принципу законності – з огляду на уповноваження місцевого самоврядування здійснювати дії, які прямо не заборонені законом і не закріплені за іншими органами, тобто встановлення загальної компетенції органу самоврядування щодо вирішення питання місцевого значення в межах вимог та приписів закону. Окрім того, в наведеному положенні Хартії в найбільш повному вигляді було застосовано принцип "негативного" регулювання компетенції органів місцевого самоврядування, або "загальнодозвільний" принцип [4]. Органи місцевого самоврядування європейських держав наділяються повною свободою дій для здійснення власних ініціатив із будь-якого питання, яке не виключене з їх компетенції і не віднесене до компетенцій іншого органу влади.

Продовжуючи тезу, важливо зазначити, що принцип законності місцевого самоврядування по-різному реалізується у законодавчій практиці зарубіжних держав, що зумовлюється способом визначення компетенції місцевого самоврядування.

В зарубіжних країнах західної правової традиції існують наступні два способи регулювання повноважень органів місцевого самоврядування:

- 1) спосіб негативного регулювання;
- 2) спосіб позитивного регулювання повноважень [5].

Саме застосування принципу "негативного регулювання компетенції місцевого самоврядування" має місце в Польщі, Чехії та Угорщині. Так, відповідно до ст. 163 Конституції Польщі [6] територіальне самоврядування виконує публічні завдання, не передбачені Конституцією чи законами для інших органів публічної влади. Згідно з ч. 2 ст. 104 Конституції Чехії [7] представницькі органи громад "приймають рішення з питань самоврядування, якщо вони не віднесені законом до відання вищої територіальної самоврядної одиниці". У відповідності з нормами ч. 2 ст. 32 Основного Закону Угорщини [8] органи місцевого самоврядування в межах власної компетенції з метою врегулювання місцевих суспільних відносин, не визначених законом, а також на основі наданих законом повноважень видають постанови місцевого самоврядування.

На сьогодні в юридичній літературі існує чимало класифікацій компетенції місцевого самоврядування, зокрема, за суб'єктами [3]; за характером, обсягом і змістом повноважень [9]; за формами реалізації компетенції [2].

Аналіз законодавства Польщі, Чехії та Угорщини у сфері місцевого самоврядування показує, що за суб'єктами можна виділити:

- компетенцію територіальної громади, стосовно обрання представників до органів місцевого самоврядування та проведення місцевого референдуму, зборів, консультацій, утворення асоціації тощо (Конституція Польщі, статті 169-170 [6], Хартія основних прав і свобод (як невід'ємна частина Конституції Чехії), ст. 21 [7], Основний Закон Угорщини, статті 31, 35 [8]);

- компетенцію представницьких органів місцевого самоврядування. У Польщі представницькими органами місцевого самоврядування на рівні гміни та повіту є ради, на рівні воєводства – це сеймики, в Чехії – це представництво обця (місцевий рівень) і представництво краю (регіональний рівень), стосовно

Угорщини – відповідними органами є рада муніципалітету (місцевий рівень) і окружні збори – (окружний (регіональний) рівень). До компетенції представницьких органів місцевого самоврядування досліджуваних держав належить, визначення організаційно-структурної системи місцевих органів самоврядування, прийняття місцевих бюджетів, визначення розмірів місцевих податків і зборів, прийняття локальних нормативних актів;

- компетенцію виконавчих органів місцевого самоврядування.

Так, у Польщі виконавчими органами на рівні гміни є правління на чолі з вайтом або бурмістром (президентом міста), на рівні повітів – правління повітів на чолі зі старостою, на рівні воєводств – правління воєводств на чолі з маршалком. В Чехії виконавчими органами самоврядування на місцевому і крайовому рівні є ради. Виконавчу самоврядну владу в Угорщині на місцевому рівні представляють мер, нотаріус (адміністратор, клерк) і мерія. До компетенції виконавчих органів місцевого самоврядування Польщі, Чехії та Угорщини насамперед належить підготовка проєктів рішень представницьких органів самоврядування, виконання рішень представницьких органів самоврядування, виконання бюджету, виконання делегованих повноважень; – компетенцію асоціацій органів місцевого самоврядування. Компетенція муніципальних альянсів, міжмуніципальних об'єднань визначається локальними актами, які приймаються представницькими органами місцевого самоврядування досліджуваних держав.

За характером, обсягом і змістом повноважень можна виокремити органи місцевого самоврядування загальної і спеціальної компетенції. Відповідно, до перших будуть належати представницькі і виконавчі органи місцевого самоврядування (їх назви були зазначені у попередніх абзацах) досліджуваних країн. Обсяг компетенції вказаних органів доволі великий, насамперед, це прийняття локальних актів, прийняття місцевого бюджету, визначення організаційної будови, встановлення місцевих податків і зборів, вирішення питань щодо муніципальної власності тощо.

До органів зі спеціальною компетенцією належатимуть структурно-організаційні одиниці (підрозділи) органів місцевого самоврядування, зокрема, ревізійні комісії у Польщі (ст.18а Закону "Про гмінне самоврядування") [10], комітети в Угорщині (ст.33 Основного Закону) [8], відділи, комітети в Чехії (ст.20 Закону "Про обці") [11]. До їх компетенції насамперед належить виконання делегованих повноважень, виконання рішень представницьких, виконавчих органів та посадових осіб місцевого самоврядування тощо.

Дослідження різновидів компетенції органів місцевого самоврядування в Польщі, Чехії та Угорщині буде неповним без вивчення зовнішньої сторони зазначеної правової категорії, а саме діяльності органів місцевого самоврядування, яка визначає форми реалізації їх компетенції. У цьому аспекті звернемо увагу на думку С.Г. Серьогіної, яка пропонує такі різновиди правових форм діяльності органів публічної влади: установча, право творча, правозастосовча, інтерпретаційна та контрольно-наглядова [2].

До установчої форми реалізації компетенції органів місцевого самоврядування насамперед слід віднести формування організаційної структури місцевих органів

самоврядування. Так, у Польщі відповідне положення закріплено у ч.4 ст.169 Конституції [6], відповідно до якого внутрішній устрій одиниць територіального самоврядування визначається, в межах законів, їх представницькими органами. Безпосередньо на ґмінному рівні, відповідно до ст. 19 Закону "Про ґмінне самоврядування", рада ґміни обирає зі свого складу голову ради та 1-3 заступників.

У відповідності до ст. 28 зазначеного Закону, рада ґміни обирає правління (виконавчий орган) в кількості 3-7 чоловік, а також голову правління – віта або бурмістра абсолютною більшістю голосів законного складу ради ґміни [10]. Аналогічні повноваження має рада повіту (статті 14, 26 Закону "Про повітове самоврядування") [12] та сеймик воєводства (статті 20, 32 Закону "Про воєводське самоврядування") [13]. Крім того, вказані ґмінні та повітові ради та сеймик воєводства можуть створювати зі складу депутатів постійні або тимчасові комісії (статті 18а, 20 Закону "Про ґмінне самоврядування", статті 16-17 Закону "Про повітове самоврядування", ст. 28 Закону "Про воєводське самоврядування").

Доволі схожі положення закріплені й в законодавстві у сфері місцевого самоврядування Чехії. Так, відповідно до ст.84 Закону "Про обці" представництво обця обирає зі свого складу старосту ради (виконавчого органу самоврядування), заступника старости та інших членів ради [11]. Крім того, у відповідності до норм статей 117-122 Закону "Про обці" представництво та рада обця можуть створювати комітети, комісії, зокрема аудиторські, а також консультативно-дорадчі органи. Стосовно крайового рівня самоврядування, то тут також представництво краю обирає зі свого складу голову ради (виконавчого органу самоврядування), його заступників та інших членів ради, зазначені повноваження представництва краю закріплені у статтях 57-61 Закону "Про краї" [14]. Також варто зазначити, що відповідно до статей 76-80 Закону "Про краї" представництво та рада краю можуть створювати комітети, зокрема, фінансові, аудиторські, з питань освіти та професійної підготовки та комісії.

Стосовно Угорщини, то в цій країні установчі повноваження органів місцевого самоврядування реалізуються дещо поіншому, ніж у Польщі та Чехії. У ст. 32 Основного Закону Угорщини передбачено, що органи місцевого самоврядування для вирішення місцевих справ визначають свою структуру та порядок діяльності. Відповідно до статей 74 та 84 Закону Угорщини "Про місцеве самоврядування" [15] муніципальна рада обирає зі свого складу заступника мера (мер (голова ради) обирається населенням) та мерію (виконавчий орган місцевого самоврядування). У свою чергу мер у відповідності до норм ст. 82 Закону Угорщини "Про місцеве самоврядування" призначає нотаріуса (клерка), який очолює мерію [15]. Крім того, відповідно до ч. 3 ст. 33 Основного Закону Угорщини місцева рада може створювати комітети та комісії [8].

Правова форма реалізації компетенції органів місцевого самоврядування в досліджуваних країнах Центрально-Східної Європи виявляється в прийнятті органами самоврядування актів з питань місцевого значення, в межах, визначених законом. Так, у відповідності до норм ст. 18 Закону "Про ґмінне самоврядування" [10] рада ґміни приймає статут ґміни та бюджет ґміни, приймає рішення з питань податків і зборів, економічних програм, місцевих планів благоустрою територій тощо.

Відповідні норми щодо прийняття представницькими органами самоврядування локальних правових актів, у тому числі статуту та бюджету повіту, передбачені в ст. 12 Закону "Про повітове самоврядування" [12] і ст. 18 Закону "Про воєводське самоврядування" [13]. У законодавстві також закріплені нормотворчі повноваження органів місцевого самоврядування, зокрема, відповідно до ст. 104 Конституції Чехії представництво обця приймає рішення з питань місцевого самоврядування, якщо законом на це не уповноважене представництво територіальної самоврядної одиниці більш високого рівня. Представництва в межах своєї компетенції можуть приймати загальнообов'язкові постанови. Більш конкретні повноваження закріплені у статтях 84-85 Закону "Про обці", відповідно до яких представництво обця приймає локальні нормативні акти щодо внутрішньої структури, щодо бюджету та підсумкового балансу обця, щодо продажу або купівлі майна, щодо розвитку відповідних територій обця [11]. Стосовно вищих самоврядних одиниць – країв, то їх представництво

також наділене відповідними повноваженнями. Відповідно до статей 34-36 Закону "Про краї" представництво краю приймає рішення щодо подання законопроектів до Палати депутатів Чеської Республіки, приймає програми регіонального розвитку, приймає постанови щодо прийняття та затвердження бюджету краю тощо [14].

Угорське законодавство також наділяє органи місцевого самоврядування відповідними нормотворчими повноваженнями. Так, відповідно до ст.32 Основного Закону Угорщини органи місцевого самоврядування в межах власної компетенції з метою врегулювання місцевих суспільних відносин, не визначених законом, а також на основі наданих законом повноважень видають постанови місцевого самоврядування [8]. Крім того, вказаною статтею передбачено, що органи місцевого самоврядування приймають рішення щодо муніципальної власності та місцевого бюджету, щодо встановлення місцевих податків та зборів, щодо створення символіки муніципалітетів.

Правозастосовча форма реалізації компетенції органами місцевого самоврядування в Польщі, Чехії та Угорщині дуже тісно пов'язана з попередньою – нормотворчою формою, оскільки після прийняття відповідного акта слідує дії щодо його реалізації. При цьому суб'єктами реалізації можуть бути як зазначені представницькі органи місцевого самоврядування, так і виконавчі органи самоврядування, на які безпосередньо покладені повноваження щодо виконання рішень представницьких органів самоврядування. Відповідні норми визначені у законодавстві: ст. 30 Закону Польщі "Про гмінне самоврядування" [10], ст. 32 Закону Польщі "Про повітове самоврядування" [12], ст. 41 Закону Польщі "Про воєводське самоврядування" [13], ст. 102 Закону Чехії "Про обці" [11], ст. 59 Закону Чехії "Про краї" [14], ст. 81 Закону Угорщини "Про місцеве самоврядування" [15].

Інтерпретаційна форма роботи органів місцевого самоврядування в Польщі, Чехії та Угорщині нормами законодавства не закріплена.

Наступною формою реалізації компетенції органами місцевого самоврядування держав Вишеградської групи є контрольно-наглядова. Зазначена форма виявляється, насамперед, у повноваженнях представницьких органів місцевого самоврядування Польщі, Чехії та Угорщини контролювати діяльність виконавчих органів самоврядування, зокрема щодо виконання локальних нормативних актів та місцевого бюджету. Відповідні контрольні повноваження закріплені, зокрема, у статтях 15, 18а Закону Польщі "Про гмінне самоврядування" [10], статтях 9, 16 Закону Польщі "Про повітове самоврядування" [12], статтях 16, 30 Закону Польщі "Про воєводське самоврядування" [13], ст. 99 Закону Чехії "Про обці" [11], ст. 57 Закону Чехії "Про краї" [14], статтях 67, 81 Закону Угорщини "Про місцеве самоврядування" [15]. Однак варто зазначити певну особливість Угорщини. Так, рада муніципалітету не має контрольних повноважень щодо мера як голови ради та керівника мерії, оскільки його обирають місцеві жителі. При цьому й нотаріуса (клерка) як керуючого адміністратора мерії призначає мер. Хоча у передбачених законом випадках, зокрема, коли мер не виконав вимоги щодо декларування своїх доходів, рада у судовому порядку може домогтися тимчасового відсторонення мера від займаної посади [15].

Окремим аспектом аналізу класифікації компетенції місцевого самоврядування в Польщі, Чехії та Угорщині є її поділ на власну та делеговану. Підтримуючи думку П. М. Любченка [3], зазначимо, що власна компетенція місцевого самоврядування – це значна частина питань місцевого значення, яка законом прямо віднесена до відання територіальних громад і їх органів і не відноситься до відання жодного із органів державної влади.

Делегована компетенція місцевого самоврядування – це сукупність предметів відання і повноважень органів державної влади, що тимчасово передаються суб'єктам місцевого самоврядування [3].

У контексті аналізу делегованої компетенції варто зазначити про певну особливість функціонування місцевого самоврядування в Польщі, Чехії та Угорщині. Мова йде про представництво на місцевому рівні органів державної влади, саме цей факт і накладає певний відбиток зокрема на регламентацію делегованої компетенції. Поєднання державної та місцевої влади не усюди є ідентичним з причин того, що урядові "агенти" діють на різних рівнях адміністративно-територіального поділу.

Так, у Польщі вони функціонують лише на вищій ланці місцевого територіального поділу – воєводствах. У Чехії на місцевому рівні взагалі представництво державної влади (місцевих державних адміністрацій в українському розумінні) не передбачено, тому більшість повноважень і предметів відання передані від держави до органів місцевого самоврядування. Це, власне, і доведено відповідним закріпленням у Законі "Про общі", про що ми зазначили вище. А ось стосовно Угорщини ситуація цікавіша.

З 1 січня 2013 р. лівова частка делегованих повноважень, виконання яких забезпечували нотаріус і мерія, були передані до 198 новостворених державних районних управлінь, які підпорядковані окремим підрозділам центральної влади. Як зазначають представники Конгресу місцевих та регіональних влад, "Розподіл компетенції між центральним рівнем і місцевим самоврядуванням був радикально перероблений, виключно в інтересах центральної влади. Процедура консультації між представниками держави і місцевого самоврядування просто формальна. Численні асоціації, що представляють місцеву і регіональну владу в Угорщині, також не проводять ефективних консультацій". Найбільше повноважень було перерозподілено у сфері освіти та охорони здоров'я, управління і забезпечення діяльності яких перейшло до державної влади. Таким чином, очевидним є факт зміщення балансу компетенції – зміцнення ролі держави в управлінні місцевими справами і, відповідно, втрата повноважень органами місцевого самоврядування.

Аналізуючи компетенцію місцевого самоврядування в Польщі, Чехії та Угорщині, перш за все, варто зазначити, що до компетенції органів місцевого самоврядування в Польщі, Чехії та Угорщині належить вирішення усіх питань місцевого значення, які не віднесені до компетенції інших органів.

Компетенція органів місцевого самоврядування в досліджуваних країнах має певну класифікацію, зокрема, за суб'єктами, обсягом повноважень, предметами відання та формами реалізації. Питання щодо формування організаційної структури органів місцевого самоврядування, прийняття місцевих бюджетів, прийняття локальних актів, встановлення місцевих податків та зборів є власною компетенцією місцевого самоврядування, яку ніхто не може обмежити. Стосовно делегової компетенції, то, як правило, вона визначається відповідно до закону і домовленості сторін. При цьому особливістю Чеської

Республіки в аспекті делегованих повноважень є відсутність на місцевому рівні представників державної влади. Таким чином, закон наділяє місцеве самоврядування дуже широкими повноваженнями.

Окремо ми відзначили компетенцію місцевого самоврядування в Угорщині, оскільки внаслідок перерозподілу повноважень у бік держави місцеві органи самоврядування втратили вплив на певні сфери місцевого життя. Очевидно, що органи місцевого самоврядування в Угорщині є продовженням органів державної влади на місцях. На зазначених проблемах наголошують і представники європейських установ і організації, підкреслюючи, що сучасна система місцевого самоврядування Угорщини не відповідає принципам Європейської хартії місцевого самоврядування.

Стосовно Польщі та Чехії вбачається, що їх органи місцевого самоврядування наділені доволі широкою компетенцією щодо вирішення місцевих питань, вказані аспекти чітко врегульовані нормами відповідного законодавства.

Список використаних джерел

1. Конституційне право: словник термінів [Текст]. К.: Либідь, 2005. 568 с.
2. Серьогіна, С. Г. Теоретично-правові та організаційні засади функціонування інституту президентства в Україні [Текст]: монографія / С. Г. Серьогіна; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х.: Ксілон, 2001. 280 с.
3. Любченко, П. М. Компетенція суб'єктів місцевого самоврядування [Текст]: монографія / П. М. Любченко. Х.: ООО "Модель всесвіту", 2001. С. 172.
4. Європейська хартія місцевого самоврядування, Страсбург, 15 жовтня 1985 року (Хартія ратифікована Законом № 452/97-ВР (452/97-ВР) від 15.07.97). Дата

підписання: 6 листопада 1996 р. Офіційний переклад [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

5. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України [Текст] / [О. Бориславська, І. Заверуха, Е. Захарченко та ін.]; Швейц.-укр. проєкт "Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO". К. : ТОВ "Софія", 2012. С. 155.

6. Конституція Республіки Польща від 2 квітня 1997 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.sejm.gov.pl>

7. Конституція Чеської Республіки від 16 грудня 1992 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.vaclavak.ru>

8. Основний Закон Угорщини від 25 квітня 2011 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://archive.is>

9. Марченко, М.Н. Теория государства и права [Текст]: учебник / М. Н. Марченко. М.: Юрид. лит., 1996. С. 204.

10. Ustawa o samorzdzie gminnym z dnia 8 marca 1990 r. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://isip.sejm.gov.pl94>.

11. Закон Чеської Республіки № 128/2000 "Про обці (громади)" (Закон с. 128/2000 Sb. o Obcích (obecní zřizení)) [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.zakony.cz

12. Ustawa o samorządzie powiatowym z dnia 5 czerwca 1998 r. [Електронний ресурс] // Dz.U. 1998. № 91. Poz. 578. Режим доступу: <http://isip.sejm.gov>.

13. Ustawa z 05.06.1998 r. O samorządzie województwa [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.slaskie.pl

14. Закон Чеської Республіки № 129/2000 "Про краї" (Закон с. 129/2000 Sb. o Krajích (krajské zřizení)) [Електронний ресурс]. Режим доступу: [zakony.cz/seznamy/129-2000isb-zakon-o-krajich-\(krajskezrizeni\).html](http://zakony.cz/seznamy/129-2000isb-zakon-o-krajich-(krajskezrizeni).html).

15. Закон Угорщини "Про місцеве самоврядування" від 28.12.2011 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.kormany.hu>.

Список використаних джерел

1. Konstytutsiine pravo: slovnyk terminiv [Текст]. К.: Lybid, 2005. 568 s.

2. Serohina, S. H. Teoretychno-pravovi ta orhanizatsiini zasady funktsionuvannia instytutu prezidentstva v Ukraini [Текст]: monohrafiia / S. H. Serohina; Nats. yuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. Kh.: Ksilon, 2001. 280 s.

3. Liubchenko, P. M. Kompetentsiia subiektiv mistsevoho samovriaduvannia [Текст]: monohrafiia / P. M. Liubchenko. Kh.: ООО "Model vsesvitu", 2001. S. 172.

4. Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia, Strasburh, 15 zhovtnia 1985 roku (Khartiia ratyfikovana Zakonom № 452/97-VR (452/97-VR) vid 15.07.97). Data pidpysannia: 6 lystopada 1996 r. Ofitsyniy pereklad [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua>

5. Detsentralizatsiia publicnoi vlady: dosvid yevropeiskykh krain ta perspektvyv Ukrainy [Текст] / [О. Boryslavska, І. Zaverukha, Е. Zakharchenko та ін.]; Shveits.-ukr. proekt "Pidtrymka detsentralizatsii v Ukraini – DESPRO". К. : TOV "Sofiia", 2012. С. 155.

6. Konstytutsiia Respubliki Polshcha vid 2 kvitnia 1997 r. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://www.sejm.gov.pl>

7. Konstytutsiia Cheskoj Respubliki vid 16 hrudnia 1992 r. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://www.vaclavak.ru>

8. Osnovnyi Zakon Uhorshchyny vid 25 kvitnia 2011 r. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://archive.is>

9. Marchenko, M.N. Teoryia hosudarstva y prava [Текст]: uchebnyk / M. N. Marchenko. М.: Yuryd. lyt., 1996. S. 204.

10. Ustawa o samorzdzie gminnym z dnia 8 marca 1990 r. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://isip.sejm.gov.pl94>.

11. Zakon Cheskoj Respubliki № 128/2000 "Pro obtsi (hromady)" (Zakon s. 128/2000 Sb. o Obcích (obecní zřizení)) [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: www.zakony.cz

12. Ustawa o samorządzie powiatowym z dnia 5 czerwca 1998 r. [Elektronnyi resurs] // Dz.U. 1998. № 91. Poz. 578. Rezhym dostupu: <http://isip.sejm.gov>.

13. Ustawa z 05.06.1998 r. O samorzadzach wojewodztwa [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: www.slaskie.pl

14. Zakon Cheskoj Respubliki № 129/2000 "Pro kraj" (Zakon s. 129/2000 Sb. o Krajich (krajске zrizeni)) [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: [zakonycr.cz/seznamy/129-2000isb-zakon-o-krajich-\(krajскеzrizeni\).html](http://zakonycr.cz/seznamy/129-2000isb-zakon-o-krajich-(krajскеzrizeni).html).

15. Zakon Uhorshchyny "Pro mistseve samovriaduvannia" vid 28.12.2011 [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://www.kormany.hu>.

Гончарова О.В.

Науковий керівник:
к.ю.н., доцент **Шаповалова І.В.**

СПІЛЬНА ВЛАСНІСТЬ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

У статті досліджено основні проблеми реалізації та захисту права спільної приватної власності в Україні. Визначено основні напрямки реалізації права спільної власності та проблеми захисту спільної приватної власності у цивільному та цивільному процесуальному законодавстві. Узагальнено проблеми нерегульованості законодавчої бази та неоднозначності правозастосування у судовій практиці. Подано рекомендації щодо можливих методів та шляхів усунення проблем реалізації та захисту права спільної приватної власності.

Ключові слова: право приватної власності, спільна власність, спільна сумісна власність, спільна часткова власність.

Гончарова О.В.

СОВМЕСТНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ В ГРАЖДАНСКОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ

В статье исследованы основные проблемы реализации и защиты права совместной частной собственности в Украине. Определены основные направления реализации права совместной собственности и проблемы защиты совместной частной собственности в гражданском и гражданском процессуальном законодательстве. Обобщены проблемы неурегулированности законодательной базы и неоднозначности правоприменения в судебной практике. Даны рекомендации касательно возможных методов и путей устранения проблем реализации и защиты права совместной частной собственности.

Ключевые слова: право частной собственности, совместная собственность, совместная смежная собственность, совместная частичная собственность.

Honcharova O.V.

JOINT PROPERTY UNDER CIVIL LAW

The main problems of realization and protection of the right of joint private property in Ukraine are investigated in the article. The main directions of realization of the right of joint property and problems of protection of joint private property in the civil and civil procedural legislation are defined. The problems of unregulated legal framework and ambiguity of law enforcement in judicial practice are generalized. Recommendations on possible methods and ways to eliminate problems of realization and protection of the right of joint private property are given.

Keywords: private property right, joint ownership, joint joint ownership, joint partial ownership.

Постановка проблеми. Сьогодні право власності, як фундаментальне речове право, що належить фізичним та юридичним особам є одним із ключових проблемних питань як суспільного, так і державного значення. З одного боку це низька правова обізнаність громадян, з іншого – недосконала правова система, яка не дає можливості належним чином реалізовувати та захищати своє основне майнове право.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання власності на сьогоднішній день є без перебільшення основною та колосальною проблемою нашої країни, не дивлячись на безперечність ст.41 Конституції України [1] щодо непорушності права приватної власності.

Соціальний інститут приватної власності був предметом гострих теоретичних дискусій впродовж останніх декількох століть серед філософів, економістів, юристів та представників інших наук. Практичний аспект проблеми доповнюється відповідним недостатнім рівнем політичного усвідомлення значення цього інституту для вирішення назрілих проблем України. Зокрема й того аспекту, що для формування сприятливого інвестиційного клімату та підтримки інвестиційної привабливості потрібно забезпечити ефективний захист права приватної власності.

Як зазначає Дзера І.О.: "...реалізація права власності неможлива без встановлення механізму його захисту" [2]. Звертаючись до джерел теоретичного та сучасного права, а саме в розумінні поняття "правовий захист", діючі нормативно-правові акти України взагалі не містять чіткого формулювання такого терміну. За одним трактуванням "правовий захист" має виступати як система юридичних норм, спрямованих на запобігання порушення такого права та подальшу ліквідацію можливих або реальних наслідків (М.С. Малейн) [3], за іншим – "правовий захист" це механізм застосування державою відповідної міри примусу, спрямованої на відновлення порушеного права та забезпечення виконання юридичного обов'язку (С.С. Алексєєва) [4], проте найбільш влучним вважає застосунок трактування за І.О. Дзєрою, який визначає поняття "правового захисту", як системи активних заходів, які застосовуються власником, компетентним державним чи іншими органами, спрямованої на усунення порушення права власності й покладення виконання обов'язку з відновлення порушеного права на порушника [2].

Функціональний аспект власності – це реальне користування нею в процесі здійснення різних форм соціальної діяльності – від господарювання на землі до інтелектуальної творчості. Незаперечно важливість соціального функціонування власності трансформувалася у відповідний її економічний погляд як здатність володіти, розпоряджатися та користуватися засобами та продуктами праці.

Проблематикою спільної власності взагалі займалися такі вчені, як І. В. Бандурка, М. К. Галянтич, О. В. Дзера, І. В. Жилінкова, Л. Г. Лічман, О. П. Первомайський, І. В. Спасиво-Фатєєва, Я. М. Шевченко та ін. Питанням спадкового права присвятили свої праці Ю. О. Заїка, Л. В. Козловська, О. П. Печений, З. В. Ромовська, Є. О. Рябокони та інші дослідники права власності.

Метою дослідження є з'ясування особливостей набуття права приватної власності, зокрема і спільної сумісної, і спільної часткової, його реалізації та захисту у цивільному та цивільно процесуальному полі законодавства України, аналіз наявних колізій, недоліків законодавчої бази, виокремлення неоднозначностей у правозастосуванні судами різних інстанцій норм матеріального права, а також пошук можливих механізмів (методів) недопущення та усунення відповідних колізій та зловживань які мають місце на даний час.

Основні результати дослідження. Оскільки право спільної власності є одним із видів права власності, його учасникам притаманні як загальні права, які належать будь-якому власнику, так і спеціальні, притаманні тільки учасникам спільної часткової власності. До таких спеціальних прав належать: право на надання у володіння і користування співвласнику тієї частини майна, яка відповідає розміру його частки (ст. 358 ЦК); право співвласників домовитися про порядок володіння і користування спільним майном (ст. 358 ЦК); право на збільшення своєї частки, на добудову (прибудову) та поліпшення спільного майна (ст. 357 ЦК); переважне право придбання частки у разі її продажу одним із співвласників (ст. 362 ЦК); право на виділ частки в натурі (ст. 364 ЦК) та поділ спільного майна (ст. 367 ЦК) [5].

Власність двох чи більше осіб із визначенням часток кожного з них у праві власності є спільною частковою власністю (ст. 356 ЦК) [5]. Спільна власність вважається частковою, якщо договором або законом не встановлена спільна сумісна власність на майно. Підставами виникнення права спільної часткової власності, зокрема, можуть бути: придбання у власність майна двома чи більше особами за цивільно-правовими угодами; договір про спільну діяльність; домовленість подружжя шляхом укладення шлюбного договору вважати майно, набуте за час шлюбу, спільною

частковою власністю; прийняття спадщини кількома спадкоємцями; передача займаних квартир (будинків), житлових приміщень у гуртожитках у порядку приватизації в спільну часткову власність за письмовою згодою всіх повнолітніх членів сім'ї, які постійно мешкають у квартирі (будинку), житлових приміщеннях у гуртожитках [5].

В свою чергу право спільної сумісної власності є другим після спільної часткової власності різновидом права спільної власності. За загальними правами, права спільної сумісної власності ідентичні до прав спільної часткової власності, оскільки вони поширюються на тих самих суб'єктів права (двох та більше власників) та власне об'єкт права (майно). Однією із ключових відмінностей є те, що на умовах права спільної сумісної власності відсутнє визначення ідеальних (арифметичних) часток у праві спільної власності. Проте той факт, що частка учасника сумісної власності у спільному майні завчасно не визначена, не означає, що остання не визначається при припиненні відносин спільної сумісної власності щодо даного суб'єкта. Частка встановлюється при поділі майна між співвласниками (ст. 372 ЦК), а також при виділі частки одного з них (ст. ст. 370, 371 ЦК) [5]. Коло суб'єктів права спільної сумісної власності є аналогічним суб'єктам права спільної часткової власності (ч. 2 ст. 356 ЦК), за тим винятком, що ч. 2 ст. 368 ЦК встановлює, що законом можуть бути встановлені обмеження для держави та територіальних громад бути учасниками права спільної сумісної власності [5]. Водночас на практиці відносини спільної сумісної власності виникають майже винятково між фізичними особами. Варто підкреслити, що на відміну від права спільної сумісної власності подружжя, режим спільної сумісної власності членів сім'ї залишається великою мірою декларативним. Сприяє цьому і відсутність в Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України порядку посвідчення договорів між членами сім'ї як учасниками права спільної сумісної власності.

Аналізуючи нинішні реалії, можна цілком впевнено стверджувати, що ключовими (фундаментальними) проблемами реалізації та захисту права власності є: недосконала законодавча база та незавершена судова реформа, а відповідно відсутній належний механізм реалізації та захисту права, наявні прогалини та колізії нормативної бази створюють усі передумови для появи труднощів та проблем на шляху реалізації та захисту права приватної власності. Окрім того відсутній належний контроль обліку реєстраційних дій, відсутній належний механізм контролю за безвідповідальністю та/або бездіяльністю посадових осіб владних повноважень, недостатністю державного фінансування судових інстанцій, що у свою чергу спричиняє затягування строків вирішенні спорів усіх інстанцій, недостатня освіченість посадових осіб владних повноважень та невідомі застосування судами норм матеріального права, а як наслідок – різнобарвна судова практика винесених рішень щодо однакових спірних відносин.

Одним із прикладів можна навести справу № 462/518/18 від 01.04.2020 ВС/КЦС. Так, КЦС у своїй постанові зазначив, що відповідно до статті 60 СК України, норми якої кореспондуються з положеннями ст. 368 ЦК України майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважних причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Водночас розірвання шлюбу не припиняє права спільної сумісної власності на майно, набуте за час шлюбу (ст. 68 СК України). При цьому згідно ст. 65 СК України дружина, чоловік розпоряджаються майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, за взаємною згодою. При укладенні договорів одним із подружжя вважається, що він діє за згодою другого з подружжя. Дружина, чоловік має право на звернення до суду з позовом про визнання договору недійсним як такого, що укладений другим із подружжя без її його згоди, якщо цей договір виходить за межі дрібного побутового. Для укладення одним із подружжя договорів, які потребують нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, а також договорів стосовно цінного

майна, згода другого з подружжя має бути подана письмово. Згода на укладення договору, який потребує нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, має бути нотаріально засвідчена. Договір, укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї, створює обов'язки для другого з подружжя, якщо майно, одержане за договором, використане в інтересах сім'ї [6].

За положеннями частини третьої статті 50 Закону України "Про виконавче провадження" [7] у разі звернення стягнення на об'єкт нерухомого майна виконавець здійснює в установленому законом порядку заходи щодо з'ясування належності майна боржнику на права власності, а також перевірки, чи перебуває це майно під арештом. Виконавець перед вирішенням питання про звернення стягнення на нерухоме майно боржника повинен з'ясувати питання, чи не володіє він даним нерухомим майном спільно з іншими особами, після чого вирішувати питання про визначення частки майна боржника у майні, яким він володіє спільно з іншими особами. Проте, приватний виконавець у порушення вказаної норми тільки пересвідчився в тому, що квартира зареєстрована на боржника і не з'ясував його сімейний стан та не встановив, чи придбана квартира в період шлюбу. Таким чином із врахуванням того, що вказана квартира є спільною сумісною власністю подружжя, як така, що придбана ними у період шлюбу, відчуження належної позивачу частки у квартирі на електронних торгах без її згоди є порушенням прав позивача як співвласника вказаного майна."

З іншого прикладу можна навести дві справи (спір подружжя щодо захисту права спільної сумісної власності одного із подружжя): Велика палата Верховного Суду у постанові від 21.11.2018 у справі №372/504/17 вказав, що розірвання шлюбу не припиняє права спільної сумісної власності на майно, набуте за час шлюбу [8]. Розпорядження майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності, після розірвання шлюбу здійснюється співвласниками виключно за взаємною згодою відповідно до Цивільного кодексу. І лише після поділу такого майна, виділення конкретних часток кожному зі співвласників воно набуває статусу спільної часткової чи особистої приватної власності. При цьому ВП відступила від правового висновку Верховного Суду України, викладеного у постановках від 7.10.2015 у справі №6-1622цс15, від 27.01.2016 у справі №6-1912цс15 та від 30.03.2016 у справі №6-533цс16. У них ВСУ зазначав, що укладення одним із подружжя договору щодо розпорядження спільним майном без згоди іншого може бути підставою для визнання такого договору недійсним лише в тому разі, якщо буде встановлено, що той з подружжя, який уклав договір, та третя особа – контрагент за таким договором діяли недобросовісно. Зокрема, що третя особа знала чи не могла не знати, що майно належить подружжю на праві спільної сумісної власності, і що той із подружжя, який уклав договір, не отримав згоди на це іншого. Такі висновки, на думку ВП ВС, суперечать принципу рівності як майнових прав подружжя, так і прав співвласників, власність яких є спільною сумісною без визначення часток [9].

Про яку ж правову рівність може йти мова, а тим більше, про належний рівень захисту права власності.

Висновки. Основними напрямками удосконалення для покращення ситуації щодо реалізації та захисту права приватної власності та попередження можливих проблемних питань можуть бути:

1. Формалізація та запровадження законодавчих ініціатив, щодо створення окремого інституту приватної власності та спрощених процесуальних механізмів захисту права власності.
2. Удосконалення електронних механізмів захисту отримання доступу до державних ресурсів, які містять відомості, щодо набувачів (суб'єктів) та об'єктів права власності.
3. Формалізація та встановлення деталізованих жорстких вимог перевірки посадовими особами владних повноважень документів, які підлягають перевірці та реєстрації під час здійснення процедури отримання права власності або внесення змін у відповідно правовстановлюючі документи.
4. Формалізація та запровадження законодавчих ініціатив, щодо покладення суворої (жорсткої) відповідальності та застосування належних видів державного при-

мусу, щодо посадових осіб владних повноважень за здійснення протиправних дій, бездіяльність та профільної кваліфікованої юридичної перепідготовки посадових осіб владних повноважень.

5. Приведення судових рішень найвищої гілки влади до єдиного розуміння, трактування та застосування норм матеріального права.

6. Скорочення обсягу інституцій регуляторного контролю з питань реалізації та захисту приватної власності та посилення контролю щодо запобігання та попередження рейдерської діяльності та колекторської діяльності.

Список використаних джерел

1. Конституція України. [Електронний ресурс]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право" / І.О.Дзера; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. К., 2001. 35 с.

3. Малєин М.С. Гражданский закон и права личности в СРСР. М. : Юрид. лит., 1981. 192 с.

4. Легенченко М.О. Поняття охорони й захисту права та їх співвідношення // Актуальні проблеми держави і права, 2014. С.24-26.

5. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06>

6. Реалізація майна подружжя на публічних торгах без згоди одного з подружжя порушує право останнього на вільне користування і розпорядження ним (ВС/КЦС у справі № 462/518/18 від 01.04.2020). [Електронний ресурс]: https://protocol.ua/ru/vs_ktss_realizatsiya/

7. Про виконавче провадження: Закон України. [Електронний ресурс]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>

8. Постанова Пленуму Вищого Спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 5 07.02.2014 "Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав", [Електронний ресурс]. Верховна Рада: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14#Text>

9. Постанова Вищого господарського суду України від 29.11.2011 р. у справі № 22/5009/3458/11 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. Режим доступу : www.reyestr.court.gov.ua.

10. П. Петровський "Проблеми та перспективи розвитку соціального інституту приватної власності в Україні" // Журнал "Ефективність державного управління". 2017. ВІП. 3 (52). Ч. 1

Spysook vykorystanykh dzherel

1. Konstytutsiia Ukrainy. [Elektronnyi resurs]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Dzera I.O. Tsyvilno-pravovi zasoby zakhystu prava vlasnosti v Ukraini : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.03. "Tsyvilne pravo i tsyvilnyi protses; simeine pravo; mizhnarodne pryvatne pravo" / I.O.Dzera; Kyivskiy natsionalnyi universytet im. T. Shevchenka. K., 2001. 35 s.

3. Maleyn M.S. Hrazhdanskiy zakon y prava lychnosty v SRSR. M. : Yuryd. lyt., 1981. 192 s.

4. Lehenchenko M.O. Poniattia okhorony y zakhystu prava ta yikh spivvidnoshennia // Aktualni problemy derzhavy i prava, 2014. S.24-26.

5. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Elektronnyi resurs]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06>

6. Realizatsiia maina podruzhzhia na publichnykh torhakh bez zghody odnogo z podruzhzhia porushuie pravo ostannoho na vilne korystuvannia i rozporiadzhennia nym (VS/KTsS u spravi № 462/518/18 vid 01.04.2020). [Elektronnyi resurs]: https://protocol.ua/ru/vs_ktss_realizatsiya/

7. Pro vykonavche provadzhennia: Zakon Ukrainy. [Elektronnyi resurs]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>

8. Postanova Plenumu Vyshchoho Spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav № 5 07.02.2014 "Pro sudovu praktyku v spravakh pro zakhyt prava vlasnosti ta inshykh rechovykh prav", [Elektronnyi resurs]. Verkhovna Rada: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14#Text>

9. Postanova Vyshchoho hospodarskoho sudu Ukrainy vid 29.11.2011 r. u spravi № 22/5009/3458/11 // Yedyni derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : www.reyestr.court.gov.ua.

10. P. Petrovskiy "Problemy ta perspektyvy rozvytku sotsialnogo instytutu pryvatnoi vlasnosti v Ukraini" // Zhurnal "Efektyvnist derzhavnogo upravlinnia". 2017. VYP. 3 (52). Ch. 1.

Ковальова В.В.

*Науковий керівник
к.ю.н., доцент Матвеев С.В.*

ЦІЛІСНИЙ МАЙНОВИЙ КОМПЛЕКС ЗАЛІЗНИЦЬ УКРАЇНИ: СКЛАД ТА УМОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ

У статті досліджено матеріал, який показує, що на сьогодні існують істотні обмеження в діяльності залізниць, щодо користування, володіння та розпорядження майном, яке передане їй товариством. Такі обмеження в розпорядженні майном встановлюють неповноцінну реалізацію основної мети діяльності Товариства та Філії, і в свою чергу негативно впливають на якість послуг, які надаються залізницями.

Ключові слова: залізниця, майно, транспорт, право власності, Товариства, Філії.

Ковалева В.В.

ЦЕЛОСТНЫЙ ИМУЩЕСТВЕННЫЙ КОМПЛЕКС ЖЕЛЕЗНЫХ ДОРОГ УКРАИНЫ: СОСТАВ И УСЛОВИЯ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ

В статье исследованы материал, который показывает, что на сегодняшний день существуют существенные ограничения в деятельности железной дороги, по пользования, владения и распоряжения имуществом, переданным ей обществом. Такие ограничения в распоряжении имуществом устанавливают неполноценную реализацию основной цели деятельности Общества и Филиала, и в свою очередь негативно влияют на качество услуг, предоставляемых железными дорогами.

Ключевые слова: железная дорога, имущество, транспорт, право собственности, Общества, Филиала.

Kovalova V.V.

INTEGRAL PROPERTY COMPLEX OF UKRAINIAN RAILWAYS: COMPOSITION AND OPERATING CONDITIONS

The article examines the material that shows that today there are significant restrictions on the activities of the railway, the use, possession and disposal of property transferred to it by the company. Such restrictions on the disposal of property establish an incomplete realization of the main purpose of the Company and the Branch, and in turn negatively affect the quality of services provided by the railways.

Keywords: railway, property, transport, property right, Societies, Branches.

Постановка проблеми. Транспорт є однією з найважливіших базових системоутворюючих галузей виробничої інфраструктури національної економіки, що забезпечує потреби суспільного виробництва і населення в перевезеннях [7]. Україна має дуже сприятливі умови для формування та розміщення транспортної мережі. З огляду на геополітичні умови потенціал транзитності залізниць України один із найбільших в Європі. Серед всіх видів транспорту, що існують сьогодні, найбільш перспективний –

залізничний, оскільки він оптимально відповідає поєднанню швидкісних, екологічних і цінових вимог. Територіальна організація і галузева структура народного господарства, а також вигідне економіко-географічне розташування завдали вектор розвитку та розміщення підприємств залізничної галузі України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження склали роботи вітчизняних вчених-господарників, таких як: О.А. Беляневич, О.Ю. Битяк, О.М. Вінник, Д.В. Задохайло, Г.Л. Знаменського, І.М. Кравець, В.К. Мамутов, В.С. Мілаш, О.П. Подцерковний, К.В. Плавшуда, В.В. Резникова, А.В. Семенишин, В.А. Щерменко, О.В. Шаповалова, В.С. Щербина та ін.

Мета дослідження. Дослідити цілісний майновий комплекс залізниць України: склад та умови функціонування

Основні результати дослідження. У господарському законодавстві України визначено, що учасниками господарських відносин є суб'єкти господарювання, органи державної влади і місцевого самоврядування, що наділені відповідною господарською компетенцією, споживачі, громадяни, громадські й інші організації, що виступають засновниками суб'єктів господарювання або здійснюють щодо останніх організаційно-господарські повноваження, які ґрунтуються на основі відносин власності. Безпосередньо поняття "суб'єкт господарювання" вживається у ч. 4 ст. 13 Конституції України в контексті забезпечення державного захисту прав всіх суб'єктів права власності й господарювання, а також соціальної спрямованості економіки. Це фактично означає, що суб'єкт господарювання є самостійним учасником господарських відносин.

Тому для того, щоб бути активним учасником господарсько-правових відносин, суб'єкт господарювання повинен мати певне майно. Проте для подальшого ефективного використання майна в господарській діяльності слід визначитися, на підставі яких правових режимів воно йому належить.

Отже, правовий режим майна – це сукупність вимог, які визначаються до майна при його набутті, використанні у процесі господарської діяльності, вибутті. У господарській діяльності правовий режим майна розкривається через встановлення окремих правил обліку майна, а також порядку погашення його вартості тощо.

Категорія правового режиму майна дозволяє розкрити правове становище суб'єкта господарювання у повному обсязі, визначити зміст його майнових прав та обов'язків у процесі здійснення ним господарської діяльності.

Зміст правового режиму майна визначається структурою майна суб'єкта господарювання, порядком набуття (формування), використання та вибуття майна, закріплення за суб'єктом господарювання у правових формах (видах) майнового відокремлення чи на іншій правовій підставі, а також порядком звернення стягнення на майно кредиторами суб'єкта господарювання.

Основою правового режиму майна суб'єкта господарювання, на якій базується його господарська діяльність, є право власності й інші речові права: право господарського відання та оперативного управління.

Слід зазначити, що поширення у правовому просторі України інституту господарського відання та оперативного управління, які не були включені до Цивільного кодексу України 2003 р., у зв'язку з тим що цивілісти вважали необхідним наділити усіх юридичних осіб правом власності на закріплене майно, було збережено у Господарському кодексі України та в іншому господарському законодавстві, враховуючи давнє відстоювання правниками-господарниками ціннісних характеристик цих обмежених речових прав у зв'язку із фактичною та юридичною неможливістю наділення підприємств державного та комунального секторів економіки правом (приватної) власності [10].

Слід також звернути увагу на те, що зміст правового режиму майна суб'єкта господарської діяльності визначається залежно від організаційно-правової форми господарської організації.

Майновою основою господарювання є право власності. Право власності – це речове право, яке характеризується найбільш повним та абсолютним, виключним, безпосереднім і безстроковим володарюванням особи над річчю, що поєднане із

ставленням до речі як до власної, обмеження якого допускається лише в передбачених Конституцією та іншими законами випадках.

Суб'єкт господарювання має право самостійно розпоряджатися закріпленим за ним майном, за винятком майна, обмеження щодо розпорядження яким встановлюються законом. Так, обмеження стосується відчуження майна, передачі його в заставу (майна, яке належить до основних фондів). Цілісні майнові комплекси підприємство має право здавати в оренду лише за згодою органу, до сфери управління якого воно входить.

Право господарського відання припиняється на підставах, які передбачені для припинення права власності, та у випадках правомірного вилучення чи перерозподілу майна власником. Право господарського відання припиняється внаслідок приватизації майна суб'єкта господарювання [1].

Практичне значення права оперативного управління полягає у тому, що воно визначає співвідношення майнових прав конкретних державних організацій з правами держави як власника відповідного майна, встановлює межі майнової самостійності "служить юридичним засобом участі державних органів в майновому обороті", будучи "правом на майно в сфері безпосереднього господарювання" [6].

Зміст права оперативного управління можливо розкрити через аналіз правомочностей носіїв цього права щодо володіння, розпорядження та користування наданим їм майном. Сама держава не може безпосередньо володіти всією масою свого майна, вона володіє ним через свої органи, через створені нею юридичні особи публічного права, яким майно передається в оперативне управління. Лише в такому випадку право володіння одержує свій конкретний зміст. Закріплене за юридичними особами публічного права на праві оперативного управління майно виходить з володіння держави. Володільцем стає носій права оперативного управління, який здійснює фактичне панування над майном [1].

Визначивши теоретичні основи поняття правового режиму майна та майна взагалі, слід зазначити, що законодавці під майном підприємств транспорту, відповідно до ст. 9 ЗУ "Про транспорт", розуміють транспортні засоби, споруди, фінансові ресурси, устаткування транспорту, шляхи сполучення, закріплені за підприємствами, об'єднаннями, установами та організаціями центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері транспорту, дорожнього господарства, туризму та інфраструктури, є загальнодержавною власністю і належить до єдиної транспортної системи [4].

Господарський кодекс України класифікує майно підприємств, в залежності від економічної форми, якої воно набуває у процесі здійснення господарської діяльності, на: основні фонди, оборотні активи, кошти та товари.

Так, відповідно до статті 139 Господарського кодексу України, основними фондами виробничого та невиробничого призначення являються будинки, споруди, машини і устаткування, обладнання, інструмент, виробничий інвентар та приладдя, господарський інвентар та інше майно тривалого використання, що віднесено до основних фондів законодавством. Оборотними засобами є сировина, паливо, матеріали, малоцінні предмети та предмети, що швидко зношуються, інше майно виробничого і невиробничого призначення, що віднесено до оборотних засобів законодавством.

Коштами у складі майна суб'єктів господарювання є гроші у національній та іноземній валюті, призначені для здійснення товарних відносин цих суб'єктів з іншими суб'єктами, а також фінансових відносин відповідно до законодавства.

Товарами у складі майна суб'єктів господарювання визнаються вироблена продукція (товарні запаси), виконані роботи та послуги [2].

Слід зазначити, що діяльність підприємств залізничного транспорту України, як невід'ємної частини загальної транспортної системи країни, підтримує соціальний та економічний розвиток регіонів, забезпечує зміцнення та обороноздатність країни й раціональне функціонування усіх галузей суспільного виробництва, сприяє розширенню міжнародного співробітництва та розвитку продуктивних сил.

Тому основою для забезпечення якісних залізничних перевезень у внутрішньому та міжнародному сполученні виступає інфраструктура і залізничний рухомий склад.

А, отже, для нормальної та безпечної експлуатації залізниці повинні мати:

- в робочому стані колії з відповідним колійним розгалуженням для обгону, формування поїздів та здійснення відповідної маневрової роботи (станції, роз'їзди тощо);
- спеціальні споруди для посадки, висадки та обслуговування пасажирів (платформи, вокзали тощо), а також для зберігання вантажів та здійснення розвантажувально-навантажувальних робіт (складські приміщення, комори);
- в робочому стані пристрої сигналізації та зв'язку;
- споруди для ремонту та екіпірування локомотивів і вагонів (заводи, депо, вагонні дільниці тощо);
- пристрої водозабезпечення;
- централізований диспетчерський апарат управління безпекою руху.

Слід зауважити, що останнім часом залізнична галузь перебуває у процесі реформування, тому при вивченні питання майнового комплексу залізниць України треба розглянути декілька моделей майнових відносин, що були притаманні як державному підприємству, так і на сьогодні вже створеному публічному акціонерному товариству.

Отже, залізниця залишається основною організаційною ланкою на залізничному транспорті. Майно залізниці при організаційно-правовій формі державного підприємства становили виробничі і невиробничі фонди та інші цінності, вартість яких відображалась у самостійному балансі залізниці. Майно було державною власністю і закріплювалось за залізницею на праві господарського відання.

Реалізуючи право господарського відання, залізниця володіла, користувалася та розпоряджалася зазначеним майном на свій розсуд та вчиняла щодо цього майна будь-які дії, що не суперечили чинному законодавству, з обмеженням правомочності розпорядження щодо окремих видів майна з попереднім узгодженням із Уповноваженим органом управління та Укрзалізницею.

На праві господарського відання залізниці належали:

- магістральні залізничні лінії загального користування і розміщені на них технологічні споруди, передавальні пристрої, які безпосередньо використовуються для забезпечення перевізного процесу;
- залізничні колії загального користування (земляне полотно, верхня будова колії та штучні споруди) на перегонах і залізничних станціях, що призначені для пропуску поїздів, виконання операцій з прийому та відправлення поїздів, прийому та видачі вантажу, багажу і вантажобагажу, виконання сортувальної та маневрової роботи;
- залізничні переїзди з обладнанням;
- пристрої та лінії сигналізації, централізації і блокування;
- будівлі, споруди, приміщення, в яких розміщені пристрої сигналізації, централізації і блокування;
- контактна мережа;
- лінії електропостачання, що живлять тягові підстанції, контактну мережу, устаткування сигналізації, централізації, блокування, обчислювальної техніки інформаційних комплексів управління рухом на залізничному транспорті загального користування;
- будівлі, споруди, приміщення і обладнання тягових та трансформаторних підстанцій;
- будівлі, споруди і обладнання пунктів групування, постів секціонування, дизельних електростанцій;
- системи та лінії управління і телеуправління устаткуванням електропостачання;
- будівлі, споруди й приміщення, інженерні системи і системи життєзабезпечення обчислювальних і диспетчерських центрів;
- розпорядче і станційне обладнання оперативного-технологічного зв'язку, яке забезпечує керування технологічним процесом на залізничному транспорті загального користування;

- будівлі, споруди, приміщення, пристрої і обладнання пунктів дислокації відновлювальних та пожежних поїздів, залізничний рухомий склад відновлювальних і пожежних поїздів, оснащення й залізничні колії загального користування, на яких вагони дислокуються [3].

Джерелами формування майна залізниці до процесу проведення структурних змін, які полягають у зміні організаційно-правової форми господарювання, були:

- майно, передане їй центральними і місцевими органами виконавчої влади;
- майно, придбане Укрзалізницею за рахунок централізованих коштів і передане залізниці;
- майно, передане залізниці від інших залізниць за рішенням Укрзалізниці й Уповноваженого органу управління;
- доходи, одержані від наданих послуг та реалізації продукції, а також від інших видів господарської діяльності;
- доходи, одержані від цінних паперів;
- кредити банків та інших кредиторів;
- капітальні вкладення та дотації з бюджетів;
- безоплатні або благодійні внески, пожертвування організацій, підприємств і громадян;
- майно, придбане у інших суб'єктів господарювання, організацій і громадян у встановленому законодавством порядку;
- інше майно, набуте на підставах, не заборонених чинним законодавством України;
- інші джерела, не заборонені законодавством України.

Відчуження основних фондів, що є державною власністю і були закріплені за залізницею, здійснювалось у порядку, встановленому чинним законодавством, за погодженням з Укрзалізницею та Уповноваженим органом управління. Кошти, одержані від продажу майнових об'єктів, що належали до основних фондів, використовувались відповідно до законодавства України та затвердженого фінансового плану залізниці.

Залізниця мала право здавати в оренду підприємствам, організаціям та установам, а також громадянам устаткування, транспортні засоби (крім рухомого складу і контейнерів), інвентар та інші матеріальні цінності, які їй належать, згідно з вимогами чинного законодавства України.

Тому на той час організаційно-правова форма державного підприємства була логічно вибрана для залізниць України як суб'єкта ринкових відносин, що займають монопольне становище, яка полягала у відносній самостійності щодо прийняття рішень стосовно розпорядження майном з урахуванням особливостей реалізації державної економічної політики у сфері транспорту.

Однак на цей час, після проведення низки реформ та структурних перетворень, на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 25.06.2014 №200, було створене публічне акціонерне товариство "Українська залізниця" (далі – ПАТ "Укрзалізниця") [5]. ПАТ "Укрзалізниця" є правонаступником усіх прав та обов'язків Укрзалізниці і підприємств залізничного транспорту. Мета діяльності Товариства полягає у задоволенні потреб держави, юридичних та фізичних осіб у безпечних і якісних залізничних перевезеннях у внутрішньому і міжнародному сполученні, роботах і послугах, що виконує (налає) Товариство, забезпеченні ефективного функціонування і розвитку залізничного транспорту, створенні умов для підвищення конкурентоспроможності галузі, отриманні прибутку від провадження господарської діяльності [12]. Отже, реалізація вказаної мети полягає, зокрема, у забезпеченні якісного та ефективного використання майна, що безпосередньо приймає участь у процесі здійснення перевезень залізничним транспортом, тобто задоволення публічних інтересів споживачів таких послуг.

Реалізуючи право власності, що полягає у володінні, користуванні та розпорядженні належним майном, Товариство має право вчиняти щодо нього будь-які дії, які не суперечать діючому законодавству, вимогам Статуту та меті діяльності Товариства.

У Товариства відсутнє право щодо безоплатної передачі майна Товариства, що внесено до його статутного капіталу, громадянам чи іншим юридичним особам, окрім випадків передбачених законом [9; 12].

Товариство розпоряджається майном, що внесене до його статутного капіталу та, яке набуто ним під час здійснення господарської діяльності, у порядку, що встановлюється законодавством, враховуючи обмеження щодо розпорядження вказаним майном, які визначаються законом та Статутом Товариства. Такий же порядок розпорядження майном Товариства під час списання, відчуження, передачі в користування, оренду, концесію відповідного майна. Отримані від операцій з майном кошти, в обов'язковому порядку спрямовуються на провадження діяльності, що визначена Статутом Товариства.

Використання, утримання державного майна, яке закріплене за Товариством на праві господарського відання, а також розпорядження ним здійснюється, враховуючи обмеження, що встановлюються законодавством. Включається до активів Товариства майно, яке є державною власністю та закріплене за ним на праві господарського відання. Товариство не може вчиняти правочини, які тягнуть за собою відчуження такого майна.

Товариство несе ризик випадкового знищення чи пошкодження майна, яке є його власністю та майна, яке закріплене за ним на праві господарського відання. Списання майна, яке закріплене за Товариством на праві господарського відання, реалізується ним у порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України. Використання, володіння та утримання земельних ділянок, які надані Товариству на праві постійного користування здійснюється за їх цільовим призначенням у відповідності до чинного законодавства [9; 11].

З огляду на зміни, що відбулися, слід звернути увагу на те, що залізниця, як основна організаційна ланка залізничного транспорту, на сьогодні входить до складу Товариства як Філія, тобто його відокремлений підрозділ, який не має статусу юридичної особи та реалізує делеговані Товариством функції у визначеному регіоні транспортної мережі, відповідно до мети, завдань та предмету діяльності Товариства. Межі Філії затверджуються рішенням правління Товариства.

Крім того, зараз Філія (залізниця) володіє та користується майном, яким наділило її Товариство, а також майном, яке придбавається або набувається для цілей забезпечення діяльності Філії. Філія не є власником майна. Майно, яким наділена Філія, належить Товариству на праві власності або закріплене за ним на праві господарського відання.

На сьогодні майно Філії (залізниці) складається з основних засобів, оборотних активів, а також інших матеріальних та нематеріальних активів, вартість яких відображається в окремому балансі Філії, а також земельних ділянок, якими Товариство наділяє Філію для досягнення мети та виконання завдань діяльності Філії.

Філія розпоряджається майном, яким вона наділена, за погодженням з Товариством. Джерелами формування майна Філії є:

- грошові кошти та майно, яким Товариство наділило Філію;
- грошові кошти, отримані Філією у результаті діяльності, що нею здійснюється;
- майно, придбане Філією у процесі діяльності, що нею здійснюється;
- майно, безкоштовно передане Філії юридичними та фізичними особами;
- інші джерела, не заборонені законодавством.

Філія (залізниця) від імені Товариства має право щодо майна, яким вона наділена, здійснювати тільки ті дії, у тому числі вчиняти правочини (укладати договори, угоди), що не суперечать законодавству, Статуту Товариства, Положенню про Філію та іншим внутрішнім документам Товариства. Крім того, вона використовує та утримує майно, в тому числі і земельні ділянки, якими її наділило Товариство, відповідно до мети та предмету діяльності, в межах повноважень, а також Філія надає Товариству обґрунтовані пропозиції щодо списання, відчуження, передачі в користування, оренду, концесію майна, яким вона наділена [11].

Висновки. Отже, враховуючи матеріал, викладений вище, приходимо до висновку, що на сьогодні існують істотні обмеження в діяльності Філії (залізниці) щодо користування, володіння та розпорядження майном, яке передане їй Товариством. Такі обмеження в розпорядженні майном встановлюють неповноцінну реалізацію

основної мети діяльності Товариства та Філії, і в свою чергу негативно впливають на якість послуг, які надаються залізницями.

Слід зазначити, що процес укорінення таких речових прав як господарське відання та оперативне управління посилюється. Наприклад, Кабінет Міністрів України, бажаючи захистити право державної власності, іноді використовує право господарського відання навіть у випадках утворення корпоративних підприємств, які за природою не повинні засновуватися на власності однієї особи (держави). Йдеться, зокрема, про ВАТ "Національна акціонерна компанія "Укргролізінг", майно якої згідно з статутом, затвердженим Кабінетом Міністрів України у редакції від 11.03.2009 р., закріплене за нею на праві господарського відання. Хоча у цьому випадку збереження державної форми власності мало б відбуватися шляхом перетворення ВАТ на державне комерційне підприємство, але наполегливість держави у застосуванні права господарського відання доводить неприйнятність закріплення майна державними підприємствами на праві власності, про що неодноразово писалося в науці господарського права.

Крім зазначених вище особливостей правового режиму майна залізниць України слід зважати на те, що цілісність майнового комплексу залізничного транспорту України визначається не тільки сукупністю активів, які забезпечують провадження окремої діяльності на постійній і регулярній основі та визначають загальнодержавне значення такого підприємства, а й також забезпечення безпеки провадження такої діяльності та злагодженість дій, у нашому випадку, диспетчерського апарату управління безпекою руху.

Тому цілісність майнового комплексу залізничного транспорту України підтримується ще й тим, що вони об'єднані єдиною системою забезпечення безпеки інфраструктури залізничного транспорту, яка при цьому гарантує безпеку життя і здоров'я пасажирів, громадян та працівників залізниць як учасників процесу перевезень та цілісність доставки вантажу під час здійснення перевезення залізничним транспортом і захист навколишнього природного середовища.

Отже, під безпекою на залізничному транспорті слід розуміти безпеку руху і експлуатації залізничного транспорту та інших технічних засобів, що беруть участь у процесі перевезення пасажирів та вантажу, екологічну та пожежну безпеку, промислову і санітарно-епідеміологічну безпеку та безпеку праці.

Проте все одно основне місце займає безпека руху експлуатації залізничного транспорту, що і є основним завданням диспетчерського апарату управління безпекою руху, оскільки за допомогою злагоджених дій диспетчерів забезпечується той стан захищеності процесу руху залізничного рухомого складу при якому відсутній ризик виникнення транспортних подій та їх наслідків, які можуть негативно вплинути на життя та здоров'я пасажирів, навколишнє середовище, а також на майно фізичних (пошкодження багажу та ручної поклажі) та юридичних осіб (псування, недостача вантажу тощо).

Крім того, система управління безпекою включає в себе безперерйне та безаварійне функціонування залізничного транспорту, що забезпечується централізованим диспетчерським апаратом управління безпекою руху.

Слід звернути увагу на те, що землі смуги відведення залізниць є однією з важливих складових земель залізничного транспорту, оскільки виконують функцію територіально-просторового базису для розміщення залізничного полотна, інженерних та штучних споруд, обладнання, лінійно-колійних та інших технологічних будівель, пристроїв залізничної сигналізації та зв'язку, ліній електропостачання та інших споруд, які забезпечують ефективне функціонування залізничного транспорту України.

Крім того, до земель, що обслуговують комерційно-експлуатаційні будівлі, відносяться також ділянки, які зайняті під складськими приміщеннями, паливними та нафтобазами, водопроводами, а також майданчиками для складування масових об'ємних вантажів, що готуються до відправки.

Земля, на якій розташовані державні залізниці, в тому числі смуги відведення залізниць під залізничним полотном та його облаштуванням, станціями з усіма будівлями і спорудами енергетичного, локомотивного вагонного, колійного, вантажного і пасажирсь-

кого господарства, сигналізації та зв'язку, водопостачання, каналізації; під захисними та укріплювальними насадженнями, службовими, культурно-побутовими будівлями та іншими спорудами, які необхідні для забезпечення роботи залізничного транспорту, відносяться до земель залізничного транспорту та не може передаватись у приватну власність.

Також розглядаючи поняття земель залізничного транспорту не слід забувати і про охоронні зони, тобто ділянки землі, які прилегли до земель залізничного транспорту загального користування та необхідні за для забезпечення збереження, міцності та стійкості споруд, пристроїв та інших об'єктів залізничного транспорту. Вони встановлюються КМУ для забезпечення у межах смуги відведення нормальної експлуатації залізничних колій, ліній електропостачання та зв'язку, інших пристроїв та об'єктів залізничного транспорту загального користування, а також у місцях, де є небезпека зсувів, обвалів, розмивів, селей, снігозанесень та інших небезпечних впливів.

В подальшому, під час проведення відповідних реформ, слід не забувати про статус земель залізничного транспорту, охоронних зон і враховувати їх при обранні тієї майнової та управлінської моделі відносин, що будуть забезпечувати якісне функціонування залізничної галузі.

На нашу думку, під час здійснення надалі структурних змін у галузі необхідно звертати особливу увагу на майно, яке використовується в господарській діяльності підприємствами залізничного транспорту (Філіями – залізницями). Отже, якщо провести його розмежування на дві категорії, тобто майно, яке повинно обов'язково перебувати в державній власності, отже критичне майно, без якого здійснення господарської діяльності у сфері залізничних перевезень неможливе, тобто те, що визначає галузь як монополію та з обов'язковим врахуванням положень постанови КМУ від 04.03.2015 № 83 "Про затвердження переліку об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави" [13] та майно, використання якого можливе при залученні приватних інвестицій, отже на конкурентних засадах, то це дозволить виділити єдиний господарський механізм функціонування залізничного транспорту, в якому буде поєднано природну монополію, послуги, що надаються на комерційних (ринкових) засадах, і забезпечення публічних інтересів суспільства (безпека руху, доступність перевезень тощо).

У разі функціонування такої моделі господарсько-правових відносин у сфері залізничного транспорту потрібно буде звернути увагу на відпрацювання таких питань:

- особливий порядок призначення керівників залізниць, який би не залежав від політичної ситуації в державі;
- незалежність кадрової політики;
- особливий порядок управління такими підприємствами: створення спеціалізованої комісії, що буде здійснювати функції державного регулювання тарифів на залізничному транспорті, тобто формування тарифної політики на ринку послуг, що відносяться до природної монополії, а також забезпечення державного нагляду за безпекою руху та здійснення координації діяльності перевізників;
- особливий порядок набуття, напрямки використання та відчуження (передачі в оренду) майна;
- правові засади надання послуг на конкурентних засадах: відкрита та прозора процедура закупівель продукції, регламентація надання послуг (розробка типових договорів, встановлення стандартів, технічних регламентів тощо), створення потужної антикорупційної системи та відчутні санкції для порушників;
- правові засади використання земель залізничного транспорту суб'єктами господарювання та правові принципи взаємодії держави як власника земель залізничного транспорту і тих суб'єктів господарювання, що будуть забезпечувати якісне функціонування залізничної галузі.

Список використаних джерел

1. Винар Л.В. Юридичні особи, засновані державою: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. 172 с.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>

3. Про затвердження Порядку визначення майна залізничного транспорту, що передається публічному акціонерному товариству "Українська залізниця" на праві господарського відання: Наказ Міністерства інфраструктури України від 12.11.2012 № 667. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>

4. Карташов В.Н. Введение в общую теорию правовой системы общества. Ярославль. 1995. Ч. 1. 121 с.

5. Кислинский Н.А. Наша железнодорожная политика по документам архива Комитета Министров: Историографический. СПб. 1902. Т. 1-3. 324 с.

6. Мамутов В. Посилення публічних засад у правовому регулюванні господарської діяльності. Право України. 2009. № 9. С. 83-94.

7. Олійник Г.Ю. Реструктуризація залізничного комплексу України: методологія і практика: монографія. К. Логос, 2011. 388 с.

8. Основи господарського права України: навч. посіб. Харків: Юрайт, 2012. 328 с.

9. Питання публічного акціонерного товариства "Українська залізниця": Постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2015 № 735. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua>

10. Подцерковний О.П. Про перевірку висновків науки господарського права тенденціям розвитку господарського законодавства. Право України. 2010. № 8. С. 39-46.

11. Про введення в дію Положення про регіональну філію "Південна залізниця" публічного акціонерного товариства "Українська залізниця": Наказ публічного акціонерного товариства "Українська залізниця" від 04.05.2017 № 293. Київ, 2017. 29 с.

12. Про внесення змін до Статуту публічного акціонерного товариства "Українська залізниця": Постанова Кабінету Міністрів України від 18.01.2017 № 52. URL: <http://www.kmu.gov.ua>

13. Про затвердження переліку об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2015 № 83. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Vynar L.V. Yurydychni osoby, zasnovani derzhavoiu: monohrafiia. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2007. 172 s.

2. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 436-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>

3. Pro zatverdzhennia Poriadku vyznachennia maina zaliznychnoho transportu, shcho peredaietsia publichnomu aktsionernomu tovarystvu "Ukrainska zaliznytsia" na pravi hospodarskoho vidannia: Nakaz Ministerstva infrastruktury Ukrainy vid 12.11.2012 № 667. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>

4. Kartashov V.N. Vvedenye v obshchuiu teoryiu pravovoi systemy obshchestva. Yaroslavl. 1995. Ch. 1. 121 s.

5. Kyslynskyi N.A. Nasha zheleznodorozhnaia polytyka po dokumentam arkhiva Komyteta Mynystrov: Ystoryohrafycheskyi. SPb. 1902. T. 1-3. 324 s.

6. Mamutov V. Posylennia publichnykh zasad u pravovomu rehuliuванні hospodarskoi diialnosti. Pravo Ukrainy. 2009. № 9. S. 83-94.

7. Oliinyk H.Iu. Restrukturyzatsiia zaliznychnoho kompleksu Ukrainy: metodolohiia i praktyka: monohrafiia. K. Lohos, 2011. 388 s.

8. Osnovy hospodarskoho prava Ukrainy: navch. posib. Kharkiv: Yurait, 2012. 328 s.

9. Pytannia publichnoho aktsionernoho tovarystva "Ukrainska zaliznytsia": Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 02.09.2015 № 735. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua>

10. Podtserkovnyi O.P. Pro perevirku vysnovkiv nauky hospodarskoho prava tendentsiiam rozvytku hospodarskoho zakonodavstva. Pravo Ukrainy. 2010. № 8. S. 39-46.

11. Pro vvedennia v diiu Polozhennia pro rehionalnu filiiu "Pivdenna zaliznytsia" publichnoho aktsionernoho tovarystva "Ukrainska zaliznytsia": Nakaz publichnoho aktsionernoho tovarystva "Ukrainska zaliznytsia" vid 04.05.2017 № 293. Kyiv, 2017. 29 s.

12. Pro vnesennia zmin do Statutu publichnoho aktsionernoho tovarystva "Ukrainska zaliznytsia": Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18.01.2017 № 52. URL: <http://www.kmu.gov.ua>

13. Pro zatverdzhennia pereliku obiektyv derzhavnoi vlasnosti, shcho maui stratehichne znachennia dlia ekonomiky i bezpeky derzhavy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 04.03.2015 № 83. Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

Слабуос Г.С.

Науковий керівник
к.ю.н., доцент **Матеев С.В.**

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ПОДРУЖЖА ЗА СІМЕЙНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

У статті розглянуто права та обов'язки за Сімейним кодексом України. Запропоновано власне тлумачення шлюбу, як добровільний сімейний союз жінки та чоловіка, заснований на взаємних почуттях любові та зареєстрований у визначеному законом порядку. Зроблено висновок про те, що жінка і чоловік, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, мають статус сім'ї, але не мають статусу подружжя. Відповідно до зробленого висновку умовно поділені права та обов'язки між подружжям та між особами, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, а саме подружжю характерні особисті немайнові та майнові права та обов'язки, а для осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах тільки права та обов'язки майнового характеру.

Ключові слова: сім'я, подружжя, жінка, чоловік, батьки, діти, члени сім'ї, особисті немайнові права, майнові права

Слабуос Г.С.

ПРАВА И ОБЯЗАННОСТИ СУПРУГОВ ПО СЕМЕЙНЫМ КОДЕКСОМ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены права и обязанности по Семейным кодексом Украины. Предложено собственное толкование брака, как добровольный семейный союз женщины и мужчины, основанный на взаимных чувствах любви и зарегистрирован в установленном законом порядке. Сделан вывод о том, что женщина и мужчина, которые проживают одной семьей, но не находятся в браке между собой, имеют статус семьи, но не имеют статуса супругов. Согласно сделанного вывода условно разделены права и обязанности между супругами и между лицами, находящимися в фактических брачных отношениях, а именно супругам характерные личные неимущественные и имущественные права и обязанности, а для лиц, находящихся в фактических брачных отношениях только права и обязанности имущественного характера.

Ключевые слова: семья, супруги, женщина, муж, родители, дети, члены семьи, личные неимущественные права, имущественные права

Slabous H.S.

RIGHTS AND RESPONSIBILITIES OF MARRIAGE UNDER THE FAMILY CODE OF UKRAINE

The article considers the rights and obligations under the Family Code of Ukraine. The interpretation of marriage as a voluntary family union of a woman and a man, based on mutual feelings of love and registered in the manner prescribed by law, is proposed. It is concluded that a woman and a man who live in the same family but are not married to each other have the status of a family, but do not have the status of a spouse. According to the conclusion, the rights and obligations between spouses and persons who are in a de facto marital relationship are conditionally divided, namely spouses are characterized by personal non-property and property rights and obligations, and for persons who are in a de facto marital relationship only rights and property responsibilities.

Keywords: family, spouses, woman, husband, parents, children, family members, personal non-property rights, property rights.

Постановка проблеми. Правове регулювання сімейних відносин спрямоване на зміцнення сім'ї, утвердження почуття обов'язку перед її членами. Сім'я визнається як група людей, які спільно проживають, пов'язаних особисто-спорідненою близькістю (подружжя, батьки, діти та ін.). Така близькість виникає головним чином на основі взаємної любові жінки та чоловіка, а також для задоволення природної потре-

би у народженні та вихованні дітей. Шлюб, спорідненість і на цій основі особиста прихильність – цементуючий початок сімейного союзу. Він породжує такі риси та особливості відносин між його членами, як взаємна турбота, допомога і підтримка один одного. Ці риси та особливості відносин реалізуються завдяки здійсненню особистих немайнових та майнових суб'єктивних прав та виконанні обов'язків, які виникають, як правило, з шлюбних правовідносин, створенням сім'ї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науці сімейного права відсутні комплексні дослідження прав та обов'язків подружжя. Більшість спеціальних досліджень присвячені окремим проблемним аспектам, а саме: немайновим правам (малолітніх/неповнолітніх) дітей, майновим правам подружжя. Даній темі присвячували свої праці такі видатні вчені як: М.В. Антокольської, В.К. Антошкіної, В.І. Борисової, Є.М. Ворожейкіна, Г.О. Гаро, Л.Є. Гузь, І.В. Жилінкової, А.О. Дутко, В.О. Кожевникової, Л.В. Красицької, О.В. Кохановської, В.А. Кройтора, Н.С. Кузнецової, Т.В. Лісничої, Р.П. Мананкової, М.В. Менджул, О.В. Михальнюк, В.В. Надьон, Ю.О. Пилипенко, О.М. Пономаренко, О.В. Розгон, З.В. Рясенцева, О.І. Сафончик, О.В. Синегубова, І.В. Спасибо-Фатєєвої, Р.О. Стефанчука, Є.О. Фоміної, С. Я., Є.І. Фурси, Є.О. Харитонова, С.І. Шимон, Г.В. Юровської, О.А. Явор, В.Л. Яроцького та ін.

Основні результати дослідження. Одним з фундаментальних принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй, який було прийнято світовими лідерами у 1945 році, є рівність прав жінок та чоловіків. Україна взяла на себе обов'язок щодо забезпечення гендерної рівності.

Сімейний кодекс України закріплює рівність прав та обов'язків подружжя, а в окремих випадках, рівність прав, прослідковується й між фактичним подружжям, тобто особами, які проживають однією сім'єю але не перебувають у зареєстрованому шлюбі між собою. Тому нагальною залишається проблема визнання рівності/нерівності здійснення прав та виконання обов'язків особами, які перебувають у зареєстрованому шлюбі (подружжям) та особами, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах (без реєстрації шлюбу), відносно один одного, а також здійснення прав та виконання обов'язків подружжям (фактичним подружжям) відносно малолітніх (неповнолітніх) дітей.

Серед проблем, які потребують розв'язання, найважливішою є з'ясування цілої низки загальнотеоретичних та практичних питань, пов'язаних із розумінням поняття, сутності, особливостей, видів прав та обов'язків подружжя. Про актуальність тематики свідчить і європейський вектор розвитку прав та обов'язків подружжя (фактичного подружжя).

Особливе місце у системі суспільних цінностей посідає сім'я як коло осіб, яких об'єднують не тільки емоційні начала, а й взаємні права та обов'язки. Однією з головних ознак сім'ї є спільне проживання її членів. Отже, сім'я може бути заснована на шлюбі (найчастіше так і відбувається), близькому (кровному) спорідненні а на факті усиновлення/удочеріння (юридичному акті). Три типи відносин характерні для сім'ї: подружжя, батьківство, спорідненість. Нормально функціонуюча сім'я – це сім'я, яка відповідально виконує і дотримується покладених на неї функцій, задовольняючи тим самим соціально значущі потреби.

Підставою виникнення взаємних прав та обов'язків подружжя є шлюб. У статті 16 Загальної декларації прав людини передбачено, що чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою раси, національності або релігії одружитися та засновувати сім'ю. Вони користуються однаковими правами під час перебування у шлюбі та при його розірванні. Шлюб може укладатися тільки при вільній та повній згоді сторін, що одружуються [6].

Цивілістами відзначено той факт, що у всій своїй багатогранності інститут шлюбу в повній мірі не входить у сферу дії тільки права. У теорії сучасного сімейного права під шлюбом розуміється вільний, добровільний та рівноправний союз жінки і чоловіка, заснований на почуттях взаємної любові та поваги, що укладається в органах державної реєстрації актів цивільного стану для створення сім'ї, породжуючий взаємні особисті та майнові права та обов'язки подружжя. Зазначене визначення сформу-

льовано наукою сімейного права з урахуванням позицій окремих учених. Так, М.В. Антокольська визначає поняття шлюбу, з одного боку, як найбільш повне спілкування подружжя, матеріальне, фізичне та духовне, а з іншого – як цивільно-правовий договір [1].

У СК України запропоновано спрощене визначення шлюбу як сімейного союзу жінки та чоловіка, зареєстрованого в органі державної реєстрації актів цивільного стану. СК України імперативно закріпив мету укладення шлюбу – створення сім'ї. Зазначена мета видається виправданою, оскільки укладення шлюбу без такої мети, тобто фіктивність, має наслідком його недійсність, в установленому законом порядку. Дана обставина приводить до певних ускладнень в правозастосовній практиці. Ще римськими юристами було встановлено, що "удаваний шлюб не має ніякої юридичної сили" [3]. Якщо встановлену законодавцем мету досягти не вдалося, закон передбачає можливість припинення шлюбу, шляхом його розірвання. Таким чином, презюмується соціальна цінність шлюбу.

Найбільш повним визначення шлюбу, на наш погляд, запропоноване О.І. Сафончик як вільного (добровільного), моногамного, рівноправного союзу чоловіка і жінки, спрямованого на створення сім'ї, укладеного з дотриманням порядку і умов, передбачених законом, який породжує між подружжям взаємні особисті та майнові права і обов'язки. При цьому шлюб – це не правовий статус, а система правовідносин [13].

Для виникнення шлюбу, шлюбного правовідношення необхідні матеріальні, морально-етичні та юридичні передумови. Матеріальні передумови укладення шлюбу та виникнення шлюбного правовідношення складаються з об'єктивних умов матеріального світу, з потреб суспільства до самовідтворення. У цьому сенсі шлюб, як форма відтворення, незалежний від волі людей. Але в кожному окремому випадку шлюбне правовідношення виникає в результаті вольової дії учасників цих відносин. Щодо юридичних передумов, то до них, як правило відносять: а) правову норму, яка підтримує та регулює певну форму шлюбних відносин; б) шлюбну правосуб'єктивність як здатність жінки та чоловіка бути учасниками шлюбних правовідносин, а також носіями прав та обов'язків, що виникають із шлюбу; в) юридичні факти – обставини, з якими закон пов'язує виникнення та розвиток шлюбних правовідносин.

Отже, шлюб – це юридичний факт, з яким пов'язують виникнення сім'ї, прав та обов'язків подружжя. Специфічність шлюбно-сімейних відносин зумовлена тим, що вони виникають із шлюбу, споріднення, батьківства. Необхідно зазначити, що з цих фактів виникають не тільки особисті немайнові, але й майнові відносини. На цій підставі шлюбно-сімейні відносини, є як, правило, тривалими і пов'язують між собою не чужих людей (як у цивільному праві), а близьких – подружжя, дітей, батьків.

Реєстрація шлюбу – це юридичний факт, у вигляді погодженої дії жінки та чоловіка. Ним започатковується можливість бути суб'єктами сімейних правовідносин у якості подружжя [2]. Юридичні факти не тільки обумовлюють виникнення шлюбного правовідношення, а й слугують правовою передумовою його подальшого розвитку, утворюючи юридичну основу для виникнення передбачених законом особистих та майнових прав та обов'язків.

Сім'я не може бути складовою частиною шлюбного правовідношення, бо поняття сім'ї має більш широке навантаження. Отже, про об'єкт шлюбного правовідношення можна говорити не в сенсі його складової частини, а як про певний результат здійснення суб'єктивних прав та виконання суб'єктивних обов'язків подружжям.

В науковій літературі можна зустріти визначення шлюбу і з точки зору духовності. Так, у збірнику Малоросійських прав визначено, що шлюб має особливе значення, тому що в його зміст входять три духовні добротності: віра, надія, любов. Віра визнається у довірі подружжя один до одного. Якщо довіри у подружжя один до одного не буде, то шлюб важатиметься не досконалим. Жінка та чоловік укладають шлюб з надією народити дітей та виховувати їх. Без любові, довіри втрачаються і надія, шлюб занепадає.

У СК України також зустрічається категорія духовності. Так, у ст. 1 СК України зазначено про забезпечення кожної дитини можливості духовного та фізичного розвитку. З духовним розвитком діти, в переважній більшості більш спокійні в емоційно-

му плані. Отже, за духовний розвиток дитини, відповідають, насамперед, її батьки [2]. Тому, на наш погляд, у СК України слід більше приділити увагу зазначеній категорії, її вплив на сімейні правовідносини (на відносини між подружжям, батьками та дітьми).

Таким чином, проаналізувавши запропоновані визначення шлюбу, слід виокремити конкретні ознаки.

По-перше, шлюб – це союз (не правочин, не договір) жінки і чоловіка, заснований на моногамному зв'язку. Це фізіологічна ознака, СК України дозволяє укладати шлюб тільки між жінкою та чоловіком, а тому – створення союзу двома жінками або двома чоловіками не дозволяється, отже, у цих осіб не виникають права та обов'язки подружжя.

Співжиття двох жінок або двох чоловіків не заборонено законом, але і не підлягає правовому регулюванню. Спільність проживання, ведення спільного побуту двома жінками/чоловіками буде вважатися створенням такими особами сім'ї, а вони в цій сім'ї будуть вважатися членами сім'ї. Ще раз підкреслимо, що шлюб можуть укласти тільки жінка та чоловік, і відносини, які виникають між ними, підлягають правовому регулюванню нормами сімейного права.

По-друге, шлюб – це вільний союз. Вступ до шлюбу є добровільним та вільним, так само як є вільним припинення шлюбу шляхом його розірвання. По-третє, шлюб – це союз, що дозволяється з досягненням шлюбного віку. Шлюбним віком як для жінок, так і для чоловіків є вік повноліття – 18 років. Відповідно до ст.16 КпШС 1969 р шлюбний вік для чоловіків був встановлений у 18 років, а для жінок – 17 років. Відомо, що за часів СРСР сімейне законодавство України в цьому питанні істотно відрізнялося від законодавства інших радянських республік, яке встановлювало загальний шлюбний вік 18 років. В Україні це питання вирішувалося по-іншому до 08.04.2012 р. і відповідно шлюбний вік становив 17 років – для жінок, і 18 років – для чоловіків.

З 08 квітня 2012 року в СК України встановлено вік, з якого громадянам України, як жінкам, так і чоловікам, дозволено вступати в шлюб. Це – 18 років (ч.1 ст.20 СК України). Законодавець зміну шлюбного віку пояснив тим, що даним нововведенням норма СК України про шлюбний вік приведена у відповідність з Конвенцією ООН про права дитини, в якій встановлено, що людина перебуває в дитячому віці до досягнення нею 18-ти років. Поясненням є той факт, що саме в цьому віці вона досягає фізичної, інтелектуальної та психічної зрілості [10].

Неповнолітні особи не можуть самостійно, з необхідною відповідальністю вирішувати життєво важливі питання, наприклад, щодо правових наслідків шлюбу, народження та виховання дітей тощо. Однак, при наявності поважних причин (вагітність, народження дитини тощо) суд на прохання молодят може дозволити укласти шлюб особам, які досягли 16-ти років (до 08.04.2012 р., цей вік був 14-ть років).

По-четверте, шлюб – це рівноправний союз жінки і чоловіка, які вступають до шлюбу. Рівноправні як відносно особистих прав, так і відносно майна, що було нажито спільною працею під час перебування у шлюбі.

Стаття 24 Конституції України закріплює рівні права всіх громадян незалежно від раси, кольору шкіри... Окрема увага приділена і рівності жінок та чоловіків [10].

Рівність суб'єктів слід розглядати в економічному та юридичному аспектах. Юридична рівність характеризується тим, що сторони в конкретних правовідносинах здійснюють свої права та виконують свої обов'язки вільно з урахуванням встановлених прав та обов'язків у правовідносинах, вони не перебувають у підпорядкуванні, навіть тоді, коли стороною виступає держава. Що стосується економічної рівності, то вона не завжди забезпечується з об'єктивних та суб'єктивних причин [13].

Отже, рівність є концептуальною сутністю шлюбних та інших сімейних відносин, утвердженню якого допомагають такі його субпринципи як заборона дискримінації та гендерна рівність. Таким чином, в шлюбних правовідносинах однією з головних ознак є рівність сторін (подружжя – жінки та чоловіка).

По-п'яте, шлюб – це союз, що укладається у встановленій державою формі, тобто державні органи, які реєструють шлюбний союз, пред'являють до нього ряд вимог, передбачених законом. І.А. Косарева зазначала, що форма шлюбу, а саме

офіційно зареєстрована виключно в органах реєстрації актів цивільного стану, визнається дійсною [11]. У літературі була висловлена думка й про те, що реєстрація в правовому відношенні повинна розглядатися лише як констатація, фіксації того чи іншого факту, події, явища, а не бути правовстановлюючою дією, без якої не можуть виникати правовідносини.

Тому реєстрація шлюбу в органах державної реєстрації актів цивільного стану повинна розглядатися як досить надійне, але далеко не єдине свідчення, доказ здійсненого одруження [4].

Отже, з перелічених ознак слід констатувати, що шлюб – це добровільний, вільний, рівноправний союз жінки та чоловіка, які досягли шлюбного віку, зареєстрований в органах державної реєстрації актів цивільного стану.

СК України передбачені й перешкоди для укладення шлюбу. Основним принциповим положенням нашого сімейного права є одношлюбність. Відповідно на цій підставі закон забороняє вступати в шлюб особам, які перебувають в іншому зареєстрованому шлюбі, і цей шлюб не припинено належним чином відповідно до ст.ст. 104-106 СК України.

Перешкодою до укладення шлюбу є і спорідненість, однак лише щодо близьких родичів (а саме осіб, пов'язаних прямою лінією споріднення – батько, дочка, внучка тощо, а також за боковими лініями до 2-го ступеня споріднення: рідні (повнорідні, неповнорідні) брати й сестри, а також двоюрідні брат та сестра, рідні тітка, дядько та племінник, племінниця).

Наукою доведено, що кровозмішення суперечить нашим моральним уявленням, і може негативно позначитися на майбутніх дітях. З етичних міркувань, за загальним правилом, не допускаються шлюби між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною. Однак законодавець визначив, що шлюб між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною може бути зареєстровано в разі скасування усиновлення (ч.5 ст.26 СК України). І це зрозуміло, між цими особами не має кровного споріднення, а тому закон і надає зазначеним особам створити сім'ю, шляхом реєстрації своїх стосунків як подружжя.

Заборонено, самотійно, без дозволу опікуна, укладати шлюб особам, які визнані в судовому порядку недієздатними. Відповідно до положень ЦК України недієздатні особи не мають права укладати будь-який правочин самотійно (ч.2 ст.41 ЦК України). Інші захворювання (щодо яких не можна визнати фізичну особу недієздатною) не є перешкодою до укладення шлюбу.

Однак з метою їх виявлення СК України передбачає добровільне безкоштовне медичне обстеження осіб, які вступають у шлюб (ч.2 ст.30 СК України). Висновок обстеження складає медичну таємницю. Результат обстеження може бути повідомлений нареченому/нареченій, виключно за згодою особи, яка пройшла обстеження.

З подачею документів, компетентний державний орган перевіряє наявність необхідних умов для вступу в шлюб та відсутність перешкод для його укладення. Ця перевірка здійснюється органами державної реєстрації актів цивільного стану (далі – орган ДРАЦС) [12].

Слід зазначити, що права та обов'язки подружжя виникають у жінки та чоловіка лише за тієї умови, що вони зареєстрували свої правовідносини в органах ДРАЦСу в установленому порядку. У випадках відсутності державної реєстрації шлюбу або відмові у державній реєстрації (за певних передбачених законом умов) у жінки та чоловіка не виникає прав та обов'язків подружжя, і відповідно до положень закону, такі особи не вважаються чоловіком та дружиною (подружжям).

Отже, домовленість про вступ до шлюбу тягне по суті виникнення певних юридичних наслідків. В літературі існують три основні точки зору з цього приводу. Відповідно до них укладання шлюбу тягне виникнення: 1) договору; 2) шлюбного (подружнього) правовідношення; 3) спеціального правового статусу (статусу подружжя).

В юридичній літературі існує думка й про те, що шлюб необхідно розуміти як спеціальний правовий статус, який надає окремій особі, яка укладає шлюб, нарівні з іншими цілий комплекс можливостей у вигляді статусних прав. Реалізація їх відбу-

вається в рамках конкретних правовідносин і залежить від волі суб'єкта, який, незважаючи на факт настання необхідних умов, може відмовитися від реалізації наданого права (наприклад, права на аліменти) [6]. Шлюбне правовідношення створює певне правове становище осіб, які перебувають у шлюбі, інакше кажучи, їх правовий статус [12].

Правовий статус подружжя – це забезпечена законом можливість набуття та здійснення особистих та майнових прав та виконання покладених на подружжя обов'язків, з метою зміцнення сім'ї, виховання дітей та досягнення особистого щастя. Умовно можна визнати, що правовий статус є внутрішнім змістом шлюбу. Отже, на наш погляд, шлюб не є договором, його не можна назвати й правовим статусом. Слід погодитися з думкою тихучених, які розглядають шлюб як шлюбне правовідношення (союз) між жінкою та чоловіком щодо створення спільної сім'ї.

Таким чином, шлюб – це добровільний сімейний союз жінки та чоловіка, заснований на взаємних почуттях любові й зареєстрований у визначеному законом порядку. Метою укладення шлюбу є задоволення духовно-правового інтересу подружньої пари, спрямованого на створення сім'ї. З моменту реєстрації шлюбу на подружжя покладаються взаємні суб'єктивні права та обов'язки, які виникають у подружніх правовідносинах.

Ще один цікавий момент, на наш погляд, заслуговує уваги – це релігійний шлюб (обряд вінчання), його співвідношення зі шлюбом. Слід зазначити, що до 1917 р. обов'язковою умовою шлюбу вважалось церковне благословення жінки та чоловіка як подружньої пари. Закон захищав лише ті шлюбні відносини, які освячені таїнством вінчання.

Частиною 3 ст. 21 СК України визначено, що релігійний шлюб не є підставою виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя.

Проте нові віяння релігійного обряду в Україні набувають масовості. Це пов'язано з наслідкуванням західноєвропейських підходів до процедури укладення шлюбу. Так, релігійні обряди, вінчання наречених спостерігаються у багатьох країнах світу (Іспанії, Італії, Польщі, штати Делавер, Вірджинія в США). За релігійним обрядом закріплена юридична сила та відповідно правове значення. Наприклад, відповідно до ст.82 ЦК Іспанії встановлено одним із способів реєстрації шлюбу церковний обряд. Релігійна форма укладення шлюбу передбачає обов'язкове внесення запису про укладення шлюбу в реєстр або книгу записів актів цивільного стану [9].

Слід зазначити, що в Україні, як правило, не можна повінчатися без наданого Свідectва про шлюб. Тобто перед тим як повінчатися жінка та чоловік повинні зареєструвати належним чином свої відносини (укласти шлюб), а вже після реєстрації шлюбу, підходити до обряду вінчання. Ці вимоги визначають священники при прийнятті бажання прихожан повінчатися. В окремих випадках, священник дає згоду і проводить обряд вінчання без наданих документів про реєстрацію шлюбу. Це є виключенням з загального правила, та визначається самим священником, який, наприклад, добре знає пару, яка бажає повінчатися, їх внутрішнє відношення до реєстрації, до віри, і тому він не проти повінчати таких осіб.

Таким чином, держава не визнає релігійних шлюбів, але й не забороняє. Аналізуючи положення сімейного законодавства, а також положення низки країн учасниць ЄС, треба звернути увагу на те, що можна покращити ситуацію з можливістю поєднання цивільного та релігійного шлюбу, з реєстрацією релігійного шлюбу в органах ДРАЦСу. Подружжя після укладення релігійного шлюбу отримують відповідне свідectvo єдиного зразку та в подальшому в установленний строк мають зареєструвати це свідectvo в органах ДРАЦСу для внесення запису про укладення шлюбу до Єдиного державного реєстру.

Незважаючи на те, що релігійний шлюб не реєструється в органах ДРАЦСу, а також у розумінні СК України не створює прав та обов'язків, як у подружжя, його можна з певністю вважати належним до фактичного шлюбу та до правовідносин, подібних до шлюбних – квазішлюбних правовідносин.

Законодавець визначив, що особи, які проживають однією сім'єю, без реєстрації шлюбу не вважаються подружжям, а вважаються членами однієї сім'ї. Тому зрозуміло, чому законодавець визначеній категорії осіб надав право, під час спільно-

го, тривалого проживання, ведення спільного господарства, у випадках, вирішення питання про окреме проживання, поділити спільно нажите майно.

Отже, щодо інших членів сім'ї, окрім подружжя, законодавець не тільки прописав, але й став на захист майнових прав та обов'язків визначених категорій осіб, тобто, наприклад, осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах. Набувають такі особи й взаємні права на утримання, які належать подружжю (ст.91 СК України).

На перший погляд, вказані особи мають обсяг взаємних прав та обов'язків майнового характеру, який дорівнює обсягу майнових прав та обов'язків подружжя. Таким чином, необхідно розбіратися із сімейними категоріями "шлюб" та "фактичні шлюбні відносини", їх спільні та відмінні риси.

З прийняттям СК України, особи (жінка та чоловік), які бажають створити сім'ю, мають право на: 1) шлюб, і на 2) фактичні шлюбні відносини (в суспільстві прийнято називати "цивільний шлюб"). Зразу ж слід зазначити, що термін "цивільний шлюб" – це шлюб, зареєстрований у встановленому законом порядку. Тому, це не правильний термін, який можна почути в суспільстві, мова йде про не зареєстровані відносини у встановленому законом порядку, отже, особи проживають без реєстрації, тобто як визначає закон проживають однією сім'єю ("фактичні шлюбні відносини").

Регулювання майнових відносин між фактичними дружиною і чоловіком, закріплене в ст.74 СК України, це не крок назад, а навпаки, крок вперед, бо сприяє утвердженню сумлінності у відносинах між жінкою та чоловіком. При цьому падіння моральності є наслідком саме відсутності правового регулювання, що створює можливість одному паразитувати за рахунок іншого [10]. У відповідь на це противники легалізації незареєстрованого шлюбу стверджують, що надання фактичному подружжю таких самі прав, як і зареєстрованим, означало б дискримінацію шлюбу, позбавляло б сенсу його оформлення. Крім того, поширення правового регулювання, адресованого законним подружжю, на відносини між фактичним подружжям невідворотно приведе до втрати юридичних критеріїв для розмежування шлюбів, що відповідають вимогам держави, і тих, які користуються його правовим захистом без реєстрації [7].

На нашу думку, кожна з позицій має право на існування. З однієї сторони, потребують правового захисту з боку держави фактичне подружжя, але, з іншої, правове регулювання майнових відносин між жінкою та чоловіком, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, яке введено СК України, є досить спірним та при застосуванні норм СК України на практиці виникає більше питань, ніж вирішення проблем зазначених категорій осіб.

Хотілося б зауважити, що термін "фактичний шлюб" є в даному випадку не зовсім прийнятним, оскільки жінку та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, пов'язує не весь комплекс подружніх прав та обов'язків, а тільки деякі з них. Через це терміни "фактичний шлюб" та "фактичні шлюбні відносини" не є тотожними. В даному випадку є більш точним застосовувати саме термін "фактичні шлюбні відносини". Деякими ученими пропонується, навіть, ввести у законодавчий ужиток термін "конкубінат", який був відомий ще римському праву [5].

На нашу думку, дана пропозиція має бути підтримана, оскільки цей термін повністю відображає за своїм змістом сутність відносин, які виникають між жінкою та чоловіком, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою. Крім того, він вже був адаптований в праві дореволюційної Росії, і не має сенсу відмовлятися від цього надбання, придумуючи нові визначення для вищевказаних відносин.

У свою чергу, Верховний Суд в своїй постанові від 20.02.2012 р. визначив фактичні шлюбні відносини таким чином, коли чоловік та жінка не перебувають у будь-якому іншому шлюбі та між ними склалися усталені відносини, що притаманні подружжю. Виникає питання чи можна до осіб, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою застосовувати правовий статус подружжя?

Розглянувши основні ознаки шлюбу, які закріплені в чинному СК України, можна зробити висновок (давши відповідь на поставлене вище питання), що жінка і чоловік, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, мають статус сім'ї, але не мають статусу подружжя.

Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства. Тобто в цьому положенні закон й передбачає фактичні шлюбні відносини, які підпадають під категорію сім'ї, а саме: спільне проживання жінки і чоловіка; спільний побут; взаємні права та обов'язки.

Судова практика трактує ознаки спільного проживання сім'ї таким чином: чоловік та жінка проживають разом; ведуть спільне господарство; мають єдиний бюджет.

Варто наголосити, що одне лише спільне проживання не є достатнім для визнання фактичного подружжя сім'єю без наявності інших ознак сім'ї.

Наявність спільних дітей та взаємні права та обов'язки фактичного подружжя, які виникають у зв'язку з їхнім народженням (вихованням та утриманням дітей) також можуть свідчити про те, що між жінкою та чоловіком склалися усталені відносини, що притаманні подружжю. Заслужує на увагу й думка про те, що фактичні шлюбні відносини повинні носити тривалий характер [7]. Це пояснюється тим, що особи, між якими фактичні шлюбні відносини тривали досить довгий час, мають більшу кількість спільного майна і за ознаками найбільш наближені до статусу подружжя. Однак, питання про те, яке співжиття вважатимемо тривалим, залишається відкритим. Деякі практики, посилаючись на ч.3 ст.76 СК України, визначають строк спільного проживання в десять років, однак єдиної думки з цього приводу немає.

Таким чином, особи, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою не вважаються подружжям, однак на визначених осіб закон покладає взаємні майнові права та обов'язки [12; 13]. Щодо немайнових прав та обов'язків, то слід зазначити, що закон звільняє зазначених осіб від обов'язкового здійснення суб'єктивних прав та виконання суб'єктивних обов'язків, які можуть виникати відносно один одного. На перший погляд, "шлюб" та "фактичні шлюбні відносини" дуже схожі, і навіть в суспільстві можна почути від молоді розмови, що взагалі не потрібно укладати шлюб, можна проживати разом без реєстрації і при цьому вважатися подружжям з взаємними правами та обов'язками. Розберемося більш ретельно з цим розумінням.

Відтак, закон переважно охороняє права осіб, які перебувають у зареєстрованому шлюбі. Цей висновок робиться з аналізу норм сімейного законодавства, в якому переважно визначаються особисті немайнові та майнові сімейні права подружжя, тобто осіб, які перебувають у зареєстрованому шлюбі. І декілька посилань можна зустріти стосовно осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах. Цій категорії осіб свої права потрібно доводити в судовому порядку, на відміну від подружжя, права та обов'язки яких прямо передбачені законом. Так, наприклад, це стосується питань щодо: 1) поділу спільно нажитого майна особами, які тривалий час проживали однією сім'єю, вели спільний побут; 2) утримання одного із осіб (втрата працездатності), які тривалий час проживали однією сім'єю, після розірвання фактичних шлюбних відносин; 3) спадкування прав після смерті одного із осіб, які перебували у фактичних шлюбних відносинах.

Зупинимо увагу на третьому питанні щодо спадкування. Заява про встановлення факту проживання жінки та чоловіка однією сім'єю, подається в порядку позовного або окремого провадження. Це питання вирішується залежно від того, чи є, окрім другого з подружжя, ще й інші претенденти на спадкове майно. Якщо жінка або чоловік є єдиним спадкоємцем, то достатньо подати заяву в порядку окремого провадження. А, якщо у спадкодавця є інші родичі, які також претендують на спадкове майно, факт проживання жінки та чоловіка однією сім'єю має встановлюватися судом у позовному провадженні. Відповідачами по цій справі мають виступати інші спадкоємці, оскільки саме на їх спадкові права будуть у подальшому впливати результати розгляду цієї справи.

Доказом спільного проживання пари можуть бути свідки; спільні фотокартки та відеозаписи, завдяки яким можна буде зробити висновок про спільний побут зі спільного відпочинку та проведення спільного часу. Якщо такі особи мають спільних дітей, вагомим аргументом та доказом в суді буде свідоцтво про народження. Реєстрація місця проживання в одному будинку чи квартирі також будуть вагомим доказом перебування у фактичних шлюбних відносинах [8].

Однак, якщо щодо спадкового майна є інші претенденти, то лише встановлення факту спільного проживання жінки та чоловіка буде недостатньо. Після того, як суд встановить фактичні шлюбні відносини між особами, необхідно буде вирішити низку певних питань для захисту своїх прав та інтересів у суді. А саме, наступним кроком буде визнання права власності на майно як на частку в спільній сумісній власності та виключення його зі спадкового майна. Майно, яке було придбане жінкою та чоловіком під час їх спільного проживання однією сім'єю, має бути визнане спільною сумісною власністю відповідно до ст. 74 СК України. Для поділу майна необхідно буде встановити час його набуття (наприклад, квітання, укладений договір, в якому зазначена дата набуття), – його частина має бути виключена зі спадкового майна, а за другим з осіб, який перебував у фактичних шлюбних відносинах має бути визнане право власності на цю частку. Після цього спір буде стосуватися лише половини майна, на яку особа, яка проживала зі спадкодавцем разом, також може претендувати.

Таким чином, не зважаючи на те, що законодавець ввів у СК України категорію осіб, які проживають однією сім'єю але не перебувають у шлюбі між собою ("фактичні шлюбні відносини"), в певних передбачених законом випадках прирівнює їх до категорії "шлюбу", однак, на практиці помітна перевага, захист все таки зареєстрованих шлюбних відносин.

Щодо фактичних шлюбних відносин, то всі дії, що будуть вчинятися особами, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі між собою щодо набуття спільного майна повинні бути належним чином оформлені, для того, щоб в подальшому була спрощеною процедура поділу спільного майна, визначених категорій осіб.

Отже, особи, які перебувають у зареєстрованому шлюбі, їх права захищаються законом, і вони можуть при виникненні питань щодо поділу майна вирішити його як за взаємною домовленістю (добровільний порядок), так і в судовому порядку. В судовому порядку, достатнім доказом спільно нажитого майна, буде факт укладення шлюбу. Щодо осіб, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою, то таким особам краще укласти договір, в якому визначити взаємні майнові права та обов'язки щодо спільно нажитого майна. Також в цьому договорі, на наш погляд, можна прописати і немайнові права та обов'язки. Якщо такий договір буде укладено зазначеними особами, то в майбутньому не виникне спірних питань майнового характеру щодо спільно нажитого майна, або якщо і виникнуть, їх буде легше доводити в судовому порядку.

З укладеним договором, можна вести мову про схожість фактичних шлюбних правовідносин з шлюбними правовідносинами.

Висновки. Однією з підстав виникнення сім'ї є шлюб. Шлюб – це юридичний факт, з яким пов'язано виникнення сім'ї, прав та обов'язків подружжя. Запропоновано, шлюб тлумачити як добровільний сімейний союз жінки та чоловіка, заснований на взаємних почуттях любові та зареєстрований у визначеному законом порядку. Метою укладення шлюбу є задоволення духовно-правового інтересу жінки та чоловіка, спрямованого на створення сім'ї. З моменту реєстрації шлюбу на подружжя покладаються взаємні суб'єктивні права та обов'язки, які виникають у подружжя правовідносинах. Шлюб: а) породжує правовідносини між подружжям у сім'ї (є шлюбним праввідношенням); б) є підставою виникнення нової (нуклеарної) сім'ї.

Доведено, що поки шлюб не припинено (відповідно до порядку, визначеного законом), навіть у випадках окремого проживання подружжя, сімейні правовідносини продовжують існувати. Виключенням з цього правила є укладення подружжям договору окремого проживання. В цьому випадку, укладений договір призупиняє на певний, визначений у договорі строк, взаємні права та обов'язки між подружжям. Із закінченням якого, якщо подружжя не розлучилися (не припинили належним чином шлюбні відносини), то на їх правовідносини поширюються правила щодо взаємних прав та обов'язків подружжя як майнового, так і немайнового характеру.

Визначено, що не зважаючи на те, що законодавець ввів у СК України категорію осіб, які проживають однією сім'єю але не перебувають у шлюбі між собою ("фактичні шлюбні відносини"), в певних передбачених законом випадках прирівнює їх до

категорії "шлюбних відносин", однак, на практиці помітна перевага, все таки зареєстрованих шлюбних відносин. Тому в дослідженні запропоновано надати можливість сторонам, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах укладати договір між собою з визначенням суб'єктивних сімейних прав та обов'язків як майнового, так і немайнового характеру, а також визначити правовий режим спільно нажитого майна за час спільного проживання, утримання один одного у разі втрати працездатності тощо.

Зроблено висновок про те, що жінка і чоловік, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, мають статус сім'ї, але не мають статусу подружжя. Відповідно до зробленого висновку умовно поділені права та обов'язки між подружжям та між особами, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, а саме подружжю характерні особисті немайнові та майнові права та обов'язки, а для осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах тільки права та обов'язки майнового характеру.

Щодо нерівності прав та обов'язків подружжя та осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, запропоновано для осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах укладати договір, в якому визначити особисті немайнові та майнові права та обов'язки, які вони будуть здійснювати та виконувати у повсякденному житті. Визначено, що з укладенням зазначеного договору приврівнюється за змістом шлюбні відносини із фактичними шлюбними відносинами, як це прослідковано у ряді європейських країн.

Список використаних джерел

1. Антокольская М. В. Семейное право России. Москва: Юрист, 2017. 256 с.
2. Бірюков І. А. До законодавчого визначення поняття шлюбу. Часопис Київського університету права. 2017. № 1. С. 136-140.
3. Дигесты Юстиниана. Избранные фрагменты в переводе и примечаниями И.С. Перетерского. Москва: Наука, 1984. 447 с.
4. Ермаков В.Д. О концептуальных подходах к совершенствованию правового регулирования семейных отношений. Закон и право. 2004. № 4. С. 37-39.
5. Ершова Н.М. Семья и право. Советское государство и право. 1982. № 2. С. 38-45.
6. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ від 10.12.1948 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
7. Злотник І. Юридична особливість фактичних шлюбних відносин. Юридичний журнал. 2004. № 7. С. 31-35.
8. Кириченко Т.С. Питання спадкування в цивільному шлюбі. Актуальні проблеми приватного права: матеріали XVIII наук.-практ. конф., присвяч. 97-й річниці з дня народж. В. П. Маслова (Харків, 22 лют. 2019 р.). Харків, 2019. С. 159-161.
9. Кожевникова В.О., Самойлов М.О. Іноземні шлюби українських громадян: проблематика та визнання: монографія. Сімферополь: ДІАЙПІ, 2011. 144 с.
10. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
11. Косарева И.А. К вопросу о порядке заключения брака и легитимности фактических сожительств. Семейное и жилищное право. 2008. № 3. С. 8-11.
12. Лаптева М.І. Категорії "шлюб" та "фактичні шлюбні відносини" у сімейному праві. Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті Ч. Н. Азімова (19 груд. 2018 р., Харків). Харків, 2018. С. 306-309.
13. Лаптева М.І. Шлюб та фактичні шлюбні відносини (спільні та відмінні риси). Міжнародний журнал "Право і суспільство". 2018. № 8. С. 51-58.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Antokolskaia M. V. Semeinoe pravo Rossyy. Moskva: Yuryst, 2017. 256 s.
2. Biriukov I. A. Do zakonodavchoho vyznachennia poniattia shliubu. Chasopysy Kyivskoho universytetu prava. 2017. № 1. S. 136-140.
3. Dyhesty Yustynyana. Yzbrannyye frahmenty v perevode y pryemchanyamy Y.S. Pereterskoho. Moskva: Nauka, 1984. 447 s.

4. Ermakov V.D. O kontseptualnykh podkhodakh k sovershenstvovaniyu pravovoho rehulyrovaniya semeinykh otnoshenyi. Zakon y pravo. 2004. № 4. S. 37-39.
5. Ershova N.M. Semia y pravo. Sovetskoe hosudarstvo y pravo. 1982. № 2. S. 38-45.
6. Zahalna deklaratsiia prav liudyny: Mizhnarodnyi dokument vid 10.12.1948 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
7. Zlotnyk I. Yurydychna osoblyvist faktychnykh shliubnykh vidnosyn. Yurydychnyi zhurnal. 2004. № 7. S. 31-35.
8. Kyrychenko T.S. Pytannia spadkuvannia v tsvilnomu shliubi. Aktualni problemy pryvatnoho prava: materialy XVIII nauk.-prakt. konf., prysviach. 97-y richnytsi z dnia narodzh. V. P. Maslova (Kharkiv, 22 liut. 2019 r.). Kharkiv, 2019. S. 159-161.
9. Kozhevnykova V.O., Samoilo M.O. Inozemni shliuby ukrainskykh hromadian: problematyka ta vyznannia: monohrafiia. Simferopol: DIAPI, 2011. 144 s.
10. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 cherv. 1996 r. № 254k/96-VR. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 30. St. 141.
11. Kosareva Y.A. K voprosu o poriadke zakliucheniya braka y lehytymnosti faktycheskykh sozhytelstv. Semeino y zhylyshchnoe pravo. 2008. № 3. S. 8-11.
12. Laptieva M.I. Katehorii "shliub" ta "faktychni shliubni vidnosyny" u simeinomu pravi. Problemy vdoskonalenniia pryvatnopravovykh mekhanizmiv nabuttia, peredachi, zdiisnenniia ta zakhystu subiektivnykh tsvilnykh ta simeinykh prav: materialy nauk.-prakt. konf., prysviach. pamiaty Ch. N. Azimova (19 hrud. 2018 r., Kharkiv). Kharkiv, 2018. S. 306-309.
13. Laptieva M.I. Shliub ta faktychni shliubni vidnosyny (spilni ta vidminni rysy). Mizhnarodnyi zhurnal "Pravo i suspilstvo". 2018. № 8. S. 51-58.

Стерликов О.С.

Науковий керівник:

к.ю.н., доцент Шаповалова І.В.

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ ТА ЕПІДЕМІОЛОГІЧНИХ ЗАХОДІВ НА РІВЕНЬ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

У статті комплексно досліджено вплив епідеміологічного стану, та епідеміологічних заходів на зростання рівня домашнього насильства. Визначено основні причини зростання рівня домашнього насильства. Розглянуто напрямки додаткових досліджень з метою розробки профілактичних заходів щодо профілактики проблеми домашнього насильства під час надзвичайних заходів, на прикладі епідеміологічних заходів.

Ключові слова: насильство, домашнє насильство, COVID-19, пандемія

Стерликов А.С.

ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ И ЭПИДЕМИОЛОГИЧЕСКИХ МЕРОПРИЯТИЙ НА УРОВЕНЬ ДОМАШНЕГО НАСИЛИЯ

В статье комплексно исследовано влияние эпидемиологического состояния, и эпидемиологических мероприятий на рост уровня домашнего насилия. Определены основные причины роста уровня домашнего насилия. Рассмотрены направления дополнительных исследований с целью разработки профилактических мероприятий по профилактике проблемы домашнего насилия во время чрезвычайных мер, на примере эпидемиологических мероприятий.

Ключевые слова: насилие, домашнее насилие, COVID-19, пандемия.

Sterlikov O.S.

THE IMPACT OF PANDEMIC AND EPIDEMIOLOGICAL MEASURES ON THE LEVEL OF DOMESTIC VIOLENCE

The article comprehensively examines the impact of the epidemiological situation and epidemiological measures on the growth of domestic violence. The main reasons for the increase in the level of domestic violence have been identified. The directions of additional researches for the purpose

of development of preventive measures on prevention of a problem of domestic violence during emergency measures, on an example of epidemiological measures are considered.

Keywords: *violence, domestic violence, COVID-19, pandemic.*

Постановка проблеми. У 2020 році зафіксовано різке зростання рівня домашнього насильства.

Причини зростання домашнього насильства мають комплексний характер, проте основним каталізатором даного явища стало введення карантинних заходів, в поєднанні із пандемічною загрозою. Причини такого впливу пандемії та епідеміологічних заходів на рівень домашнього насильства потребують ретельного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наявних статей та досліджень продемонстрував, що дана тема ще розглядалася недостатньо. Серед праць на дану тематику можна виділити роботи таких науковців як Александренко О.В. [14], Беспаль О.Л. [15], Дмитрашук О.С. [16]. Також ця тема розглядалася науковцем Веселовською Н.О. в рамках Міжнародної платформи з питань психічного здоров'я [17].

Комплексний характер та гострота проблеми проведенні свідчить про широке поле можливостей та перспективність для майбутніх досліджень.

Мета дослідження. Метою дослідження є аналіз причин зростання рівня домашнього насильства під час епідеміологічних заходів. Визначення цих причин допоможе визначити напрямки досліджень методів подолання та профілактики даної проблематики. Дослідження проводилось за результатами проведення кримінологічного тренінгу – Марафон "Безпека – альтернатива насиллю", що проводився спільними зусиллями старшого викладача Національної академії управління Веселовською Н.О. та автором статті. А також спираючись на результати проведенні циклу – Соціально-просвітницькій Ініціативі "Розбудова благополуччя: від людини до громади": разом із International Platform on Mental Health в Києві, Освітньому домі прав людини в Чернігові, Запоріжжі та Хмельницькому провели Mental Health Literacy Event in Ukraine. Ця подія була присвячена Весесвітньому Дню Психічного Здоров'я та в ній прийняло участь онлайн понад 600 осіб. В цій події автор статті також брав безпосередню участь. Важливість отриманих та оприлюднених Стерліковим О.С. та Веселовською Н.О. даних було засвідчено також Лабораторією психології малих груп та міжгрупових відносин – одним з наукових підрозділів Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України [18].

Основні результати дослідження. За даними міністерства соціальної політики України від 1.07.2020 року, кількість звернень щодо випадків домашнього насильства зростає на 52,2% в порівнянні з аналогічним періодом 2019 року [1].

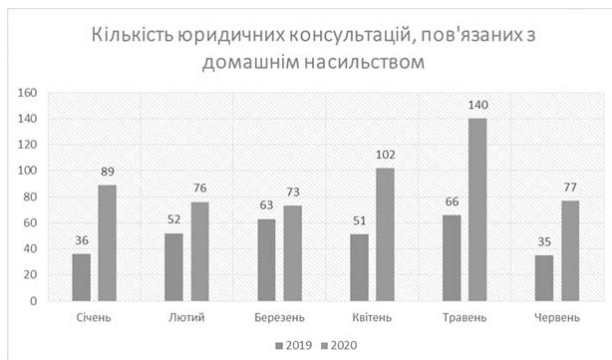
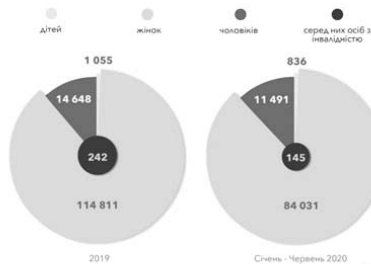

Рис. 1. Центр "Жіночі перспективи" [13]

Звернення надійшли від

*Згідно статистики Міністерства соціальної політики України на 01.07.2020

Рис. 2. EUAM Ukraine: Домашнє насильство під час COVID-19 [1]

Аналогічна ситуація фіксується також дослідниками інших держав, що визначають різке зростання рівня домашнього насильства під час пандемії COVID-19. Рівень проблеми набув такого масштабу, що вона була озвучена в зверненні генерального секретаря ООН Антоніу Гутерріш від 5 квітня 2020 року. Основними причинами росту домашнього насильства у зверненні названо: "підсилення економічної невизначеності та соціальних обмежень, зростання почуття страху та тривоги" [2]. Це явище навіть отримала власну назву: "Пандемія серед пандемії".

Прикладами фіксації зростання кількості випадків домашнього насильства міжнародними організаціями можуть виступати наступні дослідження. Зокрема, аналіз зростання кількості жертв побутового насилля по відношенню до жінок від European Union Agency for Fundamental Rights [3], та по відношенню до дітей від організації захисту дітей World Vision [4]. Дані дослідження проводять аналіз лише кількісних показників, та не дають оцінку причин такого зростання рівня проблематики. Проте, аналізуючи результати як вітчизняних, так і іноземних статистичних даних, можна дійти висновку, що проблема має універсальний характер, не пов'язаний з національними чи культурологічними факторами.

Відповідно до заяви генерального секретаря ООН Антоніу Гутерріш [2], та дослідженням вітчизняного науковця Веселовської Н.О., проблематика спричинена низкою факторів, що діють комплексно. Завдяки проведеному кримінологічному тренінгу – Марафон "Безпека – альтернатива насиллю", що проводився спільними зусиллями старшого викладача Національної академії управління, та здобувачами вищої освіти Національної академії управління (дані по марафону ще не опубліковано) вдалося виокремити основні причини такого різкого зростання домашнього насильства. А саме:

- 1) примусове повернення додому членів родин після довгої розлуки;
- 2) втрата джерела надходження грошей;
- 3) економічно-соціальна невизначеність;
- 4) діаметрально протилежне ставлення до пандемії;
- 5) зростання рівня психологічної напруженості та страху;
- 6) вимушена домашня ізоляція.

Ці фактори повністю відповідають озвученим генеральним секретарем ООН Антониу Гутерриш у зверненні від 5 квітня 2020 [2], і доповнюють його.

Всі ці фактори діють окремо, або в поєднанні та зумовлюють виникнення і розвиток психологічного середовища, що призводить до домашнього насильства. Цей процес є поступовим, і проходить шість етапів:

- 1) Створення ситуації, в якій побутовий насильник відчуває себе правим, а жертва починає відчувати себе вивуваною.
- 2) Зростання напруги через образу, недовіру.
- 3) Прояви насильства. Вчинення протиправних дій по відношенню до членів своєї родини
 - 4) Почуття провини побутового насильника
 - 5) Спроба вибачення, що походить від побутового насильника
 - 6) Рефлексія насильника та жертви, що на фоні сильних негативних емоційних переживань може спричинити нове коло насильства.

Отже, у випадку примусового повернення додому після довгої розлуки члени родини несподівано для себе помічають, що людина, яка повернулася, дуже змінилася, і вже не схожа на ту, що вони змальовували в своїй уяві, згадуючи її. Те саме помічає і людина, яка повернулася. У людини, що повернулася, можуть виникнути нові потреби, зумовлені перебуванням у іншому культурному середовищі, але члени родини, що залишалися вдома, не можуть швидко пристосуватися до цих потреб, та навпаки. Також під час довгої розлуки відбуваються випадки подружніх зрад, або підозра про наявність цих зрад. Найчастіше дане явище спостерігається в родині заробітчан.

У випадку втрати джерела надходження грошей через втрату бізнесу, тимчасової неоплачуваної відпустки, або звільнення під час пандемії, той член родини, що зазвичай заробляв гроші, починає відчувати провину через те, що втратив таку здатність, та не може в даний час забезпечити родину. В той самий час родина починає відчувати нестачу грошей, та починає звинувачувати в цій проблемі того, хто раніше заробляв ці гроші. Інший варіант цієї проблеми не менш гострий, і відбувається в родинях, де діти проживають з батьками. В таких випадках батьки звинувачують дітей, або що частіше – їх чоловіків (дружин), розуміючи що в умовах карантину нове джерело заробітку знайти дуже важко, відчувають несправедливість такого відношення до себе.

Діаметрально протилежне ставлення до пандемії в середовищі створило таке явище, коли одні члени родини ставляться до небезпеки COVID-19, та необхідності жорсткого дотримання епідеміологічних заходів дуже відповідально, а інші члени родини притримуються конспірологічних теорій, за якими COVID-19 не становить реальної загрози, або навіть що ніякої епідемії не існує, а карантинні заходи – це елементи змови чи інструменти впливу на особистість. Кожен член родини, відповідно до своїх переконань, виробляє власну модель поведінки, що є недопустимою з точки зору членів родини, у якій протилежні переконання. Конфлікт підсилюється, коли члени родини намагаються переконати один одного в своїх поглядах.

Економічно-соціальна невизначеність діє схоже до втрати джерел заробітку, проте дещо відрізняється. Якщо у випадку з втратою джерела надходження грошей, родина звинувачує годувальника, і той починає почувати себе жертвою, то в умовах економічно-соціальної невизначеності, коли людина не розуміє, як надалі планувати особисте та родинне життя, він починає сприймати себе безпорадною жертвою обставин. А там де є жертва, там є й насильник, і хтось з членів родини, відчуваючи нужду, та намагаючи зрозуміти її джерело, починає звинувачувати в цьому того, хто вже сам себе звинуватив. Навіть якщо родина не втратила джерела існування, загальне

погіршення якості життя через економічну кризу, викликану пандемією та карантинними заходами, однаково призводить до погіршення рівня життя для більшості родин, що в свою чергу приводить до почуття економічно-соціальної невизначеності.

Вимушена домашня ізоляція. За свідченнями жінок – жертв домашнього насильства, під час вимушеної ізоляції зросло побутове навантаження на них у вигляді побутової праці. В той час, як чоловіки здебільшого проводили ізоляцію переглядаючи телевізор, граючи за комп'ютером, читаючи. Це створювало підґрунтя виникнення ситуації, коти з'являються почуття "правого" та "винного".

Дані фактори не є новими. Вони були актуальними і до пандемії. Наприклад, повернення після довгої розлуки призводило до зростання випадків розлучення та домашнього насильства і раніше, коли люди поверталися з війни, заробітків вахтовим методом, навчання. І втрата роботи також є типовим каталізатором розвитку насильства. Зокрема всі ці фактори в тому або іншому вигляді фігурують в переліку факторів, що надається в методичних рекомендаціях для соціальних працівників. А саме:

- соціальні (напруження, конфлікти, насильство в суспільстві);
- пропагування в засобах масової інформації насильства як моделі поведінки);
- економічні (матеріальні нестатки; відсутність гідних умов життя та
- одночасно – відсутність умов для працевлаштування і заробітку грошей;
- економічна залежність; безробіття);
- психологічні (стереотипи поведінки);
- педагогічні (відсутність культури поведінки – правової, моральної,
- громадянської, естетичної, економічної, трудової);
- соціально-педагогічні (відсутність усвідомленого батьківства,
- сімейних цінностей у суспільстві, позитивної моделі сімейного життя на засадах
- ґендерної рівності, сімейного виховання на основі прав дитини);
- правові (ставлення до насильства як до внутрішньосімейної
- проблеми, а не як до негативного суспільного явища, до членів сім'ї – як до
- власності; недостатня правова свідомість);
- політичні (схильність до ґендерних стереотипів; недостатній
- пріоритет проблем сім'ї та ґендерної рівності; увага до материнства й
- дитинства, а не до сім'ї загалом; брак уваги до батьківства, чоловіків);
- соціально-медичні (відсутність репродуктивної культури у
- населення, відповідального батьківства, системи сімейних лікарів; алкоголізм,
- наркоманія, агресія тощо);
- фізіологічні та медичні [6].

Проте саме в період пандемії та карантинних заходів ці фактори не тільки почастішали (наприклад, за даними Державного центру зайнятості: "за період дії карантину (з 12 березня по 04 серпня) статус безробітного отримали 406 тисячі чоловік [7]), але й стали більш виразними. Аналіз спілкування з жертвами домашнього насильства під час кримінологічного тренінгу – Марафон – альтернатива насиллю", та за результатами опитувань на інтернет-платформі "Власне розслідуванні", визначив основними чинниками, що підсилюють причини розвитку домашнього насилля, наступні: зростання рівня психологічної напруженості та страху, та вимушена домашня ізоляція.

Так, відповідно до наукової праці І.Г. Малкіна-Пих "Психологічна допомога в кризових ситуаціях", конфлікти, що призводять до насильства, виникають через агресивні імпульси, що шукають реалізацію незалежно від об'єкту. При цьому стрес, конфлікт та фрустрація самостійно не є причиною домашнього насильства, однак сприяють виникненню напруги та конфронтації, пришвидшують розвиток конфлікту, та значно зменшують шанс зупинити розвиток конфліктної ситуації на початковому етапі [8]. Несподівана загроза смертельної небезпеки у вигляді хвороби, втрата роботи та життєвих перспектив, несподівана зміна умов життя є надзвичайно стресовими факторами, та джерелом фрустрації.

Наступним фактором, що підсилює ризик негативного розвитку ситуації до стану конфлікту, з спричиненням побутового насилля, є вимушена домашня ізоляція. Так,

під час формування особистості та соціальної адаптації, більшість людей вчаться долати стреси, уникати негативних проявів стресу, та запобіганню конфліктів. Здатність підтримувати стабільну рівновагу родини в несприятливих умовах отримало термін *resilience*. До важливих інструментів подолання стресу відносяться комфортне середовище, фізичні вправи, особистий простір, можливість для самореалізації [9], [10]. Проте умови ізоляції не тільки ставлять людей в умови, коли використання звичних методів подолання стресу неможливе, але й посилюють стрес різкою зміною звичного життя.

Зазвичай, домашнє насильство зумовлене особливостями психологічного портрету учасників конфлікту, умовами їх розвитку, та культурних традицій. Інколи властивості людини, що призводять до виникнення конфліктів, не проявляються без зовнішніх факторів. Відповідно, якщо таких якостей нема, то зовнішні фактори не призводять до домашнього насильства. Проте постійний стресовий фактор, примусова зміна умов життя та гормонального фону можуть змінити модель поведінки людини [11], [12].

Додатковим фактором, що впливає на збільшення випадків домашнього насильства, може бути зменшення ресурсів на боротьбу з домашнім насильством. Це може проявлятися у зменшенні бюджету на інформування населення, розробки та розповсюдження рекомендацій, та діяльності соціальних служб через економічну кризу. Також важливо розуміти, що фахівці соціальних служб, що надають допомогу у випадках домашньої агресії, в свою чергу перебувають під впливом несприятливих умов у вигляді пандемії та карантинних заходів, що може негативно впливати на якість їх роботи. Нажаль, досліджень в даному напрямку знайти не вдалося, тому це лише припущення.

Висновки. Умовою виникнення випадків побутового насильства є суб'єктивні фактори. Такі як психологічні особливості агресора та жертви, здатність та бажання підтримувати стабільну рівновагу в родині членами родини, культурні традиції середовища проживання родини. Виникнення несприятливих зовнішніх факторів зазвичай не є причиною побутових конфліктів, а лише виступає тригером, запускаючим негативний розвиток ситуації. Проте, як виходить за результатами низки досліджень, різке зростання домашнього насильства в різних соціальних, культурологічних та правових системах свідчить про об'єктивність процесу. Масштабний стресовий фактор, що впливає на всі верстви населення всіх держав, викликав різку зміну в умовах життя людей. Кількісне зростання конфліктів свідчить про неготовність родин до пандемій. Традиційний розвиток особистості, та її адаптації до суспільства не враховували реалії пандемії в сучасному середовищі. Вплив факторів надзвичайної ситуації у вигляді пандемії та карантинних заходів на родини потребують додаткових досліджень і розробки нових методів подолання побутового насильства.

Список використаних джерел

1. EUAM Ukraine: Домашнє насильство під час COVID-19 // <https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/infographics/domestic-violence-through-covid-19/>
2. Новини ООН: Secretary General urges to protect women from epidemic of violence accompanying spread of COVID-19 <https://news.un.org/ru/story/2020/04/1375602>
3. Violence against women: an EU-wide survey https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf
4. COVID-19 Aftershocks: A Perfect Storm <https://www.wvi.org/publications/report/coronavirus-health-crisis/covid-19-aftershocks-perfect-storm>
5. EUAM Ukraine: Домашнє насильство під час COVID-19 // <https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/infographics/domestic-violence-through-covid-19/>
6. Запобігання та протидія насильству в сім'ї : методичні рекомендації для соціальних працівників. ДЦССМ, 2004. 192 с
7. Центри зайнятості відновлюють особистий прийом громадян. Державний центр зайнятості. Електронний ресурс <https://www.dcz.gov.ua/novyna/centry-zaynyatosti-vidnovlyuyut-osobystyy-pryyom-gromadyan>

8. І.Г. Малкіна-Пих "Психологічна допомога в кризових ситуаціях", видавництво Ексмо, 2005 рік. Розділ 5.1 "Домашнє (сімейне) насилля". С. 268-276.

9. Василенко Ю.О. "Сучасні методи запобігання та подолання наслідків стресу". Актуальні проблеми психології. Том V. Випуск 12. С. 2-7. <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v5/i12/5.pdf>

10. Посттравматичний стресовий розлад. Міжнародна (Росія – Вірменія – Білорусь – Україна) колективна монографія під редакцією д.м.н. Солдаткіна В.А. С. 86-93, 191-199. // <https://www.rosmetod.ru/upload/2015/08/07/08-11-43-soldatkin.pdf>

11. Куфтяк Е.В. Жизнеспособность семьи: теория и практика // Медицинская психология в России: электрон. науч. журн. 2014. N 5(28) [Электронный ресурс]. URL: <http://mprj.ru>

12. Психологія стресу: підручник / Л. Б. Наугольник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. С.18-21, 139-147

13. Центр "Жіночі перспективи". Порівняння кількості звернень з приводу домашнього насильства у першому півріччі 2019 року та першому півріччі 2020 року. Електронний ресурс <http://www.women.lviv.ua/wp-content/uploads/2020/09/Porivnyannya-konsultatsij-v-2019-i-2020-1.pdf>

14. Александренко О.В. Сучасні можливості судових експертиз і напрями використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з домашнім насильством <https://dsum.edu.ua/storage/documents/konf/Materialy-konferentsiyi-27.02.2020-r..pdf>

15. Беспаль О.Л. кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей, що вчиняються в сім'ї http://virtuni.education.zp.ua/info_cpui/sites/default/files/_дис_2.pdf

16. Дмитрачук О.С. "Запобігання та протидія домашньому насильству підрозділами Національної поліції України" <https://www.naiu.kiev.ua/zagalnoakademichnikafedri/kafedra-kriminologii-ta-kriminalno-vikonavchogo-prava/naukova-diyalnist/pereliktem-disertacijnih-doslidzhen.html>

17. Електронний ресурс <https://ispp.org.ua/2020/10/10/do-vseshvitnogo-dnyaspixichnogo-zdorovya/>

18. Електронний ресурс <https://www.facebook.com/psychology.of.small.groups/>

Список використаних джерел

1. EUAM Ukraine: Domashnie nacylctvo pid chas COVID-19 // <https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/infographics/domestic-violence-through-covid-19/>

2. Novyny OON: Secretary General urges to protect women from epidemic of violence accompanying spread of COVID-19 <https://news.un.org/ru/story/2020/04/1375602>

3. Violence against women: an EU-wide survey https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf

4. COVID-19 Aftershocks: A Perfect Storm <https://www.wvi.org/publications/report/coronavirus-health-crisis/covid-19-aftershocks-perfect-storm>

5. EUAM Ukraine: Domashnie nacylctvo pid chas COVID-19 // <https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/infographics/domestic-violence-through-covid-19/>

6. Zapobihannia ta protydiia nacylctvu v cimi : metodychni rekomendatsii dlia cotsialnykh pratsivnykiv. DTsCCM, 2004. 192 c

7. Tsentry zainiatosti vidnovliuut ocobyctyi pryiom hromadian. Derzhavnyi tsentry zainiatosti. Elektronnyi recur <https://www.dcz.gov.ua/novyna/centry-zaynyatosti-vidnovlyuyut-osobysty-pryiom-gromadyan>

8. Malkina-Pykh I.H. Pcykholohichna dopomoha v kryzovykh cytuatsiakh, vydavnytstvo Ekcmo, 2005 rik. Rozdil 5.1 "Domashnie (cimeine) nacyllia", c. 268-276.

9. Vacylenko Yu.O. "Cuchacni metody zapobihannia ta podolannia nacidivkiv ctecu". Aktualni problemy pcykholohii. Tom V. Vypuck 12, S. 2-7 <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v5/i12/5.pdf>

10. Posttravmatychnyi ctecovyi rozlad. Mizhnarodna (Rociia – Virmenii – Biloruc – Ukraina) kolektyvna monohrafiia pid redaktsiieiu d.m.n. Coldatkina V.A. S.86-93, 191-199. <https://www.rosmetod.ru/upload/2015/08/07/08-11-43-soldatkin.pdf>

11. Kuftiak E.V. Zhyznepocobnoct cemy: teoryia y praktyka // Medytsynkaia psykholohiia v Rossyy: elektron. nauch. zhurn. 2014. N 5(28) URL: <http://mprj.ru>

12. Psykholohiia ctrecu: pidruchnyk / L. B. Nauholnyk. Lviv: Lvivkyi derzhavnyi univercytet vnutrishnikh uprav, 2015. S.18-21, 139-147

13. Tsentr "Zhinochi perspektyvy". Porivniannia kilkocti zvernen z pryvodu domashnoho nacylctva u pershomu pivrichchi 2019 roku ta pershomu pivrichchi 2020 roku. Elektronnyi recurc <http://www.women.lviv.ua/wp-content/uploads/2020/09/Porivnyannya-konsultatsij-v-2019-i-2020-1.pdf>

14. Alekcandrenko O.V. Cuchacni mozhlyvosti cudovykh ekcperytyz i napriamy vykoryctannia cpetsialnykh znan pry rozcliduvanni zlochyniv, poviazanykh z domashnim nacylctvom <https://dsum.edu.ua/storage/documents/konf/Materialy-konferentsiyi-27.02.2020-r..pdf>

15. Becpal O.L. kryminolohichna kharakteryctyka ta zapobihannia zlochynam proty zhyttia ta zdorovia ditei, shcho vchyniautca v cimi http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/_dyc_2.pdf

16. Dmytrashchuk O.C. "Zapobihannia ta protydiia domashnomu nacylctvu pidrozdilamy Natsionalnoi politzii Ukrainy" <https://www.naiuu.kiev.ua/zagalnoakademichni-kafedri/kafedra-kryminologiyi-ta-kryminalno-vikonavchogo-prava/naukova-diyalnist/perelik-tem-disertacijnih-doslidzhen.html>

17. Elektronnyi recurc <https://ispp.org.ua/2020/10/10/do-vseshvitnogo-dnya-psichichnogo-zdorovya/>

18. Elektronnyi recurc <https://www.facebook.com/psychology.of.small.groups/>

Хріненко Н.С.

Науковий керівник

к.ю.н., доцент Матвеев С.В.

МІЖНАРОДНІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

У статті проаналізовано систему застосування міжнародного права у внутрішньому правопорядку України. Розглянуті міжнародні правові акти, що знайшли своє відображення в Конституції України. Розглянуто питання захисту прав людини на міжнародному рівні, які мають актуальне значення сьогодні розв'язання, яких допомагає забезпечити захист і гарантії фундаментальних прав і свобод.

***Ключові слова:** міжнародне право, захист, право людини, законодавство, конвенція, європейський суд.*

Хріненко Н.С.

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ГАРАНТИИ ЗАЩИТЫ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА В КОНТЕКСТЕ НАЦИОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

В статье проанализирована система применения международного права во внутреннем правопорядке Украины. Рассмотрены международные правовые акты, которые нашли свое отражение в Конституции Украины. Рассмотрены вопросы защиты прав человека на международном уровне, которые имеют актуальное значение сегодня решение, которым помогает обеспечить защиту и гарантии основных прав и свобод.

***Ключевые слова:** международное право, защита, права человека, законодательство, конвенция, европейский суд.*

Hrinenko N.S.

INTERNATIONAL GUARANTEES OF PROTECTION HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN THE CONTEXT OF NATIONAL LEGISLATION

The article analyzes the system of application of international law in the internal legal order of Ukraine. The international legal acts, which are reflected in the Constitution of Ukraine, are considered. The issues of human rights protection at the international level are considered, which are of current

importance today and whose solution helps to ensure protection and guarantees of fundamental rights and freedoms.

Keywords: *international law, protection, human rights, legislation, convention, European court.*

Постановка проблеми. Крім внутрішньодержавних правових гарантій, Конституція України передбачає також і міжнародно-правові гарантії прав та свобод людини і громадянина. Відповідно до ч. 4 ст. 55 Конституції кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав та свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких, є Україна. З цього конституційного положення випливає, що право звертатися зі скаргою до міжнародних організацій обумовлено наявністю відповідних міжнародних договорів України і може бути використане лише після того, як буде вичерпано всі національні засоби правового захисту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Даній темі присвячували свої праці такі видатні вчені як В.С. Соловійов, М.В. Вітрук, Л.Д. Воеводіна, В.В. Головченко, В.А. Карташкіна, А.М. Колодій, В.О. Кучинський, Н.І. Матузова, В.С. Нерсесянц, А.Ю. Олійник, В.Ф. Погорілко, П.М. Рабінович, М.І. Хавронюк, В.М. Чхиквадзе, Н.І. Титова, Б.С. Ебзеев та ін.

Мета дослідження. Досліджено міжнародні правові акти, що знайшли своє відображення в Конституції України. Розглянуто питання захисту прав людини на міжнародному рівні, які мають актуальне значення сьогорні розв'язання, яких допомагає забезпечити захист і гарантії фундаментальних прав і свобод.

Основні результати дослідження. Проблема співвідношення міжнародно-правового та внутрішньодержавного регулювання виникає при зіткненні двох галузей права – конституційного і міжнародного. У процесі розв'язання цієї проблеми досліджується співвідношення міжнародних стандартів прав і свобод людини з нормами національного права, адже останні забезпечують дії міжнародних стандартів прав людини в конституційному праві. Гносеологічною основою співвідношення права з цього питання є теорія, згідно з якою міжнародні стандарти переважають над нормами національного законодавства і мають бути інтегровані у внутрішньодержавні правові системи. Саме тому у ст. 9 Конституції України зазначається, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, тобто є частиною внутрішньодержавного права.

На території України діють ратифіковані міжнародні договори. Але щоб вони справді діяли, недостатньо лише назвати їх частиною внутрішньодержавного права. Загальноновизнані норми міжнародного права за своїм характером не є такими, що діють самі по собі, вони сприймаються правовою системою не як норми-регулятори, а як норми-принципи. Єдиний шлях їх виконання – видання відповідного законодавчого акта, а не посилення на міжнародні норми права [1, с.229].

На думку відомого українського професора міжнародного права В. Євінтова, система застосування міжнародного права у внутрішньому правопорядку України ґрунтується на таких засадах: 1) норми міжнародних договорів, запроваджені в право України ратифікаційним законом, набувають статусу норм національного права і підлягають відповідному застосуванню. Пряме застосування таких норм договорів не виключається, якщо законодавець не здійснив спеціальної трансформації цих норм у внутрішнє законодавство;

2) у разі колізії норм ратифікованого договору та норм національного права перші мають вищу силу над другими і мають право пріоритетного застосування. Забороняється запроваджувати в право України і, відповідно, застосовувати договори, які суперечать Конституції України. Стверджується, що належним чином ратифіковані міжнародні договори відповідають Конституції [2, с.26].

Найважливішими міжнародними правовими актами, що знайшли своє відображення в Конституції України, є Загальна декларація прав людини прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1948 року, Конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Міжнародні пакти про громадянські і політичні

права та про економічні, соціальні і культурні права прийняті резолюціями Генеральної Асамблеї ООН 16 грудня 1966 року, Права людини при здійсненні правосуддя прийняті резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 20 грудня 1971 року, Підсумковий акт Наради по безпеці і співробітництву в Європі від 1 серпня 1975 року, Декларація про право на розвиток прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 4 грудня 1986 року, Конвенція про права дитини прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року та інші.

Слід зазначити, що сучасний міжнародно-правовий механізм захисту прав і свобод людини охоплює міжнародні організації та установи, що безпосередньо розглядають питання, пов'язані з порушенням прав і свобод людини, а саме:

1. Центр з прав людини Економічної і Соціальної Ради ООН.
2. Комісія з прав людини ООН.

3. Спеціальні органи ООН - Комітет із прав людини (Міжнародний пакт про громадянські і політичні права), Комітет з економічних, соціальних та культурних прав (Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права), Комітет з прав дитини (Конвенція про права дитини), Комітет із ліквідації расової дискримінації (Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації), Комітет проти застосування катувань (Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або пригнічуючих гідності видів поведінки і покарання).

4. Верховний комісар ООН із заохочення і захисту всіх прав людини (з прав людини). За розпорядженням Верховного комісара ООН з прав людини встановлено "лінію прямого зв'язку з питань прав людини" – постійно діючу лінію факсимільного зв'язку, яка дозволяє Центру з прав людини ООН контролювати надзвичайні ситуації в галузі порушень прав людини. Лінія прямого зв'язку доступна для жертв порушень прав людини, для їхніх родичів і неурядових організацій.

5. Європейський суд із прав людини. У громадян України можливість звертатися до Європейського суду з'явилася після вступу України до Ради Європи і прийняття 17 липня 1997 р. Законом України "Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року", Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції. Відповідно до Конвенції Європейський суд працює на постійній основі та складається з 40 суддів (по одному від кожної держави – члена Ради Європи).

Стосовно заяв про порушення прав і свобод з боку держави, що надходять від громадян України, Європейський суд: 1) може прийняти справу до розгляду тільки після того, як було використано всі національні засоби захисту аж до звернення до Верховного Суду України і не пізніше шести місяців від дати прийняття остаточного рішення відповідною національною установою України; 2) не розглядає заяв, які надійшли до Суду ще до того, як Україна стала членом Ради Європи; 3) не розглядає індивідуальних заяв, якщо вони: анонімні; за своєю сутністю порушують те саме питання, що вже було розглянуте Європейським судом або вирішене іншою процедурою міжнародного розслідування чи врегулювання, і не містять ніякої нової інформації; є зловживання правом на оскарження або явно необґрунтованими; є несумісними з положеннями Конвенції або протоколів до неї.

Європейський суд приймає до розгляду лише такі скарги, які пов'язані з порушенням прав, що гарантовані Конвенцією і протоколами до неї. До них, зокрема, відносять права: на життя; на повагу до гідності; на свободу і особисту недоторканність; на законність обвинувачення і справедливості належного та безстороннього суду; підозрюваного, обвинуваченого на захист; на те, що відносно кожної людини закон не матиме зворотної сили, крім випадків, коли він пом'якшує чи скасовує відповідальність особи; засудженого на перегляд вироку; на компенсацію шкоди, завданої незаконним засудженням; не бути вдруге покараним за один і той самий злочин; на невтручання в особисте і сімейне життя; на недоторканність житла; на таємницю листування; на свободу думки, совісті й релігії; на свободу виявлення поглядів; на свободу мирних зборів; на участь в асоціаціях (політичних партіях і громадських організаціях); на створення сім'ї, а також право чоловіка і жінки мати рівні громадянські права у шлюбі; на захист від будь-якої дискримінації; на приватну

власність; на освіту; виборче право; право не бути позбавленим волі лише на підставі неспроможності виконання свого договірної зобов'язання; на вільне пересування і свободу вибору місця проживання на території певної держави, де людина законно перебуває; вільно залишати будь-яку країну, право громадянина не бути висланим з території своєї держави, а також право безперешкодного в'їзду на її територію; право іноземця не бути свавільно висланим за межі держави, на території якої він законно проживає [3, с.154-156].

Європейський Суд не скасовує та не змінює рішення національних судів, а вносить нове рішення, яке є обов'язковим для виконання державою-відповідачем. При цьому, як свідчить практика Європейського Суду, правовий захист порушених прав нерозривно пов'язаний зі справедливим відшкодуванням шкоди.

Умисне невиконання службовою особою рішення Європейського Суду з прав людини тягне кримінальну відповідальність за ч. 3 ст. 382 КК України [4, с.274].

Як влучно зазначив Р. Рісдал, Європейський Суд "може служити останнім притулком для громадян. Ніхто не повинен розраховувати отримати від нього більше, ніж сприяння виконанню національними судами їх завдання щодо захисту прав людини" [5, с.36].

Далі звернемо увагу на принципи тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року, оскільки 1) норми Конвенції є нормами прямої дії, як, власне, й норми Конституції України, а тому підходить Європейського суду з прав людини щодо тлумачення цих норм можуть виявитися корисними для здійснення правосуддя в Україні; 2) норми Конституції України про права та свободи людини і громадянина здебільшого відтворюють конвенційні положення; 3) питання юридичних гарантій основних прав та свобод є спільною юридичною матерією як на конституційному, так і на конвенційному рівнях.

Коли йде застосування та тлумачення конвенційних норм передусім беруться до уваги загальні принципи тлумачення міжнародних договорів. Вони містяться у статтях 31-33 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, яка інкорпорує загальноприйняті принципи міжнародного права.

При тлумаченні Конвенції, яка створювалася для визначення та розвитку ідеалів і цінностей демократичного суспільства, треба враховувати її головні об'єкти і цілі. Такими ідеалами та цінностями визнаються плюралізм, терпимість та відкритість мислення; верховенство права з доступом до судів; а також свобода вираження поглядів, що є однією з основних підвалин демократичного суспільства та однією з принципових умов для його розвитку та самореалізації кожної особи; свобода політичних дискусій, що лежить у самій основі концепції демократичного суспільства [6, с.95].

Слід зазначити, що Європейська конвенція про права людини і основні свободи є серед міжнародних документів найдетальнішою й щодо процесуальних гарантій.

Про право на судовий захист йдеться, також, у ст. 8 Загальної декларації і в ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права.

Право на звернення громадянина до відповідних міжнародних установ чи органів міжнародних організацій не обмежується лише європейськими наглядовими інститутами. Існують й інші інституції глобального міжнародного рівня (наприклад, Комітет ООН з прав людини, Міжнародний комітет проти катувань, Управління Верховного комісара ООН у правах людини або Управління Верховного комісара ООН у справах біженців тощо), до яких можуть звертатись громадяни України за умови ратифікації Україною відповідних актів міжнародного законодавства. Проте ці інституції не є власне судовими органами, а прийняті ними рішення зазвичай не мають формальної (юридичної) обов'язковості [4, с.274].

Висновки. Підводячи підсумки, слід зазначити, що саме з моменту ратифікації Конвенції про захист прав і основних свобод людини, в Україні питання забезпечення верховенства людини над державою, перетворення її на суб'єкт не тільки конституційного, а й міжнародного права, набуває практичного характеру. Незважаючи на те, що діяльність Європейського суду є додатковою, оскільки основний "тягар" щодо цього захисту мають узяти на себе національні юрисдикційні органи, Європейському суду з прав людини належить найвища юрисдикція у галузі судового захисту прав

та свобод людини, що безпосередньо пов'язано з частиною четвертою статті 55 Конституції України, Тобто рішення Європейського суду у цій сфері буде остаточним, і його повинні виконати відповідні національні державні органи.

Отже, питання захисту прав людини на міжнародному рівні мають актуальне значення. Їх розв'язання, саме, й допомагає забезпечити захист і гарантії фундаментальних прав і свобод.

Список використаних джерел

1. Конституційне право України: Підручник / За ред. В.Ф. Погорілка. 2-е вид., доопр. /НАН України; Ін-т держави і права. К.: Наук. думка, 2000. 732 с.
2. Євінтов В. Прямє застосування міжнародних стандартів прав людини (коментарі до статті 9 Конституції України) //Українське право. 1998. №1.
3. Кравченко В.В. Конституційне право України: Навчальний посібник. Вид. 4-те, виправл. та доповн. К.: Атіка, 2006. 568 с.
4. Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина: Навчальний посібник К.: Атіка, 2004. 464 с.
5. Рисдал Р. Проблемы защиты прав человека в объединенной Европе // Государство и право. 1993. № 4.
6. Шевчук Станіслав. Порівняльне прецедентне право з прав людини. К: Видавництво "Реферат" 2002. 344 с.
7. Права людини: Міжнар. договори України: Декларації, док. / Спілка юристів України; Переднє сл. Л.Кравчука; Упоряд. і авт. комент. Ю.Качуренко. 2-ге вид. К.: Юрінформ, 1992. 199 с.
8. Международное право. Международная защита прав человека. / Документы и комментарии. Харьков: ООО "Синтекс, ЛТД", 1998. 298 с.
9. Всеукраїнський журнал "Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі" // <http://www.eurocourt.org.ua>
10. Конституційне право України : підручник для студ. вищих навч. закл. / Л.К. Байрачна та ін. Х. : Право, 2010. 543 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Konstytutsiine pravo Ukrainy: Pidruchnyk / Za red. V.F. Pohorilka. 2-e vyd., doopr. /НАН Ukrainy; Ін-т derzhavy і prava. К.: Nauk. dumka, 2000. 732 s.
2. Yevintov V. Priame zastosuvannya mizhnarodnykh standartiv prav liudyny (komentari do statti 9 Konstytutsii Ukrainy) //Ukrainske pravo. 1998. №1.
3. Kravchenko V.V. Konstytutsiine pravo Ukrainy: Navchalnyi posibnyk. Vyd. 4-te, vypravl. ta dopovn. К.: Atika, 2006. 568 s.
4. Rabinovych P.M., Khavroniuk M.I. Prava liudyny і hromadianyna: Navchalnyi posibnyk К.: Atika, 2004. 464 s.
5. Rysdal R. Problemy zashchyty prav cheloveka v ob'edynennoi Evrope // Hosudarstvo y pravo. 1993. № 4.
6. Shevchuk Stanislav. Porivniálne pretседente pravo z prav liudyny. К: Vydavnystvo "Referat" 2002. 344 s.
7. Prava liudyny: Mizhnar. dohovory Ukrainy: Deklaratsii, dok. / Spilka yurystiv Ukrainy; Perednie sl. L.Kravchuka; Uporiad. і avt. koment. Yu.Kachurenko. 2-he vyd. К.: Yurinform, 1992. 199 s.
8. Mezhdunarodnoe pravo. Mezhdunarodnaia zashchyta prav cheloveka. / Dokumenty і kommentaryy. Kharkov: ООО "Synteks, LTD", 1998. 298 s.
9. Vseukrainskyi zhurnal "Praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. Rishennia. Komentari" // <http://www.eurocourt.org.ua>
10. Konstytutsiine pravo Ukrainy : pidruchnyk dlia stud. vshchyykh navch. zakl. / L.K. Bairachna ta in. Kh. : Pravo, 2010. 543 s.

Наукове видання

ЗБІРНИК

НАУКОВИХ ПРАЦЬ МАГІСТРАНТІВ

НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ УПРАВЛІННЯ – 2021

Відповідальні за наукове і літературне редагування

Єрохін С.А. – д.е.н., професор, ректор «Національної академії управління».

Єрмошенко М.М. – д.е.н., професор. *Штулер І.Ю.* – д.е.н., професор.

Матвеев С.В. – к.ю.н. *Антонова О.М.* – к.е.н. *Костюк В.Р.* – к.е.н., доцент.

Неговська Ю.М. – к.е.н., доцент

Відповідальний технічний редактор, комп'ютерна верстка

Цаплюк І.В.

Підписано до друку 10.01.2021.

Формат 60 x 84^{1/16}. Папір офсетний. Друк офсетний.

Гарнітура Times New Roman Суг. Ум. друк. арк. 8,23.

Обл.-вид.арк. 5,62. Наклад 300 прим. Зам. 69.

ВНЗ «Національна академія управління»

03151, Україна, Київ, вул. Ушинського, 15

тел., факс: (044) 242-24-64, 242-10-95

E-mail: office@nam.edu.ua Інтернет: www.nam.kiev.ua; NAU-kniga@ukr.net

Віддруковано в друкарні
ТОВ «Наш формат», 02105,
м. Київ, пр-т Миру, 7

